

Risbo

Research-Training-Consultancy

Erasmus

Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa

**Een profielschets van recente arbeidsmigranten
uit de MOE-landen**

A.M. Weltevrede

J. de Boom

S. Rezai

L. Zuiderwijk

G. Engbersen

Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa

Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen

A.M. Weltevrede

J. de Boom

S. Rezai

L. Zijderwijk

G. Engbersen

**Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa;
Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de
MOE-landen**

A.M. Weltevrede, J. de Boom, S. Rezai, L. Zuijderwijk,
G. Engbersen
Rotterdam: Risbo BV

oktober 2009

**Erasmus Universiteit Rotterdam
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
tel.: 010-4082124
fax: 010-4081141**

**© Copyright Risbo BV. Alle rechten voorbehouden. Niets
uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm of op welke wijze dan ook zonder
voorafgaande toestemming van de Directie van het
Instituut.**

ISBN 9789076613482

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Voorwoord	5
Samenvatting	7
Hoofdstuk 1 Inleiding	17
1.1 Inleiding	17
1.2 Theoretische inbedding	18
1.3 Probleemstelling, onderzoeksvragen en afbakening onderzoeksgroep..	21
1.4 Onderzoeksopzet	22
Hoofdstuk 2 MOE-landers: omvang	31
2.1 Inleiding	31
2.2 MOE-landers: in de GBA geregistreerde migranten	32
2.3 MOE-landers: niet in de GBA geregistreerde migranten	36
2.4 Samenvatting	42
Hoofdstuk 3 Achtergrondkenmerken en migratiegeschiedenis	45
3.1 Inleiding	45
3.2 Achtergrond respondenten	45
3.3 Migratiegeschiedenis	48
3.4 Keuze voor Nederland	51
3.5 Pendelmigratie	54
3.6 Samenvatting	56
Hoofdstuk 4 Opleiding en Arbeid	59
4.1 Inleiding	59
4.2 Opleidingsniveau	59
4.3 Arbeidspositie herkomstland	61
4.4 Arbeidspositie in Nederland	64
4.5 Samenvatting	75

Hoofdstuk 5	Financiële situatie	77
5.1	Inleiding	77
5.2	Inkomen	77
5.3	Uitgaven	80
5.4	Verandering in financiële situatie	82
5.5	Verzekeringen en belastingen	84
5.6	Samenvatting	88
Hoofdstuk 6	Wonen	91
6.1	Inleiding	91
6.2	Woningen	91
6.3	Tevredenheid	94
6.4	Overige kenmerken	99
6.5	Huisvesting in perspectief	101
6.6	Samenvatting	105
Hoofdstuk 7	Sociaal-culturele integratie	107
7.1	Inleiding	107
7.2	Taalkennis en inburgeringbehoefte	107
7.3	Sociale contacten	116
7.4	Vrije tijdsbesteding	118
7.5	Samenvatting	120
Hoofdstuk 8	Financiële crisis en Toekomstplannen	123
8.1	Inleiding	123
8.2	Effect financiële crisis	123
8.3	Toekomstplannen	126
8.4	Samenvatting	129
Literatuur		131
Begrippenlijst		135
Bijlage bij hoofdstuk 1		137
Bijlage bij hoofdstuk 2		145
Bijlage bij hoofdstuk 3		149

Bijlage bij hoofdstuk 4	153
Bijlage bij hoofdstuk 5	157
Bijlage bij hoofdstuk 6	161
Bijlage bij hoofdstuk 7	167
Bijlage bij hoofdstuk 8	171

Voorwoord

In de afgelopen vijftien jaar hebben zich substantiële groepen migranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland gevestigd. In eerste instantie ging het daarbij vooral om asielmigranten (met name uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie) en vervolgens om huwelijksmigranten (vanuit ondermeer Polen). Sinds de uitbreiding van de Europese Unie is de arbeidsmigratie steeds belangrijker geworden.

Het voorliggende rapport richt zich op de aard en de omvang van de groep recente arbeidsmigranten uit de Midden- en Oost-Europese landen (de MOE-landen) die na 2004 naar Nederland zijn gekomen.

In 2008 deed Risbo het onderzoek 'Oost-Europeanen in Nederland' naar de maatschappelijke positie van Oost-Europeanen in Nederland die ingeschreven staan in de GBA (De Boom et al. 2008a). Echter, naast deze migranten die zich officieel in Nederland gevestigd hebben, zijn in de afgelopen jaren omvangrijke groepen arbeidsmigranten naar Nederland gekomen om hier voor een korte periode arbeid te verrichten. Zij blijven grotendeels buiten beeld in de officiële migratie- en bevolkingsstatistieken. De opdrachtgever van onderhavig onderzoek; het ministerie van VROM wenst meer inzicht te krijgen in de kenmerken van deze groep recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen.

Dit onderzoek gaat in op de aspecten: omvang, achtergrondkenmerken, migratieverleden, opleidingsniveau en arbeidssituatie, financiële situatie, huisvestingssituatie, sociaal-culturele integratie en toekomstverwachtingen.

Dit rapport is opgesteld door Risbo, een onderzoeksinstelling verbonden aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit. Een groot aantal andere personen waren op de een of andere manier bij het onderzoek betrokken. Wij willen deze personen hierbij danken voor hun medewerking. Het onderzoek zou niet kunnen zijn uitgevoerd zonder de medewerking van de arbeidsmigranten uit de MOE-landen. Wij zijn alle respondenten zeer erkentelijk voor het in groten getale invullen van de enquête. Onze dank gaat in het bijzonder uit naar de respondenten die vervolgens ook nog bereid waren hun verhaal te vertellen in de diepte-interviews. Tevens willen we al degenen bedanken die in dit rapport 'sleutelpersonen of informanten' worden genoemd. Het gaat om personen die hetzij zelf afkomstig zijn uit de migrantengroepen, hetzij

beroepsmatig met hen te maken hebben en bereid waren hun ervaring met en inzichten over deze migranten met ons te delen.

In de tweede plaats willen we al onze enquêteurs, interviewers, invoerders en vertalers bedanken voor hun enorme inzet en noeste arbeid gedurende het veldwerk en de dataverwerking.

In de derde plaats richten wij een speciaal woord van dank aan Rita Lavania van het UWV voor de arbeidsintensieve bewerking van de loonbelastinggegevens tot een onderzoeksbestand waar wij onze analyse op konden uitvoeren.

Ook danken wij de (ex-)leden van de begeleidingscommissie Suzanne Hafidi, Arianne van der Rijst-Broere, Arjen Verweij, Francois Paes, Mohammed Derraz en Hanneke Klunder (allen namens het Ministerie van VROM) en Lobke Zandstra en Henk Boon (beide namens het Ministerie van Justitie). Wij danken hen allen voor hun commentaar op en hulp bij het uitvoeren van ons onderzoek, hun grote betrokkenheid en de prettige samenwerking.

Tenslotte gaat onze dank uit naar degenen, die ons anderszins hebben geholpen bij de uitvoering van het onderzoek.

Het onderzoeksteam

Rotterdam, oktober 2009

Samenvatting

Op 1 mei 2004 treden Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië toe tot de Europese Unie. Bijna drie jaar later, op 1 januari 2007, volgen Bulgarije en Roemenië. De uitbreiding van de Europese Unie maakt het voor werknemers steeds gemakkelijker om in Nederland te gaan werken en heeft een sterk toenemend aantal (arbeids)migranten uit de MOE-landen tot gevolg. De doelstelling van voorliggend onderzoek is inzicht krijgen in de aard en omvang van arbeidsmigranten uit de MOE-landen die recentelijk naar Nederland zijn gekomen. De probleemstelling die uit deze doelstelling resulteert is vierledig:

- Wat is de omvang van de groep in Nederland aanwezige recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen?
- Hoe ziet de groep recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen eruit qua leeftijd, geslacht opleidingsniveau, huishoudensamenstelling?
- Hoe ziet de situatie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland eruit qua arbeid (werk en arbeidsverleden), wonen, financiën en sociaal-culturele integratie?
- Hoe zien de migratiepatronen eruit en wat zijn de verwachtingen en wensen met betrekking tot een toekomst in Nederland?

Onderzoeksopzet

Bovenstaande vragen zijn beantwoord aan de hand van vier deelstudies:

- Secundaire data-analyse: Voor het maken van de omvangsschatting zijn verschillende secundaire bronnen geraadpleegd.
- Kwantitatief survey-onderzoek: Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de groep zijn op verschillende plekken in Nederland gestructureerde vragenlijsten afgenomen onder recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen. Het veldwerk resulteerde in 746 bruikbare vragenlijsten.
- Diepte-interviews: Om dieper in te gaan op specifieke onderwerpen die te complex zijn om in de gestructureerde vragenlijst te onderzoeken zijn er 21 diepte-interviews afgenomen met MOE-landers.
- Interviews met sleutelpersonen: Het betrof hier een heranalyse van interviews met 28 sleutelpersonen uit het onderzoek 'Oost-

Europeanen in Nederland' (De Boom et al. 2008a). Deze interviews zijn aangevuld met 10 extra gesprekken met deskundigen.

Representativiteit

In veel kwantitatief survey onderzoek wordt geprobeerd de representativiteit te waarborgen door het trekken van een aselechte steekproef uit de populatie waar men onderzoek naar wil doen. Omdat er geen register beschikbaar is waarin alle recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen zijn opgenomen is dit voor onze doelgroep niet mogelijk. Om toch de representativiteit van het onderzoek te waarborgen is via verschillende kanalen gezocht en zijn de enquêtes op verschillende plekken en manieren uitgezet en afgenomen. Deze heterogeniteit in de dataverzameling waarborgt in ieder geval de diversiteit van de onderzoeksgroep naar achtergrondkenmerken, werk en geografische spreiding.

Definitie en afbakening van de onderzoeksgroep

In dit onderzoek richten wij ons op de groep recente arbeidsmigranten uit de tien Midden- en Oost-Europese (MOE) landen die tot de Europese Unie behoren. Acht van deze landen zijn per 1 mei 2004 tot de EU toegetreden: Polen, Hongarije, Slovenië, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland en Litouwen. De overige twee MOE-landen, Roemenië en Bulgarije, zijn sinds 1 januari 2007 lid van de EU, maar hebben nog geen volledig vrije toegang gekregen tot de Nederlandse arbeidsmarkt.

We richten ons op recente arbeidsmigranten, d.w.z. migranten die in Nederland werken en voor de laatste keer in 2004 of recenter naar Nederland zijn gekomen¹.

Omvang

De uitbreiding van de Europese Unie maakt het voor werknemers steeds makkelijker om in Nederland te gaan werken en heeft een sterk toenemend aantal (arbeids)migranten uit de MOE-landen tot gevolg. In 2003 komen volgens de officiële migratie- en bevolkingsstatistiek van het CBS ongeveer 4.500 MOE-landers naar Nederland. In 2008 komen er maar liefst 26.000 immigranten uit de MOE-landen naar Nederland. Het gaat daarbij voornamelijk om Polen (14.000), Bulgaren (5.100) en Roemenen (2.500).

Het aantal officieel in Nederland gevestigde personen met een nationaliteit van een van de MOE-landen is als gevolg van deze immigratie sinds 1996

¹ Voor een nadere toelichting op deze begrippen wordt verwezen naar de begrippenlijst in bijlage 1.

meer dan verzesvoudigd van ruim 10.000 in 1996 tot bijna 65.000 in 2009.² Polen vormen daarbinnen een ruime meerderheid (55%). Andere grote groepen zijn de Bulgaren (16%) en de Roemenen (10%).

Naast deze migranten die zich officieel in Nederland vestigen is er een omvangrijke groep arbeidsmigranten die niet in de officiële bevolkingsstatistiek voorkomt omdat zij zich niet in de Gemeentelijke Basisadministratie (kunnen) laten inschrijven. Uit cijfers van het UWV blijkt dat er in december 2008, 87.000 werknemers uit de MOE-landen in Nederland hebben gewerkt die niet zijn ingeschreven in de GBA.³ Daarnaast werken er in Nederland naar schatting 7.000 werknemers met een Pools-Duitse nationaliteit en ongeveer 7.700 ondernemers uit een van de MOE-landen in Nederland die niet in de GBA zijn geregistreerd. Eind 2008 werken er naar schatting dus ruim 100.000 MOE-landers in Nederland die niet in de GBA zijn ingeschreven en dus niet in de officiële bevolkingsstatistieken van het CBS zijn opgenomen.

Tellen we deze ruim 100.000 niet in de GBA geregistreerde arbeidsmigranten op bij de bijna 65.000 in de GBA geregistreerde migranten dan waren er per 1 januari 2009 naar schatting 165.000 personen met een nationaliteit van een van de MOE-landen in Nederland.

Daarnaast zijn er MOE-landers die niet zijn geregistreerd in de GBA en ook niet in andere registraties voorkomen omdat ze bijvoorbeeld werken via malafide bemiddelaars. Een betrouwbare schatting van de omvang van deze laatste groep kan op basis van dit onderzoek niet worden gemaakt.

Achtergrond

De recente arbeidsmigranten die aan ons kwantitatieve onderzoek hebben meegewerkt zijn gemiddeld genomen jong. De gemiddelde leeftijd is 30,5 jaar. Onder de respondenten bevinden zich meer mannen (57%) dan vrouwen (43%).

² Dit betreft een telling van de in de GBA ingeschreven personen met een Poolse, Hongaarse, Tsjechische, Slowaakse, Estse, Letse, Litouwse, Sloveense, Bulgaarse of Roemeense nationaliteit. De omvang van de populatie in de GBA geregistreerde MOE-landers is sterk afhankelijk van de gekozen definitie. Op basis van nationaliteit telt Nederland per 1 januari 2009 bijna 65.000 MOE-landers. Op dezelfde peildatum staan er 90.000 personen in de GBA geregistreerd die zijn geboren in een van de MOE-landen. Op basis van de definitie van geboorteland zijn er dus 25.000 MOE-landers meer dan op basis van nationaliteit. Dit zijn met name MOE-landers die reeds geruime tijd in Nederland wonen en tot Nederlander zijn genaturaliseerd. Voor dit onderzoek waar het gaat om recente arbeidsmigranten is de definitie op basis van nationaliteit het meest relevant.

³ Niet alle werknemers hebben de gehele decembermaand gewerkt. Het aantal werknemers op een specifieke peildatum is dus lager. Op basis van de niet geheel betrouwbare begin en einddatum is berekend dat er per 15 december 2008 voor 81.400 niet in de GBA geregistreerde MOE-landers loonbelasting werd afgedragen.

Ruim een kwart van de MOE-landers is alleenstaand. De meeste respondenten hebben een partner die in de meeste gevallen ook bij hem/haar in Nederland woont. In veel gevallen werkt deze partner ook. Van ruim een kwart van de respondenten met partner woont de partner in het herkomstland.

Van de respondenten heeft het merendeel geen kinderen. Van de migranten die wel kinderen hebben, hebben de meeste 1 à 2 kinderen. Vaak wonen deze kinderen nog in het herkomstland. Bij ruim een kwart van de migranten met kinderen wonen de kinderen bij de arbeidsmigrant in Nederland. Naarmate men langer in Nederland verblijft, woont men hier vaker met een partner en/ of kinderen.

Migratiegeschiedenis

De respondenten is gevraagd wanneer zij voor het eerst in Nederland zijn komen werken. De overgrote meerderheid van de respondenten (90%) is na de uitbreiding van de Europese Unie in 2004 voor de eerste keer naar Nederland gekomen om te werken.

Het merendeel van de respondenten (60%) heeft alleen in Nederland gewerkt. Daarvan is de helft meerdere keren in Nederland geweest. De meest genoemde redenen om voor Nederland te kiezen waren; omdat er hier werk beschikbaar was, en/ of om het loon. Van de recente arbeidsmigrantten heeft 40 procent, naast in Nederland, tevens in een ander land gewerkt; daarbij gaat het met name om Duitsland en/of om het Verenigd Koninkrijk. Ruim de helft (52%) van de MOE-landers heeft in het buitenland in de land- en tuinbouwsector gewerkt. Ook de bouw, industrie en vervoer en opslag zijn sectoren waarin relatief veel MOE-landers in het buitenland hebben gewerkt.

Een kleine meerderheid van de respondenten (58%) die in Nederland is, zegt gemiddeld nul keer per jaar terug te keren naar het herkomstland om er te werken. De migranten die wel teruggaan om te werken, gaan vaak voor slechts een paar weken terug. De overgrote meerderheid van de MOE-landers (94%) gaat regelmatig om een andere reden dan werk zoals vakantie en familiebezoek terug naar het herkomstland. Bijna de helft (45%) van de respondenten reist hiervoor drie keer per jaar of vaker af naar het herkomstland. Het merendeel (67%) blijft zo'n één tot twee weken in het herkomstland en komt dan weer terug.

Opleiding

Meer dan de helft van de respondenten heeft een opleiding afgerond die vergelijkbaar is met havo, vwo of mbo. Bijna een kwart heeft een opleiding

op vmbo niveau en een vijfde op HBO of universitair niveau. Gemiddeld genomen zijn zij daarmee iets lager opgeleid dan de autochtone Nederlandse bevolking maar aanzienlijk hoger opgeleid dan andere grote allochtone groepen zoals Turken en Marokkanen.

Arbeid

In dit onderzoek is zowel de huidige arbeidspositie als die in het herkomstland voor vertrek in kaart gebracht.

Voordat de recente MOE-landers voor het eerst naar het buitenland vertrokken om er te gaan werken, had bijna tweederde een baan, 20 procent was student of scholier, de rest was werkzoekend of werkzaam in het huishouden. Bijna 60 procent van de respondenten werkte in het herkomstland in elementaire en lagere beroepen en bijna een derde in middelbare beroepen. Ruimschoots de helft van de MOE-landers werkte in het herkomstland op het niveau waarvoor hij opgeleid was.

In Nederland heeft momenteel bijna 95 procent van de respondenten een baan. Deze zeer hoge arbeidsparticipatie is niet verwonderlijk aangezien de doelgroep van dit onderzoek arbeidsmigranten betreft. De arbeidsmigranten zijn voornamelijk werkzaam in flexibele arbeidsrelaties. Ruim 40 procent werkt via een uitzendbureau, bijna een derde heeft een tijdelijk contract en ruim 12 procent heeft een vast contract. Van de MOE-landers heeft ruim een tiende een eigen bedrijf. Tenslotte geeft een klein deel van de respondenten (3,5%) aan uitsluitend zwart te werken. Van de Bulgaarse en Roemeense migranten werkt een relatief groot deel op basis van een tijdelijk contract (41%) en heeft slechts een beperkte groep een aanstelling bij een uitzendbureau (7%). Onder Bulgaren en Roemenen is het aandeel zelfstandigen met 31 procent aanzienlijk groter dan onder de Polen (7%). Bulgaren en Roemenen geven bovendien veel vaker dan Polen aan (uitsluitend) zwart te werken. Beide verschillen zijn waarschijnlijk gerelateerd aan de positie waarin deze groepen verkeren. Arbeidsmigranten uit de MOE-landen die in 2004 tot de Europese Unie zijn toegetreden, zoals het geval is bij de Polen, mogen sinds 1 mei 2007 zonder tewerkstellingsvergunning in Nederland werken. Arbeidsmigranten uit Roemenië en Bulgarije hebben echter nog wel een tewerkstellingsvergunning nodig om in Nederland in loondienst te mogen werken. Voor zelfstandig ondernemers geldt deze verplichting niet. Voor sommige migranten uit Roemenië en Bulgarije is werken voor eigen rekening -of zwart werken- daardoor de enige mogelijkheid om in Nederland te kunnen werken.

Bijna de helft (47%) van de respondenten werkt hier in Nederland in de land- en tuinbouw. Daarnaast zijn relatief veel respondenten werkzaam in de industrie (15%) en bouw (12%). Het betreft in het algemeen laaggekwalificeerd werk. Meer dan driekwart van de MOE-landers heeft een beroep van elementair of laag niveau. De MOE-landers in ons onderzoek zijn in vergelijking met autochtonen slechts iets lager opgeleid, maar doen in het algemeen laaggekwalificeerd werk. Het wekt dan ook geen verbazing dat 39 procent van de respondenten zegt te werken onder het niveau waarvoor men is opgeleid. Er is dus sprake van een aanzienlijke onderbenutting. Daarnaast doet bijna een kwart werk dat niet in lijn ligt met zijn opleiding. Slechts 1 procent zegt werk te doen dat van een hoger niveau is dan waarvoor men is opgeleid.

De arbeidsmigranten uit de MOE-landen maken vaak lange dagen en werken naar eigen zeggen regelmatig meer dan 5 dagen per week. Zo werkt ruim een derde van de respondenten gemiddeld tussen de 40 en 50 uur per week en 8 procent zelfs meer dan 50 uur per week.

Bijna de helft van de respondenten heeft werk gevonden in Nederland via zijn netwerk van familie, vrienden en kennissen. Andere belangrijke kanalen om werk te vinden zijn de uitzendbureaus (18%) en internet (14%).

Financiële situatie

De MOE-landers verdienen gemiddeld 1480 euro bruto per maand. Hier houden zij gemiddeld 1140 euro netto aan over. Per uur verdienen de respondenten gemiddeld 9,70 euro bruto. Lange termijn migranten verdienen meer dan korte termijn migranten, Polen verdienen minder dan migranten uit Bulgarije en Roemenië en vrouwen minder dan mannen. Deze inkomensverschillen zijn deels het gevolg van het verschil in arbeidsmarktpositie van de diverse groepen. Zo werkt een relatief groot deel van de Poolse migranten als seizoensarbeider in de landbouw, een sector met zeer veel laaggekwalificeerd en laagbetaald werk. Migrantengroepen uit de overige MOE-landen werken juist relatief vaak in andere sectoren waar (iets) meer wordt betaald. Daarnaast werken relatief veel Bulgaren en Roemenen voor eigen rekening, terwijl relatief veel Polen in dienst zijn bij een uitzendbureau.

Een aanzienlijk deel van inkomsten gaat op aan woonlasten en kosten voor levensonderhoud. Toch slaagt de gemiddelde migrant erin om te sparen en daarnaast geld naar huis te sturen.

De huidige financiële situatie van de migranten is gemiddeld genomen beter dan in het herkomstland. Voor meer dan de helft van de respondenten is de situatie nu (aanzienlijk) verbeterd ten opzichte van de financiële situatie

in het land van herkomst. In het herkomstland verdiende het merendeel van de respondenten tussen de 250 en de 1000 euro per maand.

De overgrote meerderheid van de respondenten heeft een ziektekostenverzekering, waarvan de meeste in Nederland. Ruim 11 procent is naar eigen zeggen niet verzekerd tegen ziektekosten. Meer dan 85 procent van de MOE-landers betaalt naar eigen zeggen belasting. Bijna 6 procent betaalt geen belasting en bijna 8 procent van de respondenten weet het niet of wil er niets over zeggen. Daarentegen draagt slechts iets meer dan de helft van de migranten pensioenpremie af. Er is met name over de afdracht van pensioenpremie veel onduidelijkheid. Ruim een kwart van de Polen zegt bijvoorbeeld niet te weten of er pensioenpremie wordt afgedragen.

Wonen

Van de recente arbeidsmigranten die aan ons onderzoek hebben meegewerkt woont het merendeel in een kamer (42%) of in een zelfstandige woonruimte (38%). Ruim een op de tien van de respondenten woont in een ho(s)tel of pension, de rest in een caravan, woonwagen, recreatie- of vakantiewoning. De meeste MOE-landers moeten hun kamer met één of meerdere personen delen.⁴

De helft van de respondenten heeft zijn woning gevonden via zijn werkgever of het uitzendbureau.

In dit onderzoek wordt er ook stilgestaan bij de tevredenheid van de migranten met hun woning. De helft van de arbeidsmigranten is (zeer) tevreden met zijn woning, een kwart (zeer) ontevreden. De respondenten die in een zelfstandige woonruimte wonen, zijn het vaakst (zeer) tevreden met hun woonruimte. Het meest ontevreden zijn de respondenten die in een caravan of woonwagen wonen.

Ook is er een samenhang tussen het aantal kamergenoten en de tevredenheid met de woonruimte. Naarmate men met meer mensen een kamer deelt, is men minder tevreden met zijn woonruimte. De respondenten geven aan het meeste behoefte te hebben aan meer privacy, een goedkopere woning en een woning voor henzelf (en het gezin).

Er lijkt onder de respondenten sprake te zijn van een wooncarrière. Naarmate men er langer is, heeft men namelijk vaker een zelfstandige woonruimte, deelt men minder vaak een kamer met anderen, betaalt men gemiddeld meer huur en is men gemiddeld meer tevreden.

⁴ Het betreft hier andere personen dan hun partner.

Sociaal-culturele integratie

Om de sociaal-culturele integratie in kaart te brengen wordt er ten eerste stilgestaan bij de taalbeheersing van de MOE-landers. Van de migranten heeft de meerderheid geen Nederlands geleerd. Een vijfde heeft een taal cursus gevolgd. Driekwart van de MOE-landers spreekt dan ook geen tot matig Nederlands. De recente arbeidsmigranten spreken beter Engels en/of Duits. Wel zien we dat hoe langer de respondenten in Nederland zijn, hoe beter hun Nederlands is.

Meer dan de helft van de MOE-landers spreekt (bijna) nooit Nederlands op het werk. Met vrienden en kennissen wordt nog minder vaak Nederlands gesproken. Toch zegt een groot deel zich altijd of meestal te kunnen redden met zijn huidige taalbeheersing. De overgrote meerderheid van de MOE-landers zou echter wel (beter) Nederlands willen leren en wil (meer) over de Nederlandse cultuur leren.

Andere indicatoren voor sociaal-culturele integratie vormen de mate en de etnische signatuur van de sociale contacten. Op het werk hebben de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen het meest contact met autochtone Nederlanders of landgenoten. Men heeft op het werk minder contact met andere Oost-Europeanen en Turken, Surinamers, Marokkanen, etc. In de wijk heeft men ook het meest contact met landgenoten en autochtone Nederlanders. In hun vrije tijd hebben de arbeidsmigranten echter veruit het meeste contact met landgenoten en nauwelijks contact met Turken, Marokkanen, Surinamers, etc.

Het werk is dus een plaats waar men relatief vaker in contact komt met verschillende groepen, dan in de wijk of in de vrije tijd.

De MOE-landers besteden de meeste vrije tijd aan activiteiten die men individueel en binnenshuis kan doen zoals lezen, tv kijken of muziek luisteren, internetten of computeren. Tenslotte staat winkelen in de top-3 van vrije-tijdsbesteding.

Financiële crisis

Op basis van de diepte-interviews met migranten en gesprekken met sleutelpersonen is geen eenduidig beeld te geven van de effecten van de economische crisis op de omvang van de arbeidsmigratie. Enerzijds zijn er aanwijzingen dat het voor arbeidsmigranten aanzienlijk moeilijker is om werk te vinden in Nederland, anderzijds lijken arbeidsmigranten uit de MOE-landen relatief minder hard geraakt te worden door de crisis omdat zij te boek staan als productieve en relatief goedkope arbeidskrachten.

Toekomstplannen

Om inzicht te krijgen in de mate van tijdelijkheid van het verblijf van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland hebben we de respondenten gevraagd een inschatting te maken van de termijn die ze in Nederland willen blijven werken. We zien dat ongeveer een derde (31%) van de respondenten niet weet of en hoe lang ze nog in Nederland willen blijven. Ruim een derde (36%) denkt hier korter dan 2 jaar te blijven, bijna 20 procent denkt langer dan 2 jaar maar korter dan 10 jaar te blijven. De resterende 14 procent wil tot zijn pensioen in Nederland blijven werken en/of zich hier permanent vestigen.

1.1 Inleiding

Nederland heeft sinds enkele jaren, net als andere West-Europese landen, te maken met een groeiende instroom van tijdelijke en permanente arbeidsmigranten uit Polen en andere Midden- en Oost-Europese landen (ook wel "MOE-landen") genoemd. Deze relatief nieuwe migratiestroom is nauw verbonden met de uitbreiding van de Europese Unie in 2004 en 2007. In mei 2004 werden acht MOE-landen (Letland, Litouwen, Estland, Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije en Slovenië) plus Cyprus en Malta lid van de EU, in januari 2007 volgden Roemenië en Bulgarije. Met het EU-lidmaatschap kregen burgers van de nieuwe lidstaten vrij toegang tot Nederland en andere West-Europese landen. De meeste 'oude' EU-landen stelden echter niet meteen hun arbeidsmarkten open voor werknemers uit de nieuwe EU-landen (Groot-Brittannië, Ierland en Zweden deden dit wel). Nederland hanteerde van 2004 tot 2007 een overgangsregeling voor arbeidsmigranten uit de nieuwe EU-landen die in 2004 toetraden. Die kwam er op neer dat werknemers uit de nieuwe EU-landen net als voorheen een werkvergunning moesten hebben om legaal in Nederland te kunnen werken. Kleine zelfstandigen uit de nieuwe lidstaten konden wel zonder meer actief worden in Nederland. Inmiddels is deze overgangsperiode voor de nieuwe EU-landen van 2004 afgesloten. Werknemers uit deze landen kunnen nu zonder belemmeringen in Nederland werken. Dit geldt echter niet voor werknemers uit de nieuwe EU-landen die in 2007 toetraden (Bulgarije en Roemenië). Burgers van deze landen hebben formeel wel toegang tot Nederlands grondgebied, maar (nog) niet tot de arbeidsmarkt. Werkgevers dienen voor hen een tewerkstellingsvergunning aan te vragen.

Tot dusver maakten in de praktijk vooral Poolse werknemers gebruik van de mogelijkheid om in Nederland – en elders in Noordwest-Europa – te werken. In 2006 werden bijna 54.000 tewerkstellingsvergunningen (TWV's) afgegeven voor tijdelijke arbeidsmigranten uit Polen (De Boom et al. 2008b: 58). Het werkelijke aantal in Nederland aanwezige tijdelijke of permanente arbeidsmigranten uit Polen en andere MOE-landen ligt inmiddels echter

beduidend hoger en werd in 2008 geschat op tussen 100.000 en 200.000 personen (Heyma et al. 2008; De Bondt en Grijpstra 2008; De Boom et al. 2008a).

In 2008 heeft Risbo onderzoek gedaan naar onder andere de permanente MOE-landers in Nederland (De Boom et al. 2008a) die ingeschreven staan in de GBA. Echter, naast deze migranten die zich officieel in Nederland gevestigd hebben, zijn in de afgelopen jaren omvangrijke groepen arbeidsmigranten naar Nederland gekomen om hier voor een korte periode arbeid te verrichten. Deze arbeidsmigranten verblijven (waarschijnlijk) voor kortere tijd in Nederland, zijn in het algemeen niet ingeschreven in de officiële gemeentelijke registraties en blijven daarom in de officiële migratie- en bevolkingsstatistieken van het CBS grotendeels buiten beeld. Er is als gevolg daarvan weinig informatie beschikbaar over de groep tijdelijke arbeidsmigranten uit MOE-landen. De opdrachtgever van onderhavig onderzoek; het ministerie van VROM wenst meer inzicht te krijgen in de aard en omvang van deze groep recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen. Dit onderzoek gaat in op aspecten als: achtergrondkenmerken, omvang, huisvestingssituatie, arbeidssituatie, behoeften en toekomstverwachtingen.

1.2 Theoretische inbedding

Dit onderzoek richt zich op de 'nieuwe migratie' vanuit Midden- en Oost-Europa en de positie van deze tijdelijke migranten in de Nederlandse samenleving. Hoewel het adjectief 'nieuw' onvoldoende recht doet aan de continuïteit van migratiebewegingen, is duidelijk dat de migratie van Oost naar West, zowel kwantitatief als kwalitatief, van een andere orde is dan in de perioden van de postkoloniale migratie, de gastarbeidersmigratie en de migratie ten tijde van het communistische Oostblokregime (Engbersen et al. 2007).

Over het algemeen kan gesteld worden dat naarmate de geografische afstand tussen de landen van herkomst en bestemming geringer is en er open grenzen bestaan, de noodzaak om zich elders permanent te vestigen kleiner wordt. Men kan daarom veronderstellen dat de migratie vanuit Midden- en Oost-Europa naar West-Europa deels een tijdelijk karakter draagt. Zo wezen Wallace et al. (1998) al midden jaren negentig op de groeiende stroom pendelmigranten, die op tijdelijke en soms zelfs op dagelijkse basis heen en weer reisden tussen de landen die zij aanduiden als de 'Central European buffer zone' (Polen, Tsjechië, Hongarije en Slovenië) en de Europese Unie,

waarvan met name Duitsland. Het gaat deels om dagelijkse pendelaars en internationale handelaren, deels om seizoenswerkers en personen (waaronder veel jongeren en studenten) die tijdelijke baantjes in het westen vervullen en deels ook om illegale migranten.

In navolging van Zygmunt Bauman (1999 en 2005) zouden we ook kunnen spreken van 'liquid migration'. De afgebakende migratiepatronen van weleer worden met name door het tijdelijke en circulaire karakter van veel Oost-West migratie steeds 'vloeibaarder' en daardoor moeilijker traceerbaar. Tegenwoordig verblijven migranten vaak voor een korte periode in een bepaald land en keren dan terug of vertrekken naar een ander land. De Poolse onderzoekster Gryzmala-Kazłowska spreekt in dit verband van 'lasting temporariness' (Gryzmala-Kazłowska 2005). Daarmee brengt zij tot uitdrukking dat migranten zich niet definitief vestigen in het gastland waar zij werken, maar steeds opnieuw terugkeren naar hun eigen land. Deze vorm van migratie is moeilijk te registreren, waardoor een kloof ontstaat tussen de geregistreerde werkelijkheid en de sociale werkelijkheid van arbeidsmigratie.

Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa confronteren Nederland derhalve met vormen van pendelmigratie die zich vooral vertalen in circulaire migratie of internationale pendelmigratie. Arbeiders gaan naar huis wanneer het werk klaar is en komen terug wanneer ze nodig zijn (in geval van seizoensarbeid) of zijn op afroep beschikbaar voor specifieke klussen (bijvoorbeeld bij woningverbetering). Het is echter mogelijk dat vele van de tijdelijke arbeidsmigranten zullen blijven. Dat is echter geen vaststaand gegeven, maar een belangrijke onderzoeksvraag. Hun aanwezigheid roept nieuwe vragen op over hun - al dan niet tijdelijke - integratie in de Nederlandse samenleving en de daarvoor noodzakelijke voorzieningen (huisvesting, onderwijs voor kinderen, etc.). Ook zijn er nieuwe vragen over hun positie op de arbeidsmarkt. De Nederlandse samenleving lijkt nog niet afdoende voorbereid op de 'lasting temporariness' van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigratie. Met name gemeenten waar veel Poolse en andere Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten ('MOE-landers') wonen en/of werken spreken van misstanden op het gebied van huisvesting, integratie en arbeidsomstandigheden. Zo werd er in de twee 'Polentops' in 2007 en 2008 waar verschillende organisaties en gemeenten aan deelnamen aandacht gevraagd voor de huisvestingproblematiek. Verschillende gemeenten gaven aan met een tekort aan huisvesting te kampen, waardoor situaties van overbewoning, illegale bewoning en overlast ontstaan in de wijken met een goedkope woningvoorraad.

Voor beleidsmakers is het buitengewoon relevant om een profielschets van deze nieuwe groep afkomstig uit Midden- en Oost-Europa ter beschikking te hebben op aspecten als: achtergrondkenmerken, omvang, huisvestingssituatie en arbeidssituatie. Integratie en inburgering lijken op gespannen voet te staan met tijdelijke migratie, echter met het oog op de "lasting temporariness" en de toekomst is het relevant stil te staan bij de - al dan niet tijdelijke - integratie en inburgering van deze groep. Hoewel veel economische studies en de officiële reacties van de Nederlandse overheid grotendeels positief zijn over de arbeidsmigratie uit de MOE-landen, roept de integratie van arbeidsmigranten uit deze landen in de Nederlandse samenleving de nodige vragen op. Met name bij de lokale overheden leidt dit tot zorgen over de integratie van deze arbeidsmigranten in de Nederlandse samenleving.

Daarbij is er onzekerheid over de eisen die gesteld kunnen worden aan de (tijdelijke) integratie van deze groepen en over de wensen van de arbeidsmigranten zelf. EU burgers zijn niet verplicht om een inburgeringcursussen te volgen. Maar het zou kunnen dat sommige groepen daar wel behoefte aan hebben. De positie van migranten uit de MOE-landen raakt aan het thema van burgerschap. In veel nationale en lokale beleidsdocumenten wordt nadrukkelijk de wens uitgesproken van 'actief burgerschap', waarbij burgers actief participeren in de civil society. Maar hoe verhoudt dit wensbeeld zich ten opzichte van 'tijdelijke burgers' die vooral actief zijn op de arbeidsmarkt en in geringe mate participeren in lokale gemeenschappen en in de bredere Nederlandse samenleving? Er zijn nauwelijks gegevens over de sociaal-culturele integratie van tijdelijke migranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland. In ons onderzoek zullen we aansluiten bij gangbare indicatoren voor sociaal-culturele integratie zoals de sociale contacten en de beheersing van het Nederlands (zie bijvoorbeeld Dagevos en Odé 2006 en Dagevos 2001). Verder zullen we stilstaan bij de vraag in hoeverre de groep tijdelijke migranten behoefte heeft aan inburgering.

1.3 Probleemstelling, onderzoeksvragen en afbakening onderzoeksgroep

Probleemstelling

De doelstelling van dit onderzoek is inzicht krijgen in de aard en omvang van de groep EU-werknemers uit de MOE-landen die hier recent verblijft. Deze doelstelling resulteert in een probleemstelling die uiteenvalt in vier delen:

- Wat is de omvang van de groep in Nederland aanwezige recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen?
- Hoe ziet de groep recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen eruit qua leeftijd, geslacht opleidingsniveau, huishoudensamenstelling?
- Hoe zien de migratiepatronen eruit en wat zijn de verwachtingen en wensen met betrekking tot een toekomst in Nederland?
- Hoe ziet de situatie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland eruit qua arbeid (werk en arbeidsverleden), wonen, financiën en sociaal-culturele integratie?

Onderzoeksvragen

De hieruit voortvloeiende onderzoeksvragen luiden als volgt:

1. Hoe groot wordt de groep in Nederland aanwezige recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen geschat?
2. Wat zijn de demografische kenmerken (geslacht, leeftijd en huishoudensamenstelling) van de groep recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen?
3. Uit welke landen en regio's komen de recente arbeidsmigranten? Wat voor migratiemotieven hebben ze en om welke redenen kiest men voor Nederland? In welke mate en op welke wijze vindt pendelmigratie plaats? In hoeverre denkt en ambieert men in Nederland te blijven?
4. Wat voor opleidingsachtergrond hebben de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen?
5. Hoe ziet de arbeidssituatie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen eruit? In welke functie en sector werkt men, wat voor soort aanstelling heeft men, voor hoeveel uur is men werkzaam, bij wie of op welke wijze in men werkzaam (uitzendorganisatie, zzp-er, etc.). Wat is hun arbeidsverleden in Nederland, in het buitenland en in het herkomstland? Hoe verhoudt het arbeidsniveau zich tot het opleidingsniveau?

6. Hoe ziet de financiële situatie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen eruit? Hoe ziet het inkomen eruit, draagt men sociale verzekeringen af, is men verzekerd, etc.? Hoe is de financiële situatie in relatie tot de gezinssituatie
7. Hoe is de situatie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen op het gebied van wonen? In welke regio's woont men, in wat voor typen wijken en in wat voor soort woningen? In hoeverre is men tevreden met de woonsituatie? Welke behoeften bestaan er ten aanzien van de huisvesting?
8. Hoe staat het met de sociaal-culturele integratie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, m.b.t. sociale contacten, opvattingen, etc.? In hoeverre beheerst men de Nederlandse taal? In welke taal en op welke manier communiceert men op de werkplek, in de vrije tijd, etc?
9. In hoeverre heeft men behoefte aan inburgering en hoe ziet die behoefte eruit?

1.4 Onderzoekopzet

De onderzoeksvragen worden beantwoord op basis van een onderzoek dat is onderverdeeld in vier delen.

Het eerste onderzoeksdeel had als doel een actuele schatting te maken van het aantal in Nederland verblijvende arbeidsmigranten uit de MOE-landen.

Het tweede onderzoeksdeel betreft een kwantitatief survey die onder de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen afgenomen is. Het doel van dit onderzoeksdeel is een zo representatief mogelijk beeld te krijgen van de aspecten die in de onderzoeksvragen aan de orde zijn gesteld. Het veldwerk resulteerde in 746 bruikbare vragenlijsten.

Een derde deel van het onderzoek is meer kwalitatief van aard en betreft diepte-interviews met 21 recente arbeidsmigranten. Deze diepte-interviews boden de mogelijkheid dieper in te gaan op specifieke onderwerpen die te complex om in een gestructureerde vragenlijst te onderzoeken.

Ook het vierde onderzoeksdeel is kwalitatief van aard. Het betrof voornamelijk heranalyse van de 28 interviews met informanten die in het kader van het vorige onderzoek zijn gehouden (De Boom et al. 2008a). Deze interviews zijn aangevuld met een beperkt aantal extra gesprekken met deskundigen.

De vier onderzoeksdelen worden hieronder nader uitgewerkt.

Definitie en afbakening van de onderzoeksgroep

De groep waar dit onderzoek zich op richt is, gegeven de hiervoor geformuleerde doelstelling, de groep recente arbeidsmigranten uit de nieuwe Midden- en Oost-Europese EU-landen (de MOE-landers).

De *MOE-landen* zijn daarbij gedefinieerd als: Polen, Hongarije, Slovenië, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen die per 1 mei 2004 tot de EU zijn toegetreden en Roemenië en Bulgarije die sinds 1 januari 2007 tot de EU behoren. Migranten uit Polen, Hongarije, Slovenië, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen hebben geen tewerkstellingsvergunning (TWV) meer nodig om in Nederland te kunnen werken, migranten uit Roemenië en Bulgarije hebben nog wel een TWV nodig.

In aanvulling op ons eerdere onderzoek naar permanente Oost-Europeanen in Nederland (De Boom et al. 2008a) richtte dit onderzoek zich oorspronkelijk op tijdelijke arbeidsmigranten uit de MOE-landen. Een definitie van tijdelijke arbeidsmigranten is echter niet eenvoudig te geven. Migranten die naar Nederland komen en van plan zijn langer dan vier maanden in Nederland te blijven zijn in principe verplicht zich in het bevolkingsregister in te schrijven. Migranten die van plan zijn korter in Nederland te verblijven zijn hier niet toe verplicht. Voor de definitie van tijdelijke arbeidsmigrant zou dus het inschrijvingscriterium als uitgangspunt genomen kunnen worden. De definitie zou dan zijn: Een tijdelijke arbeidsmigrant is diegene die hier relatief korte tijd woont en werkt (minder dan 4 maanden) en zich niet heeft ingeschreven in de officiële bevolkingsregisters van de Nederlandse gemeenten, een meer permanente migrant is diegene die zich wel in de GBA heeft ingeschreven. Echter op basis van de resultaten van ons kwantitatieve en kwalitatieve onderzoek lijkt de GBA inschrijving geen goed uitgangspunt. Arbeidsmigranten die in principe van plan zijn hier voor korte tijd te blijven kunnen namelijk voor korte tijd zijn ingeschreven in de bevolkingsadministratie. Bovendien blijken veel van onze respondenten die hier langer dan 4 maanden zijn zich niet in de GBA te hebben ingeschreven. Van de arbeidsmigranten in ons onderzoek die tussen 2004 en 2007 naar Nederland zijn gekomen zegt bijvoorbeeld slechts ongeveer de helft (53%) zich in de GBA te hebben ingeschreven, terwijl zij hier dus sowieso inmiddels langer dan 4 maanden zijn (zie tabel 1.1). Derhalve baseren wij onze definitie van al dan niet tijdelijk op de migratiegeschiedenis.

Het vaststellen of iemand tijdelijk of permanent is veroorzaakt echter een fundamenteel probleem. Pas achteraf kan vastgesteld worden of men

permanent naar Nederland is gekomen of niet. Immers hoe definiëren we iemand die 2 jaar in Nederland is en waarvan we niet weten of die persoon voornemens is uiteindelijk terug te gaan naar zijn herkomstland?

Wij spreken derhalve in plaats van over tijdelijke en permanente migranten over de termijn dat migranten hier zijn. Deze definitie is geïnspireerd op de aanbevelingen van de Verenigde Naties (United Nations 1998: 18).⁵

We spreken daarom niet van tijdelijke arbeidsmigranten maar van recente arbeidsmigranten. Wij onderscheiden hierbij korte termijn arbeidsmigranten en middellange termijn arbeidsmigranten. Onder *korte termijn migranten* verstaan we de groep migranten die werkt in Nederland en voor de laatste keer in 2009 of in 2008 naar Nederland is gekomen. De *middellange termijn migranten* definiëren we als de groep migranten die werkt in Nederland en voor de laatste keer naar Nederland is gekomen tussen 2004 (toen de eerste 8 MOE-landen toetraden tot de EU, maar nog niet toegang kregen tot de Nederlandse arbeidsmarkt) en 2007 (toen ook voor arbeidsmigranten uit de 8 MOE-landen de Nederlandse grens werd geopend en Bulgarije en Roemenië toetraden tot de EU, maar nog geen toegang kregen tot de Nederlandse arbeidsmarkt). De arbeidsmigranten die voor 2004 in Nederland zijn gekomen noemen we lange termijn migranten. Deze laatste groep betrekken wij niet in het onderzoek, omdat deze groep dusdanig veel jaren in Nederland verblijft dat hun komst niet meer als recent kan worden gedefinieerd.

Tabel 1.1: Respondenten naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht naar inschrijving in de GBA (in %)

	Totaal (absoluut)	Totaal (%)	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Registratie in Gba									
ja	271	36,3	53,4	31,1	28,4	63,2	48,9	36,0	37,1
nee	289	38,7	27,6	42,1	45,0	17,5	28,7	38,4	39,4
onbekend	186	24,9	19,0	26,7	26,6	19,3	22,3	25,7	23,5

Bron: EMOE 2009, Risbo

In bovenstaande zijn de resultaten ook uitsplitst naar verschillende subcategorieën namelijk: middellange versus korte termijnmigranten, Polen versus Roemenen en overige MOE-landers en mannen versus vrouwen. In de meeste tabellen maken we deze uitsplitsingen en worden deze op bovenstaande wijze gepresenteerd. Echter niet alle verschillen tussen de subgroepen zijn significant. In de tabellen in de bijlagen zijn de significanties weergegeven. Wat betreft de tekst geldt; we beschrijven de verschillen

⁵ *Short-term migrant: A person who moves to a country other than that of his or her usual residence for a period of at least 3 months but less than a year (12 months) except in cases where the movement to that country is for purposes of recreation, holiday, visits to friends and relatives, business, medical treatment or religious pilgrimage. For purposes of international migration statistics, the country of usual residence of short-term migrants is considered to be the country of destination during the period they spend in it.* (United Nations 1998: 18).

tussen de subgroepen alleen in de tekst als die a) significant en b) opvallend zijn.

1.4.1 Schatting aantal recente arbeidsmigranten uit MOE-landen in Nederland

De officiële bevolkingsstatistieken van het CBS laten een sterke groei zien van het aantal in Nederland verblijvende MOE-landers. In 1996 registreerde het CBS 10.000 personen met een nationaliteit van een van de MOE-landen, inmiddels wonen er bijna 65.000 personen met een nationaliteit van een van de MOE-landen in Nederland. Het CBS baseert deze cijfers op de registraties in de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). Migranten zijn verplicht zich in de GBA in te schrijven als ze in het half jaar na hun binnenkomst minimaal 4 maanden denken te blijven. Arbeidsmigranten die hier korter dan vier maanden komen werken zijn dus per definitie niet in de GBA geregistreerd. Tot en met 2007 was het zeer lastig om een betrouwbare indicatie van de omvang deze groep te krijgen. Inmiddels is dit, op basis van bij de Belastingdienst geregistreerde loongegevens van werknemers en een door het Uitvoeringsinstituut WerknemersVerzekeringen (UWV) gerealiseerde koppeling van deze gegevens met de in de GBA geregistreerde bevolking wel mogelijk. Het betreft dan arbeidsmigranten die in loondienst werken en voor wie belasting wordt afgedragen. In hoofdstuk 2 gaan we hier nader op in.

Daarnaast zijn er migranten die als zelfstandig ondernemer in Nederland werken. Zelfstandige ondernemers komen niet in de betreffende loongegevens van de Belastingdienst voor. In hoofdstuk 2 wordt op basis van bestaande literatuur, gegevens van de Kamer van Koophandel en door de combinatie van registraties van UWV met gegevens uit onze enquête een indicatie gegeven van de omvang van deze groep zelfstandig ondernemers.

Verder zijn er migranten die niet zijn ingeschreven in de GBA en voor wie geen loonbelasting wordt afgedragen. Bijvoorbeeld migranten die uitsluitend zwart werken. Het schatten van de omvang deze groep is een onderzoek op zich. In dit rapport worden daarom slechts enkele cijfers genoemd die gebaseerd zijn op eerder onderzoek van onder andere Research voor Beleid.

1.4.2 Kwantitatief survey onderzoek

Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in de aard (en omvang) van de groep EU-werknemers uit de MOE-landen die hier recent verblijft. Om een betrouwbaar en representatief beeld van deze groep recente migranten uit de MOE-landen te krijgen op uiteenlopende aspecten hebben we een kwantitatief

georiënteerd onderzoek in de vorm van een gestructureerd survey uitgevoerd onder een groot aantal recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen.⁶

Met het oog op het vergroten van de representativiteit zijn de respondenten via vele verschillende kanalen gezocht. Door de enquêtes op verschillende plekken en manieren uit te zetten wordt een meer heterogene respondentengroep bereikt hetgeen een vollediger beeld van de MOE-landers in Nederland geeft dan wanneer er slechts via enkele kanalen of plekken respondenten worden gezocht.

De vragenlijst is uitgedeeld in verschillende regio's in Nederland. De regio's zijn onder andere bepaald op basis van het eerdere onderzoek Oost-Europeanen in Nederland van Risbo en het onderzoek van Regioplan naar het vrij verkeer van werknemers uit de MOE-landen. Via tips van de ambassades, uitzendbureaus, mensen uit de gemeenschap, fora, krantenberichten, etc. is tot nog meer vindplaatsen gekomen. Er is onder andere veldwerk verricht in: het Westland, Regio Rotterdam, Den Haag, Amsterdam en Utrecht, de Noordoostpolder en landelijke gebieden in Limburg en Brabant.

In deze regio's zijn de vragenlijsten op verschillende strategische plekken uitgezet zoals op werkplekken, bij uitzendbureaus, Polenhotels, kerken zoals de Hongaarse, Roemeense, Pools Orthodoxe kerk, culturele evenementen, Oost-Europese supermarkten, winkels en cafés, supermarkten in de buurten waar veel MOE-landers wonen, etc. Maar ook is veldwerk verricht bijvoorbeeld bij vertrekplaatsen van bussen die naar een Midden- of Oost-Europese bestemming gaan en in bussen en treinen die vanuit Polen naar Nederland vertrokken na de feestdagen. Het veldwerk vond plaats tussen eind maart en begin juli.

Het veldwerkteam bestond uit 13 enquêteurs (vrouwen en mannen) van onder andere Poolse, Roemeense, Bulgaarse, Tsjechische, Russische en Nederlandse komaf.

De enquête bestond uit 80 vragen over verschillende kernonderwerpen (zie bijlage 1). Het invullen van de vragenlijst duurde zo'n 20 minuten en werd terplekke door de respondenten zelf ingevuld. De vragenlijst is in het Pools, Hongaars, Slowaaks, Tsjechisch, Roemeens, Bulgaars, Russisch en het Duits vertaald.

Uiteindelijk zijn er 933 vragenlijsten uitgedeeld waarvan er een klein deel niet bruikbaar was omdat ze slechts in zeer beperkte mate waren ingevuld. Van de resterende 921 vragenlijsten bleek een deel van de respondenten geen recente arbeidsmigrant te zijn, maar bijvoorbeeld hier te studeren of al

⁶ De respondenten konden helaas niet via bijvoorbeeld een steekproef uit de GBA gevonden worden.

heel lang in Nederland te wonen. Aangezien ons onderzoek zich richt op recente arbeidsmigranten hebben we deze buiten de analyses gehouden. Uiteindelijk bedroeg het aantal recente arbeidsmigranten in ons kwantitatieve onderzoek: 746.

Representativiteit

Een belangrijke vraag is of de 746 respondenten in ons onderzoek representatief zijn voor alle recente arbeidsmigranten in Nederland. Anders gezegd zijn de migranten in ons onderzoek een goede afspiegeling van de totale groep recente migranten uit de MOE-landen en zijn de resultaten van het onderzoek daarmee generaliseerbaar naar de populatie. Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden. In veel kwantitatief survey onderzoek wordt geprobeerd de representativiteit te waarborgen door het trekken van een aselechte steekproef uit de populatie waar men onderzoek naar wil doen. Achteraf is het dan mogelijk de responsgroep op de beschikbare achtergrondkenmerken (vaak zijn dat geslacht, leeftijd en dergelijke) te vergelijken. Als de groepen op deze achtergrondkenmerken min of meer overeenstemmen is de conclusie veelal dat mag worden aangenomen dat de groep representatief is. In ons onderzoek was een dergelijke werkwijze echter niet mogelijk omdat er geen registratie voor handen is waar alle recente MOE-landers in zijn vertegenwoordigd. In GBA is bijvoorbeeld slechts een relatief beperkte en selectieve groep ingeschreven. Wij hebben daarom geprobeerd representativiteit in het onderzoek in te bouwen door via veel verschillende kanalen te zoeken en de enquêtes op verschillende plekken en manieren uit te zetten en af te nemen. Deze heterogeniteit in de dataverzameling waarborgt in ieder geval de diversiteit van de onderzoeksgroep naar achtergrondkenmerken, werk, en geografische spreiding.

Voor een specifiek deel van onze onderzoeksgroep is een vergelijking van de responsgroep met de populatie wel mogelijk. Via de UWV hebben we namelijk inzicht in een paar kenmerken van de populatie legale werknemers die niet in de GBA zijn ingeschreven. In onze onderzoeksgroep kunnen we eenzelfde selectiecriteria hanteren. Vergelijken we vervolgens deze groep op kenmerken zoals herkomst, geslacht, leeftijd en sector, dan kunnen we het volgende concluderen. De niet in de GBA ingeschreven werknemers in onze onderzoeksgroep komen qua kenmerken redelijk overeen met de populatie werknemers uit de MOE-landen. De verdeling naar herkomstland en de sector waarin men werkzaam is verschillen slechts in beperkte mate. Zo is bijvoorbeeld het aandeel werknemers dat via een uitzendbureau werkt

nagenoeg gelijk. Wel zien we dat in de onderzoeksgroep een relatief groter aandeel in de landbouw werkzaam is.

Kijken we naar de leeftijd en het geslacht, dan zien we dat MOE-landers in onze onderzoeksgroep gemiddeld genomen iets jonger zijn (2 jaar) dan de gemiddelde leeftijd in de populatie. Tenslotte zien we dat mannen, ten opzichte van hun aandeel in de populatie, in de onderzoeksgroep enigszins zijn ondervertegenwoordigd (zie ook tabel b1.2).

1.4.3 Diepte interviews met recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen

Als aanvulling op de kwantitatieve data zijn diepte-interviews afgenomen die meer kwalitatief georiënteerd zijn. Dat zijn half-gestructureerde gesprekken, waarin dieper is ingegaan op de onderzoeksthema's en opvallende cijfers die uit de enquête zijn gekomen. Met behulp van deze diepte-interviews kon een meer genuanceerd beeld worden gegenereerd van de situatie van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland.

Omdat de recente werknemers uit de MOE-landen vaak een geringe taalbeheersing hebben van het Nederlands, Engels en Duits zijn deze interviews afgenomen door interviewers die dezelfde moedertaal hebben als de respondenten.

De respondenten voor dit kwalitatieve deel zijn geselecteerd uit de respondenten die aan het survey hebben deelgenomen. In totaal zijn er in juni 21 recente arbeidsmigranten geïnterviewd.⁷ Aangezien vanuit de grootste groep arbeidsmigranten in Nederland van Poolse afkomst is, hebben we hoofdzakelijk Polen geselecteerd (17). Verder hebben we drie Bulgaren en een Roemeen geselecteerd, omdat zij qua arbeidsmarktstatus verschillen met de andere MOE-landers. De respondenten van de diepte-interviews vormen een gemêleerde groep qua woonregio, sector, functie, geslacht, etc.

De diepte-interviews duurden zo'n 45 minuten à 1 uur en zijn opgenomen en letterlijk getranscribeerd.⁸

1.4.4 Heranalyse interviews sleutelpersonen

In het kader van het onderzoek 'Oost-Europeanen in Nederland' zijn 28 gesprekken met sleutelpersonen gevoerd die tevens voor dit onderzoek relevant zijn. De geselecteerde informanten hebben in hun werk of omgeving

⁷ Er zijn in totaal 20 gesprekken gevoerd, waarvan er bij 2 gesprekken 2 respondenten aanwezig waren. 1 interview dat is afgenomen met een Roemeen hebben we afgekeurd aangezien de respondent al veel langer in Nederland bleek te wonen en dus niet tot onze doelgroep behoorde. Zie het overzicht van de respondenten in bijlage 1.

⁸ 1 respondent wilde niet dat het gesprek werd opgenomen. Dit interview is op basis van aantekeningen uitgewerkt.

veel met MOE-landers te maken en behoren in sommige gevallen ook zelf tot de doelgroep. In de gesprekken met sleutelpersonen zijn naast vragen over de situatie van permanente MOE-landers in Nederland ook vragen gesteld over bijvoorbeeld de arbeidssituatie, sociaal-culturele integratie, huisvestingssituatie en omvang van de groep van tijdelijke Oost-Europese arbeidsmigranten. Omdat de focus in het vorige onderzoek op de permanente migranten uit Oost-Europa lag, is het interviewmateriaal over tijdelijke Oost-Europese arbeidsmigranten toentertijd niet tot in detail geanalyseerd. De gesprekken met de sleutelpersonen zijn destijds letterlijk uitgewerkt en zijn voor dit onderzoek geheranalyseerd. Bovendien zijn er 10 extra gesprekken met sleutelpersonen gehouden om dieper in te kunnen gaan op opvallende punten uit het survey en uit de diepte-interviews met recente arbeidsmigranten.⁹

⁹ Zie het overzicht van de sleutelpersonen in bijlage 1.

2.1 Inleiding

Per 1 mei 2004 traden Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië toe tot de Europese Unie¹⁰, op 1 januari 2007 volgden Bulgarije en Roemenië. De uitbreiding van de Europese Unie heeft grote gevolgen voor de werking van de Wet arbeid vreemdelingen (Wav). Volgens de Wav dienen werkgevers bij voorkeur vacatures te vervullen met binnenlandse arbeidskrachten of arbeidskrachten uit de Europese Economische Ruimte.¹¹ De uitbreiding van de Europese Unie in 2004 betekende niet dat migranten uit de nieuwe lidstaten vanaf dat moment zonder beperkingen in Nederland konden werken. Tot 1 mei 2007 was er een overgangsregeling van kracht waardoor werkgevers verplicht bleven een tewerkstellingvergunning voor werknemers uit de MOE-landen aan te vragen. Vanaf 2006 werd het voor werkgevers wel steeds makkelijker om een dergelijke tewerkstellingvergunning voor werknemers uit de MOE-landen te verkrijgen vanwege de fasegewijze vrijstelling van de arbeidsmarkttoets.¹² Vanaf 1 mei 2007 vervielen alle beperkingen en geldt er volledig vrij verkeer van werknemers voor alle MOE-landen die in 2004 tot de EU zijn toetreden. Voor migranten uit Bulgarije en Roemenië geldt nog steeds een overgangsregeling waarbij werkgevers verplicht zijn een tewerkstellingsvergunning aan te vragen. De uitbreiding van de EU maakt het voor werknemers dus steeds makkelijker om in Nederland te gaan werken en heeft dan ook een sterk toenemend aantal arbeidsmigranten uit de MOE-landen tot gevolg. Dit blijkt onder andere uit de officiële migratie- en

¹⁰ Naast deze acht MOE-landen kwamen ook Cyprus en Malta in 2004 bij de EU. Deze landen komen in dit onderzoek niet aan de orde.

¹¹ De EER betreft landen van de Europese Unie inclusief Noorwegen, IJsland, en Liechtenstein. Het vrije verkeer van personen met Zwitserland is geregeld middels de toetreding van Zwitserland tot het Verdrag van Schengen.

¹² De arbeidsmarkttoets houdt in dat een tewerkstellingsvergunning alleen wordt verleend als voor de beoogde functie van de arbeidsmigrant geen werknemers kunnen worden gevonden uit de Europese Economische Ruimte (EER) exclusief de landen waarvoor de overgangsregeling van kracht was. Het doel van de arbeidsmarkttoets is om verdringing van deze werknemers op de arbeidsmarkt te voorkomen.

bevolkingsstatistieken van het CBS. In paragraaf 2 gaan wij nader in op deze door het CBS geregistreerde migratiestromen.

Het CBS baseert de migratie- en bevolkingsstatistiek op de in de Gemeentelijk Basisadministratie geregistreerde bevolking. Een groot deel van de arbeidsmigranten schrijft zich, bijvoorbeeld omdat ze hier voor korte tijd (denken te) verblijven, niet in bij een Nederlandse gemeente en komt daardoor dus ook niet voor in de bevolkingsstatistiek van het CBS. Naast de migranten die zich hier officieel vestigen is er dus ook een omvangrijke groep recente (arbeids)migranten die in de bevolkingsregistratie buiten beeld blijft. Met name deze recente arbeidsmigranten staan centraal in dit onderzoek. In paragraaf 3 van dit hoofdstuk geven we een indicatie van de omvang van deze groep. We sluiten het hoofdstuk af met een samenvatting (paragraaf 4).

2.2 MOE-landers: in de GBA geregistreerde migranten

2.2.1 Immigratie en emigratie

Definities

De Nederlandse bevolkingsstatistiek die door het CBS wordt gepubliceerd en waar in deze paragraaf gebruik van wordt gemaakt, is gebaseerd op registraties in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Immigranten moeten zich bij een gemeente (in de GBA) laten inschrijven als zij van plan zijn in het halfjaar volgend op vestiging langer dan vier maanden in Nederland te verblijven. Emigranten dienen zich uit te schrijven als de verwachte verblijfsduur in het buitenland ten minste acht maanden bedraagt.¹³ De door het CBS gepubliceerde statistieken maken het mogelijk migratie te beschrijven op basis van nationaliteit, land van herkomst, of het geboorteland. De in deze paragraaf gepresenteerde cijfers over immigratie en emigratie hebben betrekking op registratie volgens dit laatst genoemde geboorteland criterium.¹⁴

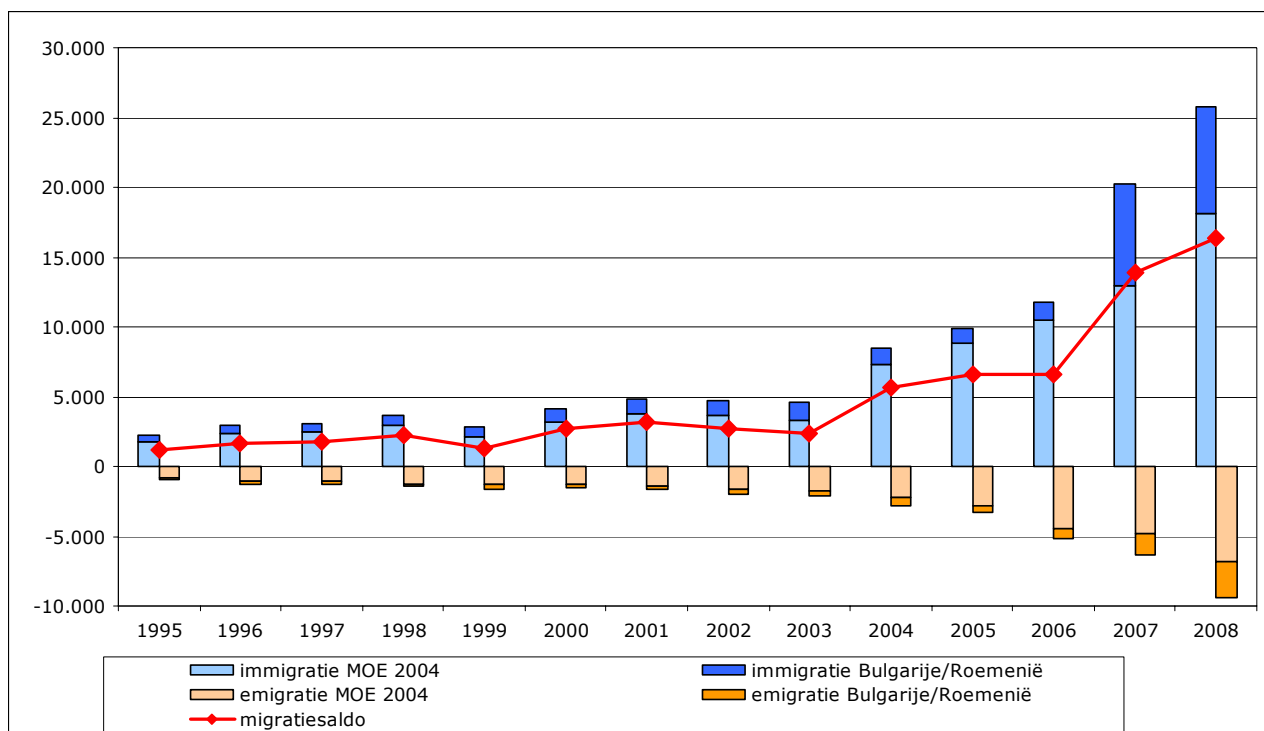
¹³ Als gevolg van deze methodiek zijn veel recente arbeidsmigranten niet in de GBA geregistreerd. Zij verblijven hier vaak korter dan vier maanden, hoeven zich daarom niet in te schrijven en komen dus ook niet voor in de officiële bevolkingsstatistiek van het CBS. In de praktijk zullen waarschijnlijk ook migranten die hier langer blijven dan vier maanden zich niet altijd inschrijven in de GBA, mede omdat er weinig repercussies lijken te zijn. Hierdoor blijven ook de recente migranten die langer dan vier maanden in Nederland verblijven in deze statistieken mogelijk deels buiten beeld. In paragraaf 2.3 gaan we nader in op deze niet in de GBA geregistreerde migranten.

¹⁴ In het kader van dit onderzoek zou een beschrijving van de migratie op basis van de nationaliteit meer voor de hand liggen omdat nationaliteit het criterium is voor de Wet arbeid vreemdelingen. CBS verstrekt via Statline echter geen gedetailleerde

Immigratie

Immigratie vanuit Midden- en Oost-Europa is geen nieuw verschijnsel. Zo komen bijvoorbeeld al voor de Tweede Wereldoorlog Polen naar Nederland om in de Limburgse mijnen te werken en komen na de Hongaarse opstand in 1956 ruim 3000 Hongaarse vluchtelingen naar ons land. Na de Praagse lente in 1968 vroegen ongeveer 900 Tsjechen asiel aan en na het uitroepen van de noodtoestand in Polen in 1982 wordt aan ongeveer 250 Polen asiel verleend (Corpeleijn 2006).

Figuur 2.1 focust op de immigratie van MOE-landers in de periode 1995-2008. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds migranten uit de acht Midden- en Oost-Europese landen die in 2004 tot de Europese Unie zijn toegetreten en anderzijds migranten uit Roemenië en Bulgarije die in 2007 bij de Europese Unie zijn gekomen.

Figuur 2.1: Migratie van MOE-landers 1995-2008 (bron: CBS)

In de periode 1995-1999 komen er jaarlijks zo'n 3.000 immigranten uit de MOE-landen. Voor ongeveer de helft gaat het daarbij om migranten uit Polen

informatie over de nationaliteit van de immigranten en emigranten, maar wel over het geboorteland. Omdat het geboorteland en de nationaliteit voor het grootste deel van de migranten overeenkomt is het verschil tussen deze cijfers beperkt (zie b.v. de Boom et al. 2008a).

(zie bijlage 2, tabel b2.1). Vanaf 2000 neemt de immigratie langzaam verder toe tot ongeveer 4.500 in 2003.

Na de eerste uitbreiding van de Europese Unie in 2004 verdubbelt het aantal migranten tot 8.400 en neemt verder toe tot bijna 12.000 in 2006. Het gaat daarbij voornamelijk om Poolse migranten. Na de toetreding tot de Europese Unie van Bulgarije en Roemenië per 1 januari 2007 en het wegvallen van de beperkende maatregelen per 1 mei 2007 voor arbeidsmigranten uit de MOE-landen die in 2004 waren toegetreden, zet deze stijging in versterkte mate door. In 2007 vestigen zich volgens de cijfers van het CBS meer dan 20.000 migranten uit de MOE-landen in Nederland. Deze stijging ten opzichte van 2006 komt met name voor rekening van de Bulgaren en de Roemenen. In 2007 komen 4.800 Bulgaren en 2.400 Roemenen naar Nederland. In 2006 kwamen uit beide landen samen niet meer dan 1.200 immigranten. In 2008 loopt de immigratie uit de MOE-landen verder op tot bijna 26.000 met name als gevolg van het sterk toegenomen aantal Poolse immigranten (zie ook tabel b2.1).

Met de toename van de immigratie vanuit de MOE-landen verandert ook het karakter van de immigratie. In de tweede helft van de jaren negentig en in de eerste jaren van het nieuwe millennium was de migratie voornamelijk familie gerelateerd. Zo komt in 1995 ruim driekwart van de migranten uit de MOE-landen naar Nederland vanwege gezinshereniging of gezinsvorming. In 2003 vormen gezinshereniging en gezinsvorming nog steeds het belangrijkste migratiemotief (46%). In de jaren daarna neemt het aandeel gezinsmigranten steeds verder af tot 23 procent in 2007 (zie tabel b2.4, in bijlage 2). Dit waren voornamelijk vrouwen die naar Nederland kwamen om te trouwen met een Nederlandse man (zie ook Pool 2003). In die periode immigreerden dan ook (veel) meer vrouwen uit de MOE-landen naar Nederland dan mannen (vgl. tabel b2.2 en b2.3). Het aandeel arbeidsmigranten neemt in de periode 1995-2007 juist sterk toe. In 1995 komt minder dan 10 procent van de migranten naar Nederland om te werken. In 2007 is het aandeel arbeidsmigranten gestegen tot boven de 60 procent. Met de sterk stijgende arbeidsmigratie neemt ook het aandeel mannelijke immigranten toe. In 2006 komen er voor het eerst meer mannen dan vrouwen uit de MOE-landen naar Nederland. Ook in 2007 en 2008 is dit het geval.

Emigratie

De in figuur 2.1 gepresenteerde cijfers laten zien dat niet alle immigranten die zich in de GBA inschrijven zich voor langere tijd of permanent in

Nederland vestigen. Met de toenemende immigratie neemt ook de emigratie toe, zij het in mindere mate dan de immigratie. In 2008 vertrekken bijna 9.500 MOE-landers uit Nederland. In 1995 waren dat er minder dan 1.000 en in 2003 voor de uitbreiding van de EU ruim 2.100 (zie tabel b2.5 in de bijlage bij dit hoofdstuk). Van de Poolse immigranten uit 2004 is volgens cijfers van het CBS tot en met 2006 bijna een kwart weer teruggekeerd (Nicolaas 2007).

2.2.2 Demografie

In deze paragraaf laten we zien dat het aantal in Nederland gevestigde MOE-landers als gevolg van deze migratiestromen sterk is toegenomen. Net als in de vorige paragraaf richten we ons hier op de reguliere bevolking (dat wil zeggen personen die zich hier officieel hebben gevestigd door zich in het bevolkingsregister van een gemeente in te schrijven).

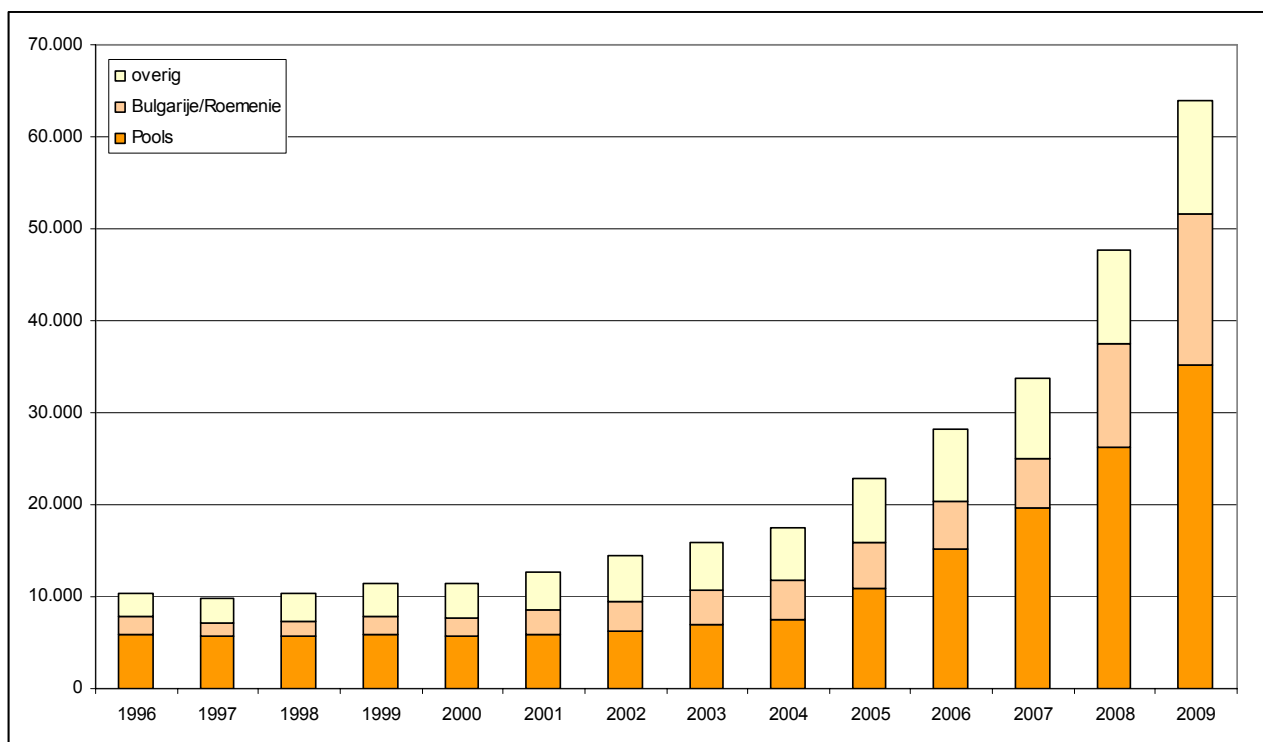
Definitie van bevolkingsgroepen

Uit voorgaande paragrafen werd duidelijk dat migranten op verschillende manieren gedefinieerd kunnen worden. Ook bij de beschrijving van de bevolking kan voor diverse invalshoeken worden gekozen. Zo kan de bevolking worden beschreven op basis van nationaliteit, geboorteland en etniciteit. De definitie van bevolkingsgroepen op basis van hun etniciteit is in Nederlands onderzoek naar de maatschappelijke positie van minderheden het meest gebruikelijk. In deze definitie worden niet alleen migranten tot de allochtone bevolking gerekend, maar ook in Nederland geboren kinderen van deze migranten. Een allochtoon is daarbij gedefinieerd als een persoon van wie ten minste één van de ouders in het buitenland geboren is. Voor dit onderzoek, waarin we ons richten op recente arbeidsmigrant, is identificatie van MOE-landers op basis van etniciteit en of geboorteland minder relevant. Immers bij een telling van de in Nederland gevestigde MOE-landers op basis van hun geboorteland komen we relatief veel migranten tegen die al lang in Nederland verblijven en waarvan een groot deel inmiddels is genaturaliseerd en dus (ook) de Nederlandse nationaliteit heeft. Ook in Nederland geboren kinderen van MOE-landers behoren per definitie niet tot de doelgroep van dit onderzoek. Het nationaliteitscriterium sluit dus het beste aan bij de onderzoeksvraag.

In de GBA geregistreerde MOE-landers in Nederland

De toegenomen immigratie vindt uiteraard zijn weerslag in de bevolkingscijfers. Figuur 2.2 laat een sterke toename van de in Nederland gevestigde (in de GBA geregistreerde) MOE-landers zien. Zo is het aantal in

Nederland gevestigde personen met een nationaliteit van een van de MOE-landen sinds 1996 meer dan verzesvoudigd van ruim 10.000 in 1996 tot bijna 65.000 per 1 januari 2009.¹⁵ Polen vormen daarbinnen een ruime meerderheid (55%). Andere grote groepen zijn de Bulgaren (16%) en de Roemenen (10%).

Figuur 2.2: In de GBA geregistreerde MOE-landers in Nederland naar nationaliteit 1996-2009 (Bron: CBS, statline)

2.3 MOE-landers: niet in de GBA geregistreerde migranten

Het CBS baseert bovenstaande bevolkingsstatistieken op de registraties in de GBA. Naast deze migranten die zich officieel in Nederland vestigen is er een omvangrijke groep met name recente (arbeids)migranten die niet in de

¹⁵ De omvang van de populatie in de GBA geregistreerde MOE-landers is sterk afhankelijk van de gekozen definitie. Op basis van nationaliteit telt Nederland per 1 januari 2009 bijna 65.000 MOE-landers. Op dezelfde peildatum staan er 90.000 personen in de GBA geregistreerd die zijn geboren in een van de MOE-landen. Op basis van de definitie van geboorteland zijn er dus 25.000 MOE-landers meer dan op basis van nationaliteit. Dit zijn met name MOE-landers die reeds geruime tijd in Nederland wonen en tot Nederlander zijn genaturaliseerd. Zij komen dus niet in de telling van figuur 2.2 voor. Daarnaast is er een aanzienlijk aantal personen dat zelf in Nederland is geboren en een of twee ouders heeft die in een van de MOE-landen is geboren. In totaal zijn dat er ongeveer 35.000. In de definitie van etnische herkomst tellen zij mee als MOE-landers. Per 1-1-2009 zijn er op basis van criterium etnische herkomst bijna 126.000 MOE-landers in Nederland geregistreerd (zie ook tabel b2.6 t/m b2.8 in de bijlage bij dit hoofdstuk).

officiële bevolkingsregistraties voorkomt omdat zij zich niet in de GBA (kunnen) laten inschrijven. Zo zijn bijvoorbeeld arbeidsmigranten die hier korter dan vier maanden werken per definitie niet in de GBA geregistreerd. Ook (arbeids)migranten die van plan zijn voor langere tijd naar Nederland te komen en ook pendelaars zijn niet altijd in de GBA ingeschreven. In verband met bijvoorbeeld huisvesting en het voorzieningengebruik is het relevant een indicatie te hebben van de omvang van deze groep MOE-landers die buiten het zicht blijft van de officiële bevolkingsregistraties. In deze paragraaf brengen we de grootte van diverse categorieën niet in de GBA ingeschreven MOE-landers in kaart.

2.3.1 Niet in de GBA geregistreerde legale werknemers uit de MOE-landen

Het aantal legale werknemers uit de MOE-landen kan op een relatief betrouwbare manier in kaart worden gebracht op basis van de registratie van loongegevens bij de Belastingdienst. Werkgevers zijn verplicht om periodiek loongegevens van alle betreffende werknemers aan te leveren aan de Belastingdienst, ongeacht of de werknemer permanent of tijdelijk of geheel niet woonachtig is in Nederland. Deze gegevens worden doorgeleverd aan het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV).

In deze paragraaf maken we gebruik van deze loongegevens over het jaar 2008. Op ons verzoek heeft het UWV de loongegevens van werknemers op basis van het burgerservicenummer (BSN) gekoppeld aan de in de GBA geregistreerde bevolking. Op basis van deze koppeling kan een onderscheid worden gemaakt tussen de in de GBA en niet in de GBA geregistreerde werknemers. Naast loongegevens moeten werkgevers ook een aantal persoonskenmerken opgeven, waaronder nationaliteit. Indien een persoon niet geregistreerd staat in de GBA, kan via de aangifte van de werkgever bekeken worden welke nationaliteit deze persoon heeft en in welk land deze persoon -volgens de werkgever- is gevestigd. Aan de hand van deze gegevens kan inzicht verkregen worden in het aantal (legaal) in loondienst werkzame arbeidsmigranten uit de MOE-landen dat niet is geregistreerd in de GBA. Tabel 2.1 toont het aantal niet in de GBA geregistreerde werknemers met een MOE-nationaliteit in het jaar 2008. Het betreft alle werknemers die op enig moment in de betreffende maand hebben gewerkt. Niet iedere werknemer met loon in een aangiftetijdvak heeft noodzakelijkerwijs de gehele maand gewerkt. Het kan ook gaan om werknemers die maar een deel

van de maand hebben gewerkt. Het aantal werknemers op een specifieke peildatum is dus lager dan de in tabel 2.1 vermelde aantallen.¹⁶

We zien dat de arbeidsmigratie gedurende het jaar 2008 sterk toeneemt. In maart 2008 hebben er 56.000 MOE-landers in Nederland gewerkt voor wie loonbelasting werd afgedragen en die niet in de GBA waren ingeschreven. In december 2008 is dit aantal toegenomen tot ruim 87.000.

Tabel 2.1: Niet in de GBA ingeschreven werknemers uit de MOE-landen in loondienst naar nationaliteit (stroomcijfers)

	Maart 2008		Juni 2008		September 2008		December 2008	
	aantal	percentage	aantal	percentage	aantal	Percentage	aantal	percentage
Totaal	55.929	100,0	74.074	100,0	89.429	100,0	87.194	100,0
nationaliteit								
Pools	50.543	90,4	66.719	90,1	79.643	89,1	76.858	88,1
Slowaaks	1.290	2,3	1.709	2,3	2.097	2,3	1.985	2,3
Tjechisch	912	1,6	1.056	1,4	1.258	1,4	1.288	1,5
Hongaars	1.439	2,6	2.200	3,0	3.401	3,8	3.831	4,4
Ests	43	0,1	62	0,1	84	0,1	127	0,1
Lets	126	0,2	174	0,2	300	0,3	381	0,4
Litouws	471	0,8	562	0,8	654	0,7	636	0,7
Sloveens	128	0,2	143	0,2	171	0,2	178	0,2
Roemeens	629	1,1	934	1,3	1.156	1,3	1.270	1,5
Bulgaars	348	0,6	515	0,7	665	0,7	640	0,7
geslacht								
Man	38.484	68,8	50.049	67,6	60.074	67,2	57.795	66,3
Vrouw	17.398	31,1	23.975	32,4	29.273	32,7	29.322	33,6
Leeftijd								
15 t/m 24 jaar	10.040	18,0	18.020	24,3	22.210	24,8	19.653	22,5
25 t/m 34 jaar	24.497	43,8	29.664	40,0	35.557	39,8	35.586	40,8
35 t/m 44 jaar	11.907	21,3	14.488	19,6	17.281	19,3	17.602	20,2
45 t/m 54 jaar	7.883	14,1	9.863	13,3	11.814	13,2	11.876	13,6
55 jaar eo	1.595	2,9	2.031	2,7	2.560	2,9	2.461	2,8

Bron: UWV, bewerking Risbo

Veruit het grootste deel van deze werknemers zijn migranten met de Poolse nationaliteit (88%). Deze arbeidsmigrantten zijn met name mannen (66%) en zijn relatief jong. Ruim 63 procent is jonger dan 35 jaar.

In hoofdstuk 1 is al ingegaan op het specifieke 'vloeibare' karakter van de migratie van MOE-landers waarmee wordt bedoeld dat we te maken hebben

¹⁶ We rapporteren hier over werknemers die op enig moment in de betreffende maand hebben gewerkt omdat dit het meest betrouwbare gegeven is. Het zijn dus arbeidsmigrantten die op enig moment in de betreffende maand hebben gewerkt. Het aantal werknemers op een specifieke peildatum is lager. In de loongegevens is ook de begin en einddatum van het dienstverband opgenomen. Op basis daarvan kunnen we een indicatie krijgen van het aantal werknemers op een specifieke peildatum. Met nadruk spreken we hier over een indicatie omdat niet voor alle werknemers een geldige en betrouwbare begin en einddatum in het bestand is opgenomen. Op basis van de dus niet geheel betrouwbare begin en einddatum is berekend dat er per 15 december 2008 voor 81.400 niet in de GBA geregistreerde MOE-landers loonbelasting wordt afgedragen.

met een groep migranten die grotendeels zeer mobiel is. Dit betekent dat de groep die op enig moment in 2008 in Nederland heeft gewerkt en/of heeft gewoond aanzienlijk groter is. Uit de loongegevens blijkt dat er, bezien over het gehele jaar 2008 ruim 155.000 migranten uit de MOE-landen voor kortere of langere tijd in Nederland hebben gewerkt en niet in de GBA waren ingeschreven.¹⁷

Poolse werknemers met een Duitse nationaliteit

In Polen is er een officieel erkende Duitse minderheid, van circa 300.000 personen. Deze personen bezitten naast de Poolse nationaliteit meestal ook de Duitse nationaliteit (Ecorys 2006, uit Corpeleijn 2006). Werkgevers moeten zoals gezegd naast loongegevens ook een aantal persoonskenmerken waaronder nationaliteit opgeven. Er kan echter slechts één nationaliteit per werknemer worden opgegeven. Als een werknemer zowel de Nederlandse als een buitenlandse nationaliteit heeft, geeft de werkgever de Nederlandse nationaliteit op. Wanneer een werknemer twee buitenlandse nationaliteiten heeft, geeft de werkgever bij voorkeur de EU-nationaliteit op waarvoor geen tewerkstellingsvergunning is vereist. Tot 1 mei 2007 werd in de aangifte van de werkgever voor deze Polen dus waarschijnlijk de Duitse nationaliteit opgegeven. Na het vervallen van alle beperkende voor Poolse werknemers per 1 mei 2007 maakt het in principe niet uit of een werknemer de Duitse of Poolse nationaliteit heeft. Niettemin lijken werkgevers in zo'n geval toch nog vaak te kiezen voor de Duitse nationaliteit. Als gevolg hiervan is in tabel 2.1 zeer waarschijnlijk een (groot) deel van deze Duitse Polen buiten beeld gebleven. Het CBS heeft herhaaldelijk gerapporteerd over de omvang van deze groep. De meest recente schatting dateert uit 2009. In het derde kwartaal van 2008 zijn er volgens de loonaangifte 7.000 werknemers met een woonadres in Polen en een Duitse nationaliteit (Corpeleijn, 2009:20).

2.3.2 Zelfstandigen zonder personeel

In de loonaangiften van werknemers is logischerwijs ook geen informatie opgenomen over migranten die actief zijn als ondernemer. Het gaat dan voornamelijk om de zelfstandigen zonder personeel (zzp-ers). Zzp-ers vallen onder het vrije verkeer van diensten en dienen zich in te schrijven bij de Kamer van Koophandel in Nederland of in eigen land. Ondernemers die zijn ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Nederland zijn per definitie ook

¹⁷ MOE-landers die gedurende het jaar meer dan een dienstverband hebben gehad zijn slechts 1 keer meegeteld. Het cijfer van 155.000 betreft dus zijn unieke personen of beter gezegd unieke sofinummers.

ingeschreven in de GBA. Zij maken dus deel uit van de bijna 65.000 in de GBA ingeschreven MOE-landers (zie figuur 2.2). Per 1 januari 2009 staan er 15.600 ondernemers ingeschreven bij een van de Nederlandse Kamers van Koophandel (zie tabel b2.10). Bijna de helft van deze ondernemers werkt in de bouw.

Niet in de KVK ingeschreven ondernemers uit de MOE-landen

Voor de schatting van het aantal niet in de GBA geregistreerde MOE-landers zijn dus met name cijfers over ondernemers die zijn ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in hun eigen land of een andere vergelijkbare instantie relevant. Deze cijfers zijn helaas niet beschikbaar.¹⁸

Op basis van de resultaten van het kwantitatieve onderzoek onder arbeidsmigranten kan een grove schatting worden gemaakt voor de omvang van deze groep. In onze onderzoeksgroep tellen we 88 MOE-landers die voor eigen rekening werken. Van de 88 ondernemers zijn er 59 (67%) ingeschreven bij een Nederlandse Kamer van Koophandel en/of geregistreerd in de GBA. Van 88 ondernemers is dus een derde (33%) niet in Nederland geregistreerd. Indien we dit gegeven relateren aan de 15.600 bij een Nederlandse Kvk ingeschreven ondernemers komen we op een aantal van ongeveer 7.700 in Nederland werkzame zelfstandige ondernemers die niet in de GBA of bij de Nederlandse Kamer van Koophandel staan geregistreerd.¹⁹

Dit aantal is beduidend lager dan een eerdere schatting van Regioplan. Regioplan (Van den Berg et al. 2008) schat dat er in 2008 in totaal minimaal 100.000 MOE-landers aan het werk zijn, waarvan 25.000 zzp-ers. Het betreft dan het totaal aantal zelfstandigen uit Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië. Per 01-01-2009 staan er 9.850 ondernemers uit deze acht MOE-landen bij de Nederlandse KVK geregistreerd (zie tabel b2.10 in de bijlage). Dat zou betekenen dat er ongeveer 15.000 migranten uit deze acht MOE-landen als zelfstandig ondernemer in Nederland werken en niet in de GBA of bij de Nederlandse Kamer van Koophandel staan geregistreerd. Zelfstandig ondernemers uit Bulgarije en Roemenië zijn daarin nog niet meegeteld. In het onderzoek van Regioplan wordt door een informant overigens ook nog een veel hoger aantal zzp-ers genoemd.²⁰

¹⁸ Dit blijkt uit navraag bij de Poolse organisatie die vergelijkbaar is met de Nederlandse Kamer van Koophandel. Ook het Centre of Migration Research van de University of Warsaw kan hier geen indicatie van geven.

¹⁹ $(15.600/67)*33=7.685$

²⁰ In dat interview wordt ook het vermoeden geuit dat er in de bouwsector veel wordt gewerkt met schijnconstructies waardoor de Poolse arbeidskrachten feitelijk niet weten dat ze als zzp-er in plaats van als werknemer werkzaam zijn (van den Berg et al. 2008:75). Onze schatting is gebaseerd op antwoorden van de respondenten uit het onderzoek van Regioplan. Als er inderdaad op grote schaal wordt gewerkt

2.3.3 Andere groepen

Naast bovengenoemde mogelijkheden kunnen migranten hier (illegaal) werkzaam zijn via malafide bemiddelaars. Wanneer werknemers hier via malafide bemiddelaars aan het werk zijn, komen zij waarschijnlijk niet in loonaangiften voor. Het kan hierbij zowel gaan om migranten die in de GBA zijn ingeschreven als migranten die niet in de GBA zijn ingeschreven. Op basis van ons onderzoek is geen betrouwbare schatting van de omvang van deze groep mogelijk. Research voor Beleid schat dat er op een bepaald moment in 2007 14.000 MOE-landers zijn die via malafide uitzendbureaus worden bemiddeld en niet zijn ingeschreven in de GBA (De Bondt en Grijpstra 2008:28). Dat cijfer is exclusief illegale arbeidskrachten uit Bulgarije en Roemenië en betreft dus de situatie in 2007. Voor de situatie in 2008 of 2009 is voor zover bij ons bekend geen schatting beschikbaar van het aantal illegale werknemers uit de MOE-landen. Uit het jaarverslag van de Arbeidsinspectie blijkt weliswaar dat illegale arbeid in 2008 is afgenomen, maar ook dat dit niet geldt voor werknemers uit Bulgarije en Roemenië voor wie de Nederlandse arbeidsmarkt nog niet open gesteld is.²¹ Een betrouwbare schatting van het aantal illegale werknemers uit de MOE-landen per 01-01-2009 kunnen wij op basis van ons eigen of ander onderzoek niet maken.

Verder is het ook nog mogelijk dat arbeidsmigranten naar Nederland komen als werknemer van een buitenlands bedrijf. Ook voor werknemers van een buitenlands bedrijf geldt de regelgeving ten aanzien van vrij verkeer van diensten. Omdat werknemers in dienst van een buitenlands bedrijf fiscaal tot het uitzendende land blijven behoren en in de praktijk ook geen premies werknemers-verzekeringen verschuldigd zijn, komen zij in de officiële Nederlandse registraties niet voor. Het is van belang om te realiseren dat we deze groep op basis van Nederlandse registraties niet kunnen meten, dat kan pas wanneer zij zich inschrijven in de GBA of wanneer zij langer dan een half jaar hier werk verrichten (Heyma et al. 2008).

met schijnconstructies en de arbeidsmigrant zelf niet weet dat hij/zij als zzp-er werkzaam, klopt uiteraard ook onze schatting niet.

²¹ De Arbeidsinspectie, houdt toezicht op de naleving van de Wet arbeid vreemdelingen (Wav). De Wav bepaalt dat een werkgever een tewerkstellingsvergunning nodig heeft als hij een werknemer van buiten de Europese Economische Ruimte arbeid wil laten verrichten. Op basis van gerichte werkplekcontroles constateert de Arbeidsinspectie een daling van het aantal overtredingen van 18% naar 16%. In 2006 bedroeg dit percentage nog 23. Dit is het gevolg van de inwerkingtreding op 1 mei 2007 van vrij verkeer voor werknemers uit de acht Midden- en Oost-Europese landen. Voor hen is sindsdien geen twv meer nodig. Deze daling geldt niet voor werknemers uit Bulgarije en Roemenië voor wie de Nederlandse arbeidsmarkt nog niet open gesteld is. In 2008 steeg het aantal opgespoorde illegaal tewerkgestelden uit deze twee landen met 66 procent naar een totaal van 738. Ruim een kwart van de illegaal tewerkgestelde personen die de Arbeidsinspectie aantroef was afkomstig uit Bulgarije (Jaarverslag Arbeidsinspectie 2009).

2.4 Samenvatting

Op 1 mei 2004 treden Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië toe tot de Europese Unie. Bijna drie jaar later, op 1 januari 2007, volgen Bulgarije en Roemenië. De uitbreiding van de Europese Unie maakt het voor werknemers steeds gemakkelijker om in Nederland te gaan werken en heeft een sterk toenemend aantal (arbeids)migranten uit de MOE-landen tot gevolg. In 2003 komen volgens de officiële migratie- en bevolkingsstatistiek van het CBS ongeveer 4.500 MOE-landers naar Nederland. In 2008 is het aantal immigranten sterk opgelopen en komen bijna 26.000 MOE-landers naar Nederland. Het gaat daarbij voornamelijk om Polen (14.000), Bulgaren (5.100) en Roemenen (2.500).

Het aantal officieel in Nederland gevestigde MOE-landers is als gevolg van deze immigratie sinds 1996 meer dan verzesvoudigd van ruim 10.000 in 1996 tot bijna 65.000 per 1 januari 2009.²² Polen vormen daarbinnen een ruime meerderheid (55%). Andere grote groepen zijn de Bulgaren (16%) en de Roemenen (10%).

Naast deze migranten die zich officieel in Nederland vestigen is er een omvangrijke groep arbeidsmigranten die niet in de officiële bevolkingsstatistiek voorkomt omdat zij zich niet in de Gemeentelijke Basisadministratie (kunnen) laten inschrijven. Uit cijfers van het UWV blijkt dat er op enig moment in december 2008, 87.000 werknemers uit de MOE-landen in Nederland hebben gewerkt die niet zijn ingeschreven in de GBA.²³ Daarnaast werken er in Nederland naar schatting 7.000 werknemers met een Poolse-Duitse nationaliteit en ongeveer 7.700 ondernemers uit een van de MOE-landen in Nederland. Eind 2008 werken er naar schatting dus ruim 100.000 MOE-landers in Nederland die niet in de GBA zijn ingeschreven en dus niet in de officiële bevolkingsstatistieken van het CBS zijn opgenomen.

Tellen we deze ruim 100.000 niet in de GBA geregistreerde arbeidsmigranten op bij de bijna 65.000 in de GBA geregistreerde migranten dan waren er per 1 januari 2009 naar schatting 165.000 personen met een nationaliteit van één van de MOE-landen in Nederland.

²² Dit betreft een telling van de in de GBA ingeschreven personen met een Poolse, Hongaarse, Tsjechische, Slowaakse, Estse, Letse, Litouwse, Sloveense, Bulgaarse of Roemeense nationaliteit. Per 1 januari 2009 staan er ruim 90.000 personen in de GBA geregistreerd die zijn geboren in een van de MOE-landen. Op basis van de definitie van geboorteland zijn er dus bijna 25.000 meer MOE-landers dan op basis van nationaliteit. Dit zijn met name MOE-landers die reeds geruime tijd in Nederland wonen en tot Nederlander zijn genaturaliseerd.

²³ Niet alle werknemers hebben de gehele decembermaand gewerkt. Het aantal werknemers op een specifieke peildatum is dus lager. Op basis van de niet geheel betrouwbare begin en einddatum is berekend dat er per 15 december 2008 voor 81.400 niet in de GBA geregistreerde MOE-landers loonbelasting werd afgedragen.

MOE-landers: omvang

Tenslotte zijn er MOE-landers die niet zijn geregistreerd in de GBA en ook niet in andere registraties voorkomen omdat ze bijvoorbeeld werken via malafide bemiddelaars. Een betrouwbare schatting van de omvang van deze laatste groep kan op basis van dit onderzoek niet worden gemaakt.

Achtergrondkenmerken en migratiegeschiedenis

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn we ingegaan op de omvang van de populatie in Nederland aanwezige MOE-landers. In de volgende hoofdstukken gaan we in op de situatie van migranten die recentelijk (vanaf 2004) vanuit de MOE-landen naar Nederland zijn gekomen. We baseren deze beschrijving op het kwantitatieve survey-onderzoek onder 746 recente migranten, de diepte-interviews met 21 van deze migranten en de gesprekken met sleutelinformanten. Voor een uitgebreide toelichting op de onderzoeksopzet wordt verwezen naar hoofdstuk 1.

In dit hoofdstuk staan de achtergrondkenmerken en de migratiegeschiedenis van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen centraal. In de tweede paragraaf bespreken we de achtergrondkenmerken van de MOE-landers. In de paragraaf 3 staan we stil bij hun migratiegeschiedenis; wanneer ze hun herkomstland voor het eerst verlaten hebben, wanneer zij voor het eerst naar Nederland gekomen zijn en in welke landen en sectoren de recente arbeidsmigranten gewerkt hebben. Vervolgens wordt in de vierde paragraaf ingegaan op de vraag waarom men voor Nederland heeft gekozen. In paragraaf 5 wordt gekeken naar de pendelmigratie tussen Nederland en het herkomstland. Het hoofdstuk eindigt met een samenvatting.

3.2 Achtergrond respondenten

In tabel 3.1. worden de achtergrondkenmerken van de respondenten gepresenteerd. De leeftijd van de respondenten varieert tussen de 18 en de 64 jaar. Meer dan de helft van de respondenten is onder de 30 jaar (28% van de respondenten behoort tot de leeftijdscategorie 18 t/m 24 jaar en nogmaals 28% tot de leeftijdscategorie 25 t/m 29 jaar), ruim een kwart is dertiger (17% is 30 t/m 34 jaar, 10% 35 t/m 39), en de rest is 40 jaar en

ouder. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 30,5 jaar. De gemiddelde leeftijd van de middellange termijn migranten is 2 jaar hoger dan de die van de korte termijn migranten. De Bulgaren en Roemenen zijn gemiddeld genomen ruim 3 jaar ouder dan de Polen en ruim 4 jaar ouder dan de migranten uit de overige MOE-landen.

Onder de respondenten bevinden zich iets meer mannen (57%) dan vrouwen (43%).²⁴

Tabel 3.1: Respondenten naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	Totaal (absoluut)	Totaal (%)	m.lang	kort	Polen	Bul/ Roe	overig	man	vrouw
Leeftijd									
18 t/m 24	203	27,8	17,8	30,9	30,0	14,4	31,9	24,0	33,1
25 t/m 29	205	28,1	30,2	27,5	28,4	24,3	30,9	29,1	27,2
30 t/m 34	123	16,9	20,1	15,9	16,0	22,5	14,9	20,3	11,9
35 t/m 39	75	10,3	11,2	10,0	9,4	14,4	10,6	10,8	9,3
40 t/m 44	50	6,9	9,5	6,1	6,1	10,8	6,4	6,1	7,9
45 t/m 49	48	6,6	7,1	6,4	6,7	9,0	3,2	7,3	6,0
50 t/m 64	25	3,4	4,1	3,2	3,4	4,5	2,1	2,4	4,6
onbekend	17	-	-	-	-	-	-	-	-
Gem. leeftijd	30,5	-	32,1	30,1	30,1	33,5	29,3	30,7	30,3
Geslacht									
Man	417	57,4	56,9	57,5	56,8	57,0	60,9		
Vrouw	310	42,6	43,1	42,5	43,2	43,0	39,1		
onbekend	19	-	-	-	-	-	-		
Totaal	746								

Bron: EMOE 2009, Risbo

In tabel 3.2 wordt de huishoudensamenstelling van de respondenten beschreven. We zien hier dat ruim een kwart van de respondenten alleenstaand is (28%), de rest heeft een partner die in de meeste gevallen ook bij hem/ haar in Nederland woont. Van de respondenten met partner woont bijna tweederde samen met de partner in Nederland. Een minderheid (28%) van de respondenten met partner heeft een partner die in het herkomstland woont (zie tabel b3.1 in de bijlage).

In de meeste gevallen (58%) werkt ook de partner in Nederland. Een kleiner deel (22%) heeft een partner die niet werkt of in het herkomstland werkt (18%). Vrouwen met een partner wonen significant vaker met hun

²⁴ In tabel 3.1 zijn de resultaten uitsplitst naar verschillende subcategorieën namelijk: middellange versus korte termijnmigranten, Polen versus Roemenen en overige MOE-landers en mannen versus vrouwen. In de meeste tabellen maken we deze uitsplitsingen en worden deze op bovenstaande wijze gepresenteerd. Echter niet alle verschillen tussen de subgroepen zijn significant. In de tabellen in de bijlagen zijn de significanties weergegeven. Wat betreft de tekst geldt; we beschrijven de verschillen tussen de subgroepen alleen in de tekst als die a) significant en b) opvallend zijn.

partner in Nederland dan mannen en hebben veel vaker een partner die ook in Nederland werkt.

Tabel 3.2 : Huishoudensamenstelling naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Partner en wonen partner								
alleenstaand	27,7	20,7	29,8	26,7	18,9	44,3	29,4	24,3
samen met partner in NL	42,0	55,0	38,1	42,6	45,0	35,2	35,6	51,7
Partner elders in NL	3,9	2,4	4,3	4,6	2,7	1,1	2,5	5,7
Partner in herkomstland	18,7	15,4	19,7	18,3	26,1	11,4	24,7	11,0
Partner ergens anders	2,1	2,4	2,0	1,9	2,7	2,3	2,0	2,3
wonen partner onbekend	5,7	4,1	6,1	5,9	4,5	5,7	5,9	5,0
Heeft u partner betaald werk?								
Nee	22,1	19,2	23,1	19,9	29,9	25,0	30,2	11,8
Ja, in Nederland	58,1	66,2	55,4	63,6	34,5	58,3	46,3	72,4
Ja, in mijn herkomstland	17,8	13,1	19,4	15,2	32,2	12,5	21,4	14,0
Ja, ergens anders, namelijk in	2,0	1,5	2,1	1,3	3,4	4,2	2,1	1,8
Kinderen en wonen kinderen								
geen kinderen	58,3	49,1	61,2	62,1	34,6	65,9	55,2	61,9
Samen met kinderen in NL	10,7	19,4	8,0	9,1	21,5	6,1	8,5	13,1
Kinderen elders in NL	0,9	0,6	0,9	1,0	0,0	1,2	0,8	0,7
Kinderen in herkomstland	26,3	27,3	25,9	23,8	41,1	22,0	31,6	20,1
Kinderen in NL en herkomstland	1,4	1,2	1,5	1,6	0,9	1,2	1,3	1,7
Kinderen ergens anders	1,9	1,8	1,9	2,0	0,9	2,4	1,8	2,1
wonen kind onbekend	0,6	0,6	0,6	0,4	0,9	1,2	0,8	0,3
Aantal kinderen								
geen kinderen	58,3	49,1	61,2	62,1	34,6	65,9	55,2	61,9
ja, 1 kind	16,7	24,2	14,4	15,1	26,2	14,6	17,9	15,6
ja, 2 kinderen	12,8	11,5	13,3	10,5	26,2	9,8	12,7	13,5
ja, 3 kinderen of meer	7,2	9,7	6,4	7,5	4,7	8,5	7,8	6,6
ja, aantal onbekend	4,9	5,5	4,7	4,8	8,4	1,2	6,5	2,4

Bron: EMOE 2009, Risbo

Bijna 60 procent (59%) van de recente arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa heeft geen kinderen. Van de migranten die wel kinderen hebben, hebben de meesten 1 à 2 kinderen. In bijna tweederde (64%) van de gevallen wonen de kinderen nog in het herkomstland, bij ruim een kwart (26%) wonen de kinderen bij de respondent in Nederland. (zie tabel b3.1 in de bijlage). Vrouwelijke arbeidsmigranten hebben significant vaker hun kinderen bij zich in Nederland wonen dan mannen. Van de moeders laat iets meer dan de helft (53%) hun kinderen achter in het herkomstland, van de vaders bijna driekwart (72%).

Wanneer we de middellange termijn migranten vergelijken met de korte termijn migranten zien we dat naarmate men er langer is, men significant vaker met een partner en/ of kinderen hier in Nederland woont.

Ter illustratie hier het verhaal van een Bulgaarse respondent, die al meerdere jaren voor seizoensarbeid in de aardbeienteelt naar Nederland komt en zijn vrouw hier heeft ontmoet.

"In 2007 kwam mijn vrouw me hier vergezellen. Ik was getrouwd. Ik heb mijn vrouw hier ontmoet en ik ben hier in Nederland tijdens het werken verliefd op haar geworden. Nadat we getrouwd waren kwam ze hier terug, ze werd zwanger en gedurende haar zwangerschap en nadat ze de baby kreeg bleef ze in Bulgarije. Ze is hier niet meer geweest sinds de baby is geboren. Ze is hier ongeveer een jaar niet geweest." (r09)²⁵

3.3 Migratiegeschiedenis

In tabel 3.3 worden de resultaten gepresenteerd over het jaar dat men voor het eerst het herkomstland heeft verlaten om in het buitenland te werken. We zien dat iets minder dan een kwart van onze respondenten (24%) tussen 1980 en 2003 – dus voor de EU-uitbreiding - voor het eerst naar een ander land gegaan is voor werk. Ruim een kwart (27%) heeft tussen 2004 en 2006 voor het eerst zijn herkomstland verlaten om elders te gaan werken. In 2007, het jaar dat Bulgarije en Roemenië tot de EU toegetreden zijn, is 18 procent voor het eerst naar het buitenland vertrokken voor werk. Bijna een kwart (23%) van de MOE-landers in ons onderzoek is vorig jaar voor het eerst in het buitenland gaan werken. Acht procent van de MOE-landers is in één van de eerste drie maanden van 2009 voor het eerst naar het buitenland vertrokken.

Tabel 3.3: Migratiegeschiedenis naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Eerste keer naar buitenland vertrokken om te werken:								
1980-2003	24,0	27,4	22,9	20,9	39,2	24,4	28,7	17,9
2004-2006	26,5	39,6	22,6	27,7	19,6	27,8	25,4	27,8
2007	17,9	32,3	13,6	18,4	19,6	13,3	15,7	20,3
2008	23,3	0,6	30,1	25,1	14,7	22,2	22,4	24,7
2009	8,3	0,0	10,8	7,9	6,9	12,2	7,7	9,3
Eerste keer naar NL vertrokken om te werken:								
1980-2003	10,1	12,7	9,3	7,2	24,1	9,7	11,0	8,8
2004-2006	20,3	43,6	13,2	21,0	21,3	15,1	17,7	24,0
2007	20,4	43,0	13,6	21,9	23,1	8,6	19,7	20,3
2008	31,8	0,6	41,2	33,8	17,6	37,6	32,2	32,1
2009	17,5	0,0	22,7	16,1	13,9	29,0	19,5	14,9

Bron: EMOE 2009, Risbo

Wanneer we de verschillende herkomstlanden vergelijken, zien we dat een significant groter gedeelte van de Bulgaarse en Roemeense respondenten voor het jaar 2004 voor het eerst hun herkomstland verlaten heeft om elders te gaan werken dan van de Poolse en overige respondenten. Bijna 40 procent

²⁵ De citaten in dit rapport zijn indien nodig vertaald en ten behoeve van de leesbaarheid en om privacyredenen in sommige gevallen aangepast.

van de Bulgaren en Roemenen is tussen 1980 en 2003 voor het eerst vertrokken om elders te gaan werken, ten opzichte van 21 procent van de Polen en 24 procent van de overige MOE-landers.

Naast de vraag wanneer de arbeidsmigranten voor het eerst hun herkomstland verlaten hebben, is hen ook gevraagd wanneer zij voor het eerst naar Nederland zijn gekomen om hier te werken. Van de respondenten kwam 10 procent hier voor het eerst voor de EU-uitbreiding van 2004 (dus tussen 1980 en 2003). Een op de vijf respondenten is hier tussen 2004 en 2006 voor het eerst gekomen vanwege werk en nogmaals een vijfde in 2007. De grootste groep, bijna een derde van de respondenten (32%), is in 2008 voor het eerst naar Nederland gekomen om te werken. Tenslotte is 18 procent van de respondenten zeer recentelijk (in de eerste drie maanden van 2009) voor het eerst in Nederland komen werken.

Wanneer we de herkomstgroepen vergelijken zien we enkele opvallende significante verschillen. Zo zien we dat een relatief groot deel (24%) van de Roemenen en Bulgaren al voor 2003 voor het eerst naar Nederland kwam om te werken. Van de Polen kwam een groot gedeelte (34%) in 2008 voor het eerst hiernaartoe. Van de overige MOE-landers kwam maar liefst 38 procent hier in 2008 voor het eerst werken en 29 procent zeer recentelijk, namelijk in een van de eerste drie maanden van 2009.

In tabel 3.4 zien we dat 60 procent van de respondenten alleen in Nederland heeft gewerkt. Voor bijna een kwart is het de eerste keer dat zij hier werken en bijna een derde (30%) is hier vaker geweest voor werk. Ruim 40 procent van de MOE-landers heeft in Nederland en in een ander land gewerkt. Bij de Bulgaren en Roemenen is dit laatste significant minder vaak het geval (27%) dan bij de Polen en overige MOE-landers, waarvan respectievelijk 42 en 48 procent naast in Nederland ook in een ander land heeft gewerkt. Van de Bulgaren en Roemenen heeft een opvallend groot deel (46%) al meerdere keren in Nederland gewerkt. Ook zien we dat mannen significant vaker verschillende landen hebben aangedaan dan vrouwen. Van de vrouwen heeft 31 procent in Nederland en in een ander land gewerkt, van de mannen maar liefst 48 procent.

De MOE-landers is ook gevraagd in welk land zij verbleven voordat zij de laatste keer naar Nederland kwamen. De overgrote meerderheid verbleef in het herkomstland (90%). Slechts 11 procent verbleef voor de komst naar Nederland in een ander land. Dit geldt met name voor de Poolse en Bulgaarse en Roemeense respondenten waarvan 91 procent vanuit het herkomstland naar Nederland is vertrokken en in relatief mindere mate voor de overige

MOE-landers waarvan ruim driekwart (77%) vanuit het herkomstland naar Nederland is vertrokken.

Tabel 3.4: Migratiegeschiedenis: landen en sectoren naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	Overig	man	vrouw
Gewerkt in:								
alleen NL, 1 keer	22,6	24,1	22,1	22,2	16,2	32,3	19,9	26,9
alleen NL, 2 keer of vaker	30,3	32,2	29,7	29,5	45,9	16,1	28,3	31,8
alleen NL, aantal onbekend	5,0	3,4	5,5	5,8	3,6	2,2	2,9	7,5
NL en ander land	40,3	39,1	40,6	41,6	27,0	48,4	47,7	30,8
Alleen ander land	1,9	1,1	2,1	0,9	7,2	1,1	1,2	2,9
In welk land voor laatste keer naar NL								
in mijn herkomstland	89,5	89,0	89,6	91,3	91,3	77,0	87,3	92,8
in ander land	10,5	11,0	10,4	8,7	8,7	23,0	12,7	7,2
Gewerkt in land (meerdere antwoorden mogelijk):								
Duitsland	21,6	24,7	20,6	25,8	9,6	11,7	26,6	15,2
Verenigd koninkrijk	9,1	8,0	9,4	9,3	3,5	14,9	11,3	6,1
Italië	3,4	3,4	3,3	3,2	4,4	3,2	3,4	3,5
Tsjecho-Slowakije	4,6	2,3	5,2	3,9	0,0	13,8	7,2	1,3
Frankrijk	2,4	1,7	2,6	2,2	3,5	2,1	3,6	1,0
Spanje	2,4	0,6	3,0	2,4	3,5	1,1	2,4	2,6
Zweden	2,7	2,9	2,6	3,2	2,6	0,0	3,6	1,6
Verenigde Staten	1,5	2,9	1,0	0,9	0,9	5,3	1,2	1,6
Ander land	9,2	9,2	9,3	8,0	12,3	12,8	9,8	8,7
Gewerkt in sectoren (meerdere antwoorden mogelijk):								
Land- en Tuinbouw	51,9	41,4	55,1	60,2	37,7	21,3	48,2	55,5
Bouw	21,7	28,2	19,8	21,2	23,7	22,3	38,6	0,3
Industrie (zoals metaalindustrie, voeding, meubels)	18,9	15,5	19,9	20,6	3,5	27,7	24,2	12,3
Vervoer en opslag	12,6	15,5	11,7	14,1	5,3	12,8	18,9	4,2
Zakelijke dienstverlening (zoals schoonmaak, ICT)	9,4	15,5	7,5	8,2	10,5	14,9	5,5	14,5
Horeca en recreatie	9,1	5,7	10,1	7,8	4,4	22,3	7,2	11,6
Zorg (zoals verpleging en verzorging)	2,8	1,7	3,1	2,4	4,4	3,2	0,7	5,8
Detailhandel (zoals winkel)	2,3	2,9	2,1	1,9	5,3	1,1	2,4	1,9
Groothandel	1,7	4,0	1,0	2,0	0,0	2,1	2,6	0,6
Kinderopvang en onderwijs	3,5	5,7	2,8	3,5	3,5	3,2	0,2	8,1
Kunst, cultuur en amusement	1,1	0,6	1,2	1,1	0,9	1,1	1,4	0,6
Anders namelijk	9,8	9,8	9,8	8,9	11,4	12,8	7,9	11,9

Bron: EMOE 2009, Risbo

Wanneer we kijken in welke andere landen de MOE-landers gewerkt hebben, zien we dat bijna een kwart (22%) in het verleden in Duitsland gewerkt heeft (zie tabel 3.4). Dit geldt het sterkst voor onze Poolse respondenten waarvan meer dan een kwart (26%) ook in Polen heeft gewerkt. Bijna een op de tien (9%) van de respondenten heeft in het verleden in het Verenigd Koninkrijk gewerkt en bijna 5 procent in Tsjecho-Slowakije.

Wanneer men in het buitenland heeft gewerkt, in welke sectoren werkte men dan? Iets meer dan de helft (52%) heeft in de land- en tuinbouw gewerkt. Dit geldt in het bijzonder voor de Polen waarvan 60% aangeeft (ook) in de land- en tuinbouw te hebben gewerkt. Ook de bouw en de

industrie zijn sectoren waarin veel van onze MOE-landers in het buitenland gewerkt hebben (respectievelijk 22% en 19%). Daarnaast werkte 13 procent in het buitenland in de sector vervoer en opslag, 9 procent in de zakelijke dienstverlening en tevens 9 procent in de horeca en recreatie.

Uiteraard bestaan er hier verschillen tussen mannen en vrouwen. We zien dat vrouwen significant vaker dan mannen in de land- en tuinbouw, de zakelijke dienstverlening, de horeca en recreatie, de zorg en de kinderopvang en onderwijssector werkten. Mannen werkten daarentegen significant vaker in de bouw, industrie, vervoer en opslag en groothandel dan vrouwen.

3.4 Keuze voor Nederland

Waarom kiezen de arbeidsmigranten ervoor om naar Nederland te komen? In tabel 3.5 worden de aspecten die een rol spelen bij de keuze om naar Nederland te komen uiteengezet. De respondenten konden meerdere aspecten aankruisen die een rol hebben gespeeld.

Tabel 3.5: Redenen voor keuze Nederland (%) (meerdere antwoorden mogelijk)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Beschikbaarheid werk in Nederland	54,6	54,0	54,7	59,7	32,5	52,1	57,1	51,0
Loon in Nederland	46,2	42,5	47,4	45,5	54,4	40,4	47,7	44,5
Arbeidsomstandigheden in Nederland	25,2	26,4	24,8	25,3	24,6	25,5	27,8	21,6
Aanwezigheid vrienden en kennissen	20,8	20,1	21,0	22,1	19,3	14,9	20,9	20,0
Cultuur in Nederland	18,0	16,1	18,5	17,8	16,7	20,2	20,4	15,2
Huisvesting in Nederland	17,3	19,0	16,8	19,9	10,5	10,6	18,2	15,8
Reisafstand tot herkomstland	13,3	10,3	14,2	13,9	7,9	16,0	16,8	8,1
Aanwezigheid familieleden	13,3	20,7	11,0	13,0	15,8	11,7	9,4	19,0
Aanwezigheid landgenoten	12,2	9,2	13,1	13,9	9,6	5,3	14,1	9,4
Kosten levensonderhoud	8,8	10,9	8,2	9,5	5,3	9,6	9,8	7,1
Toegankelijkheid sociale voorzieningen (Bijstand,	8,0	11,5	7,0	8,6	5,3	8,5	9,6	6,1
Gezin/partner*	2,0	1,7	2,1	1,7	3,5	2,1	0,5	4,2
zomaar/avontuur*	1,6	1,1	1,7	1,3	0,9	4,3	2,4	0,6
Cannabis ed*	0,9	0,0	1,2	1,3	0,0	0,0	1,4	0,3
Studie*	0,8	0,6	0,9	0,4	1,8	2,1	1,0	0,6

* ingevuld in open antwoord mogelijkheid
Bron: EMOE 2009, Risbo

Meer dan de helft van de respondenten (55%) geeft aan dat men naar Nederland kwam omdat er werk beschikbaar was. Ook het loon in Nederland speelt voor bijna de helft van onze respondenten (47%) een rol. Voor een kwart van de respondenten waren de arbeidsomstandigheden een argument om in Nederland te gaan werken. Verder zien we dat voor ruim een op de vijf van onze respondenten (21%) de aanwezigheid van vrienden en kennissen

een rol heeft gespeeld om voor Nederland te kiezen. Voor 18 procent heeft de cultuur in Nederland en voor 17 procent de huisvesting meegespeeld bij hun keuze voor ons land. Een van de aspecten waarvan we verwacht hadden dat het een grote rol zou spelen, is de reisafstand tot het herkomstland. Slechts 13 procent geeft aan dat dit een rol heeft gespeeld bij hun keuze voor Nederland.

Wanneer we de antwoorden van de verschillende groepen vergelijken, zien we enkele significante verschillen. Zo zien we dat voor meer dan de helft van de Polen (60%) en de overige MOE-landers (52%) de beschikbaarheid van werk in Nederland heeft meegespeeld. Van de Bulgaren en Roemenen geeft slechts een derde aan dat dit een rol heeft gespeeld bij hun keuze voor Nederland. We zien ook dat de huisvesting in Nederland bij de Polen vaker meewoog in hun keuze voor Nederland, dan bij de andere groepen; 20 procent van de Polen heeft dit aangekruist versus 11 procent van de beide andere groepen. We zien verder dat voor een significant groter gedeelte van de mannen de reisafstand tot het herkomstland een rol speelt dan voor de vrouwen (17% versus 8%). Het omgekeerde geldt voor de aanwezigheid van familieleden/ partner; voor vrouwen woog dit vaker mee dan voor mannen.

In de interviews met MOE-landers en sleutelpersonen is uitgebreider ingegaan op de beweegredenen om het herkomstland te verlaten en naar Nederland te komen. In lijn met het survey, vertellen de meeste geïnterviewde respondenten dat zij om financiële redenen hun herkomstland verlaten hebben. Een sleutelinformant, wetenschapper legt uit dat de hogere salarissen Nederland een aantrekkelijk land maakt voor de MOE-landers.

"Voor de meeste mensen uit Oost-Europa is het nog steeds voordelig om een paar maanden hier te werken. Het salaris ligt nog steeds een stuk hoger dan in de meeste landen van Oost-Europa. Daarom zie je ook veel met name Bulgaren en Roemenen naar Nederland komen. Die werken hier bijvoorbeeld een paar maanden en gaan dan weer terug naar het land van herkomst. Het zijn puur economische motieven. Er zullen wel andere motieven zijn, maar dit is een heel belangrijke motief voor deze mensen om hiernaartoe te komen." (s9)

Enkele van de geïnterviewden die vertellen dat het voor hen in principe niet uitmaakte of zij een baan in het thuisland of elders zouden vinden; voor hen was het in de eerste plaats van belang een goedbetaalde baan te vinden.

"Ik had toen geen werk. Al sinds een maand. En tijdens die maand was ik op zoek naar werk. Het hoefde niet in het buitenland te zijn. Het had ook in Polen gekund. (...) Als ik een goede baan in Polen had gevonden, dan was ik gebleven. Dan had ik niet naar Nederland gehoeven." (r02)

Ter illustratie citeren we hier ook het verhaal van een Bulgaarse docente die tijdens de zomervakantie altijd op zoek gaat naar een extra baantje omdat ze anders financieel niet rond kan komen. Sinds 2004 komt zij elk jaar in de zomer naar Nederland om gedurende twee maanden aardbeien te plukken. Maar naast economische beweegredenen, geeft zij ook aan het leven in Nederland prettiger te vinden en zich hier veiliger te voelen dan in Bulgarije.

"Ja, ik ben vanwege het geld weggegaan, om wat meer te verdienen in de zomer, en ik vind de situatie in Bulgarije niet fijn meer; ik voel me hier veiliger. De situatie in Bulgarije...ik maak me er zorgen over dat mijn kinderen in dat land op moeten groeien, de agressie... (...) Hoe dan ook, in de zomer – wanneer ik twee maanden vrij heb – moet ik een bijbaan vinden in Bulgarije of ergens anders want mijn basissalaris van mijn werk als docent is niet genoeg. Ik word wel betaald in de zomervakantie, maar dat is niet genoeg, het geld is helemaal niet genoeg om mee rond te komen voor mij en voor mijn gezin...ik heb een studerend kind, ik heb een krediet bij de bank. (...) Toen ik de eerste keer hiernaartoe kwam, was ik gek op Nederland. Ik vond het land en de baan echt leuk, het is een heel rustig land, er is geen agressie zoals in Bulgarije, de mensen zijn heel geduldig (...). De normen en waarden zijn anders, de mensen zijn heel prettig, in Bulgarije is het een nachtmerrie. De normen en waarden in Bulgarije zijn veranderd, je hoort niet meer verlegen en bescheiden te zijn, je moet juist arrogant en agressief doen als je wilt opklimmen en overleven in Bulgarije. Dit vind ik niet leuk aan Bulgarije." (r07)

De geïnterviewde respondenten hebben ook verteld waarom zij voor Nederland gekozen hebben in plaats van voor een ander EU-land. Voor de meeste van hen was het om de simpele reden dat er hier nou eenmaal vraag naar werk was.

"Ik had geen redenen [om voor Nederland te kiezen, Risbo]. Ik kreeg een aanbod uit Nederland, dus ben ik naar Nederland gekomen. Als ik een aanbod uit Engeland gekregen had, was ik naar Engeland gegaan. Het moest niet perse Nederland zijn." (r02)

Tijdens de interviews wordt bovendien vaak mond-tot-mondreclame genoemd als reden om voor Nederland te kiezen. Positieve verhalen van bekenden doet hen mede besluiten hierheen te komen. Een Poolse respondente vertelt dat op die manier veel mensen uit haar dorpje naar Nederland gekomen zijn om hier te werken.

"Een iemand kwam dan en die nam dan weer iemand anders mee, en anderen namen weer hun vrienden mee en daarom gaat het nog steeds zo door." (r04)

"Om eerlijk te zijn, heb ik helemaal niet nagedacht over voor- en nadelen. Ik had een advertentie in de krant gezien, maar ook een kennis van mij die naar Holland ging, zei dat Holland een fijn land was dat het proberen waard was, dus ik heb het risico genomen en heb eerst een halfjaarcontract getekend. Ik wist

niet of ik langer zou blijven, of ik het naar mijn zin zou hebben. Ik had het dus wel naar mijn zin en ik werk hier nog steeds.” (r18)

Een Poolse sleutelinformant geeft aan dat het in de Poolse cultuur zit om relatief impulsief naar elders te vertrekken;

“Nederlanders zijn controlefreaks. Ze willen alles plannen en bedenken, omdat Nederlanders niet met risico om kunnen gaan. Nederlanders zijn risico-mijders, terwijl Polen risiconemers zijn. Voor Polen is het geen enkel punt om even naar Nederland te komen. Een Nederlander zou zich lang van te voren verdiepen in de hele omgeving en in het land. Plussen en minnen tegen elkaar opwegen om zo tot een conclusie te komen. Een Pool die doet dat niet. Hij hoort over een collega, tante of een vriendje die het daar goed af is gegaan en denkt: ‘dat is leuk. Dus ik ga ook! We zien het wel!’. Dit is wat dat betreft het voordeel van risico durven nemen. Het belemmert ze niet. Ik vind dit ook wel een asset van Polen, dat ze het risico durven nemen.” (s14)

3.5 Pendelmigratie

Tabel 3.6 geeft weer hoe vaak de recente MOE arbeidsmigranten per jaar naar hun herkomstland terugkeren. Ook is te zien hoe lang zij dan gemiddeld in het herkomstland verblijven.²⁶

Het merendeel (58%) van de respondenten die momenteel in Nederland werken geeft aan gemiddeld nul keer per jaar terug te keren naar het land van herkomst om er te werken.²⁷ Iets minder dan een vijfde (18%) gaat gemiddeld één keer per jaar terug vanwege werk en 11 procent gaat gemiddeld twee keer per jaar. De resterende 13 procent van de respondenten gaat gemiddeld drie keer of vaker per jaar terug naar zijn herkomstland om er te werken. Wanneer we naar de verschillende groepen kijken springt onder andere in het oog dat de Roemenen en Bulgaren in vergelijking met de andere groepen minder vaak zeggen nooit terug te keren en relatief vaker 1 of 2 keer per jaar terug te keren om werkredenen.

Wanneer de MOE-landers terugkeren naar hun herkomstland, blijft bijna de helft (48%) gemiddeld één tot twee weken in het herkomstland om er te werken en bijna een vijfde (18%) blijft er drie tot vier weken. Een op de tien respondenten blijft gemiddeld vijf tot acht weken en 9 procent tussen de negen en twaalf weken. Tenslotte zegt gemiddeld 14 procent langer dan twaalf weken per jaar wegens werk in het land van herkomst te verblijven.

²⁶ Gezien de beperkte omvang van de vragenlijst konden we niet uitgebreid ingaan op de pendelpatronen van MOE-landers. Hiervoor is nader onderzoek nodig.

²⁷ NB: Dit hoeft overigens niet te betekenen dat zij altijd hier werken, men kan immers ook tijdelijk in een ander land werken, tijdelijk niet werken of bijvoorbeeld 2 jaar hier werken en dan weer terugkeren naar het herkomstland.

Tabel 3.6: pendelmigratie naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Aantal keer naar herkomstland om te werken								
Niet	58,0	71,9	53,8	61,2	38,5	63,3	53,4	65,7
1 keer per jaar	18,0	13,8	19,3	15,3	35,6	12,2	18,2	17,0
2 keer per jaar	11,3	6,9	12,6	9,2	21,2	11,1	12,8	8,5
3 keer per jaar	5,7	5,0	5,9	6,5	1,0	6,7	7,0	3,9
4 keer per jaar	3,9	0,0	5,2	4,3	2,9	3,3	4,2	3,5
5 keer en meer per jaar	3,1	2,5	3,2	3,5	1,0	3,3	4,4	1,4
Hoe lang gemiddeld in herkomstland om te werken								
1-2 weken	48,0	51,6	47,4	54,3	19,6	66,7	54,9	38,0
3-4 weken	17,8	25,8	16,4	14,7	30,4	11,1	18,0	19,7
5-8 weken	10,4	3,2	11,7	6,2	19,6	14,8	9,0	14,1
9-12 weken	9,4	6,5	9,9	10,9	8,7	3,7	7,4	9,9
>12 weken	14,4	12,9	14,6	14,0	21,7	3,7	10,7	18,3
Aantal keer naar herkomstland om andere redenen dan werk								
Niet	5,7	4,1	6,2	4,4	14,6	3,6	7,1	4,1
1 keer per jaar	23,3	20,9	24,0	18,8	49,4	20,2	24,0	21,7
2 keer per jaar	26,5	28,4	25,9	27,5	19,1	28,6	23,4	30,3
3 keer per jaar	18,5	18,9	18,4	20,5	9,0	17,9	15,7	22,5
4 keer per jaar	14,6	16,2	14,1	16,4	3,4	16,7	13,4	16,1
5 keer en meer per jaar	11,4	11,5	11,4	12,4	4,5	13,1	16,3	5,2
Hoe lang gemiddeld in herkomstland om andere redenen dan werk								
1-2 weken	66,6	77,6	63,2	72,1	33,3	69,7	65,6	67,5
3-4 weken	19,8	18,7	20,2	15,2	48,3	16,7	20,3	20,3
5-8 weken	4,9	1,9	5,8	3,7	10,0	6,1	6,2	3,6
9-12 weken	5,1	0,9	6,4	5,9	3,3	3,0	4,1	5,6
>12 weken	3,6	0,9	4,4	3,1	5,0	4,5	3,7	3,0

Bron: EMOE 2009, Risbo

De Roemenen en Bulgaren blijven gemiddeld voor een significant langere duur in het herkomstland werken dan de Polen en de overige MOE-landers. Dit verschil zien we ook bij de vrouwen die gemiddeld voor een langere periode in het herkomstland verblijven om te werken dan de mannen. De MOE-landers gaan vaker terug naar het herkomstland om andere redenen dan werk, zoals vanwege vakantie, familiebezoek, etc. Slechts 6 procent geeft aan nul keer per jaar terug te gaan naar het land van origine vanwege andere redenen dan werk. Bijna een kwart gaat gemiddeld één maal per jaar terug (23%) en ruim een kwart (27%) gemiddeld twee keer per jaar. De resterende 45% van de MOE-landers gaat drie keer of vaker per jaar terug naar het herkomstland vanwege familiebezoek, vakantie, etc. We zien hierbij verschil tussen de herkomstgroepen. De Bulgaren en Roemenen gaan minder vaak per jaar terug naar het herkomstland voor andere redenen dan werk zoals familiebezoek, vakantie en dergelijke dan de Polen en de overige MOE-landers.

Wanneer MOE-landers naar het herkomstland terugkeren om er vakantie te vieren, familie te bezoeken of vanwege een andere reden blijft twee derde van hen er één tot twee weken (67%) en een vijfde drie tot vier weken. Slechts een klein gedeelte (14%) blijft langer dan vier weken in het herkomstland voor een andere reden dan werk. Verder zien we dat de Bulgaren en Roemenen als ze naar huis gaan voor familiebezoek, vakantie en dergelijke voor een langere duur naar huis gaan dan de Polen en de overige MOE-landers.

Ook van de respondenten waarmee uitgebreid is gesproken, keert het merendeel tijdelijk terug naar zijn herkomstland voor bijvoorbeeld familiebezoek, vakantie, etc., zoals ook deze Bulgaarse respondent binnenkort gaat doen.

"Ik ben nu heel blij dat ik binnenkort terug naar Bulgarije ga. Ik heb een dochtertje dat ik wil zien. Daar droom ik van. Dat is het moeilijkste; (...) ik zie mijn kind wel opgroeien via Skype maar ik wil deel er deel van uitmaken." (r09)

Enkele respondenten geven aan dat er nog een andere reden is om gedurende het jaar terug te keren naar het herkomstland. Zij willen niet het hele jaar aan een stuk in Nederland werken, zodat zij de betaalde belasting van de Belastingdienst terug kunnen vorderen.

3.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn we ingegaan op de achtergrondkenmerken en de migratiegeschiedenis van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen.

Achtergrond

De recente arbeidsmigranten die aan ons kwantitatieve onderzoek hebben meegewerkt zijn gemiddeld genomen jong. De gemiddelde leeftijd is 30,5 jaar. Onder de respondenten bevinden zich meer mannen (57%) dan vrouwen (43%).

Ruim een kwart van de MOE-landers is alleenstaand. De meeste respondenten hebben een partner die in de meeste gevallen ook bij hem/haar in Nederland woont. In veel gevallen werkt deze partner ook. Van ruim een kwart van de respondenten met een partner woont de partner in het herkomstland.

Van de respondenten heeft het merendeel geen kinderen. Van de migranten die wel kinderen hebben, hebben de meeste 1 à 2 kinderen. Vaak

wonen deze kinderen nog in het herkomstland. Bij ruim een kwart van de respondenten met kinderen wonen de kinderen bij de arbeidsmigrant in Nederland. Naarmate men langer in Nederland verblijft, woont men hier vaker met een partner en/ of kinderen.

Migratiegeschiedenis

Bijna een kwart van de respondenten heeft voor het eerst tussen 1980-2003 (voor de EU-uitbreiding) zijn herkomstland verlaten om elders te gaan werken, ruim een kwart tussen 2004-2006, 18 procent in 2007 (toetreding Roemenië en Bulgarije) en 23 procent heeft vorig jaar voor het eerst zijn herkomstland verlaten. De resterende 8 procent is in de eerste drie maanden van 2009 voor het eerst naar het buitenland vertrokken.

De cijfers voor wat betreft de eerste keer dat men naar Nederland is vertrokken om te werken zijn als volgt; Een tiende van de respondenten is tussen 1980-2003 voor de eerste keer naar Nederland gekomen om hier te werken, een vijfde tussen 2004-2006, opnieuw een vijfde in 2007, bijna een derde van de respondenten in 2008 en 18 procent zeer recentelijk, namelijk gedurende het begin van 2009.

Het merendeel van de respondenten (60%) heeft alleen in Nederland gewerkt. Daarvan is de helft meerdere keren in Nederland geweest. Van de recente arbeidsmigranten heeft 40 procent, naast in Nederland, tevens in een ander land gewerkt; daarbij gaat het met name om Duitsland en/of om het Verenigd Koninkrijk. Het merendeel (52%) van de MOE-landers heeft in het buitenland in de land- en tuinbouwsector gewerkt. Ook de bouw, industrie en vervoer en opslag zijn sectoren waar relatief veel MOE-landers in het buitenland hebben gewerkt.

De meest genoemde redenen om voor Nederland te kiezen waren; omdat er hier werk beschikbaar was, en/ of om het loon.

Pendelmigratie

Het merendeel van de respondenten (58%) zegt gemiddeld nul keer per jaar terug te keren naar het herkomstland om er te werken. De migranten die wel teruggaan om te werken, gaan vaak voor slechts een paar weken terug. De overgrote meerderheid van de MOE-landers (94%) gaat om een andere reden dan werk zoals vakantie en familiebezoek terug naar het herkomstland. Bijna de helft (45%) van de respondenten gaat hiervoor drie keer per jaar of vaker terug naar het herkomstland. Het merendeel (67%) blijft zo'n een tot twee weken in het herkomstland en komt dan weer terug.

4.1 Inleiding

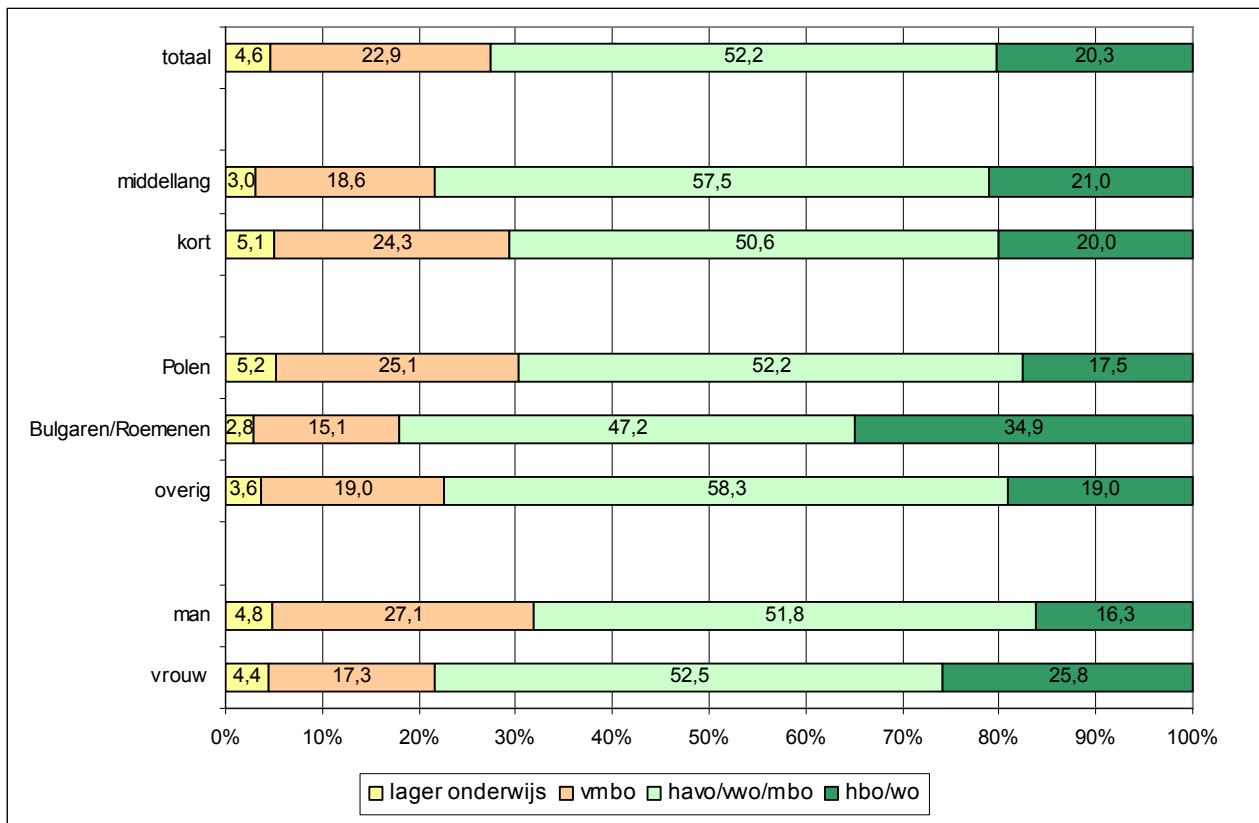
Sinds een aantal jaren zijn omvangrijke groepen arbeidsmigranten uit de Midden- en Oost-Europese EU landen werkzaam in Nederland. Deze arbeidsmigranten werken vaak in sectoren waar veel laaggekwalificeerd werk voorkomt zoals de land- en tuinbouw. Dat betekent echter niet dat de arbeidsmigranten geen of weinig scholing hebben gehad. Uit eerder onderzoek blijkt juist vaak het tegendeel (De Boom et al. 2008a; Korf et al. 2009). In dit hoofdstuk gaan we allereerst in op het opleidingsniveau van recente migranten uit Midden- en Oost-Europa (paragraaf 2). Vervolgens komt de arbeidspositie in het herkomstland (paragraaf 3) en in Nederland (paragraaf 4) aan de orde. Dit hoofdstuk is gebaseerd op de resultaten van het survey, de informatie uit de diepte-interviews met recente arbeidsmigranten en sleutelinformanten.

4.2 Opleidingsniveau

In figuur 4.1 is het opleidingsniveau gepresenteerd van de MOE-landers die aan ons survey hebben deelgenomen. Van de respondenten heeft 5 procent geen of alleen lager onderwijs afgerond. Bijna een kwart (23%) van de respondenten heeft een opleidingsniveau dat vergelijkbaar is met het Nederlandse vmbo. De overgrote meerderheid (52%) heeft een opleiding afgerond die vergelijkbaar is met havo/vwo of mbo. De resterende 20 procent van onze respondenten heeft een hbo-opleiding afgerond of heeft gestudeerd aan de universiteit.²⁸ Wanneer we de herkomstgroepen vergelijken zien we dat de Bulgaarse en Roemeense migranten significant vaker hebben gestudeerd dan de migranten uit Polen en de overige MOE-

²⁸ De onderwijssystemen in de Midden en Oost-Europese EU Lidstaten verschillen van elkaar en wijken af van het Nederlandse onderwijssysteem. Op basis van vergelijking van schematische uitwerking van de onderwijssystemen en met assistentie van de diverse vertalers zijn de diverse systemen zo goed mogelijk gecodeerd naar de gehanteerde vierdeling.

landen. De vrouwelijke respondenten zijn significant hoger opgeleid dan de mannelijke respondenten.

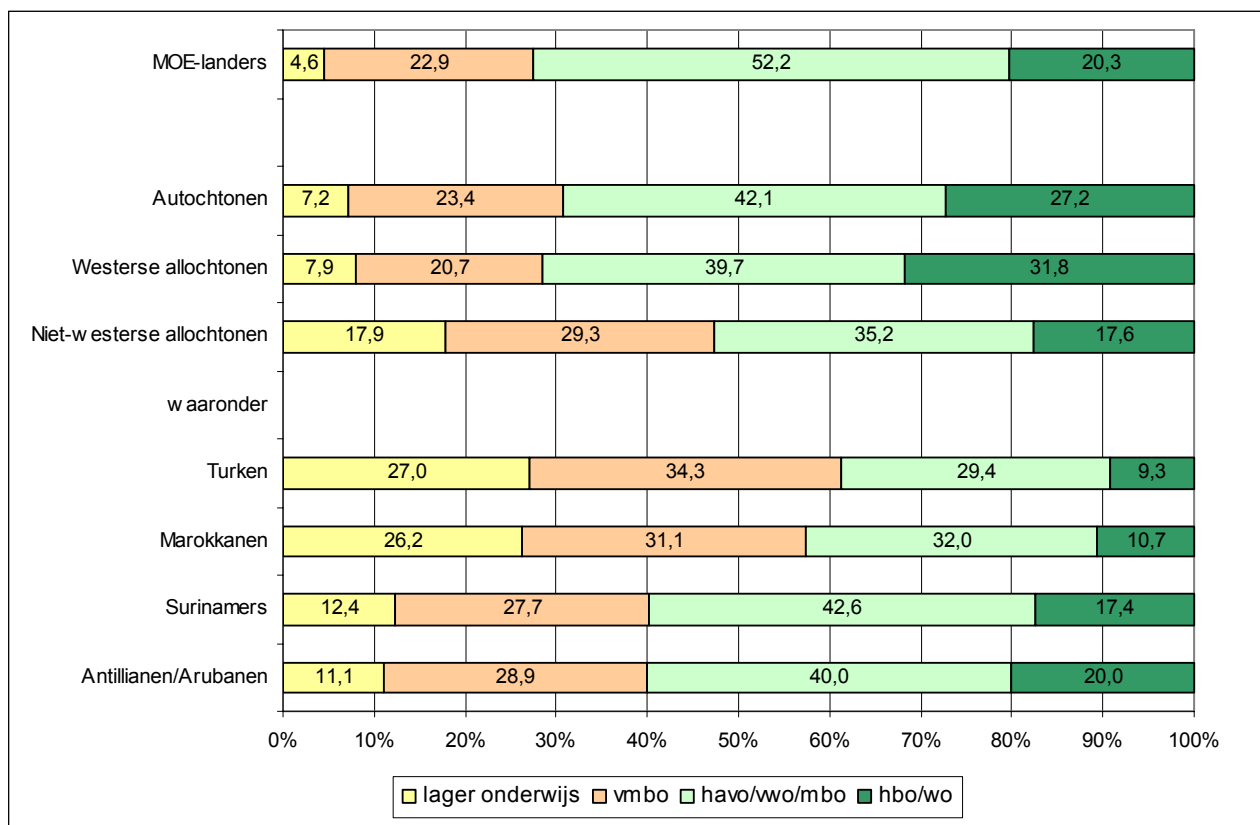

Figuur 4.1: Opleidingsniveau naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Een vergelijking van het opleidingsniveau van de arbeidsmigranten uit de MOE-landen met het opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking (figuur 4.2) laat zien dat de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen gemiddeld genomen iets lager zijn opgeleid dan de autochtone Nederlanders, maar aanzienlijk hoger dan bijvoorbeeld de Nederlanders van Turkse of Marokkaanse herkomst.²⁹

²⁹ Eerdere specifieke analyses op basis van gegevens uit de Enquête BeroepsBevolking jaargang 2000 t/m 2006 van het CBS (zie de Boom et al. 2008) laten zien dat de MOE-landers die reeds langere tijd in Nederland zijn gevestigd, of beter gezegd die aan de EBB hebben deelgenomen, nog aanzienlijk hoger opgeleid zijn dan de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen die aan ons survey hebben meegewerkt.

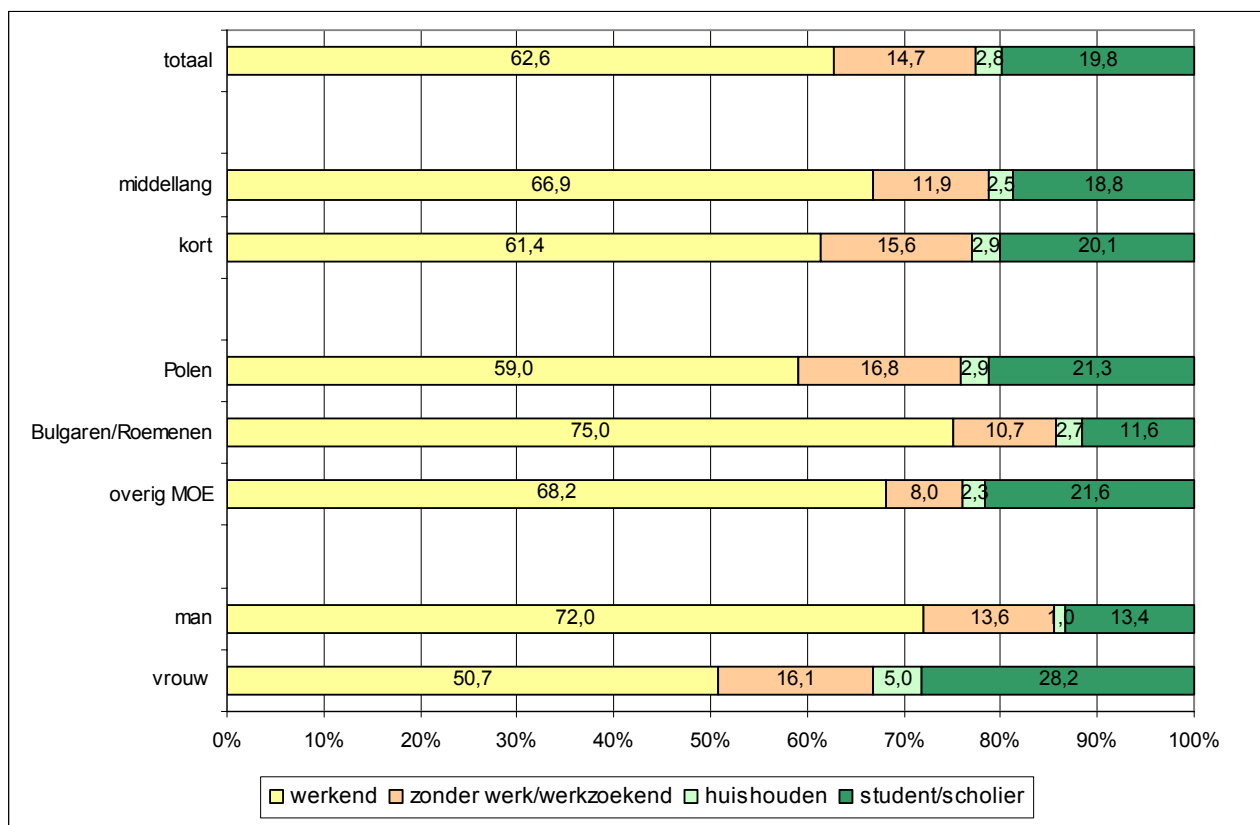

Figuur 4.2: Opleidingsniveau MOE-landers in vergelijking met de Nederlandse beroepsbevolking (%)

Bron: MOE-landers: EMOE 2009, Risbo; overige groepen: EBB 2008, CBS

4.3 Arbeidspositie herkomstland

Van de MOE-landers die recent in Nederland zijn komen werken, was op het moment dat zij hun herkomstland voor het eerst verlieten, bijna 15 procent werkloos. Bijna 20 procent van de respondenten studeerde of zat nog op school, 3 procent was werkzaam in het eigen huishouden. Het grootste deel van de arbeidsmigranten uit de MOE-landen (63%) had in het herkomstland een baan (zie figuur 4.3). Met name van de Poolse migranten was een aanzienlijk deel werkloos of werkzoekend (17%). De arbeidspositie van de Poolse migranten verschilt significant van de migranten uit Bulgarije en Roemenië (11 procent werkloos) en van de migranten uit de overige MOE-landen (8 procent werkloos).

Figuur 4.3: Maatschappelijke positie in het herkomstland naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

4.3.1 Sector en beroep in herkomstland

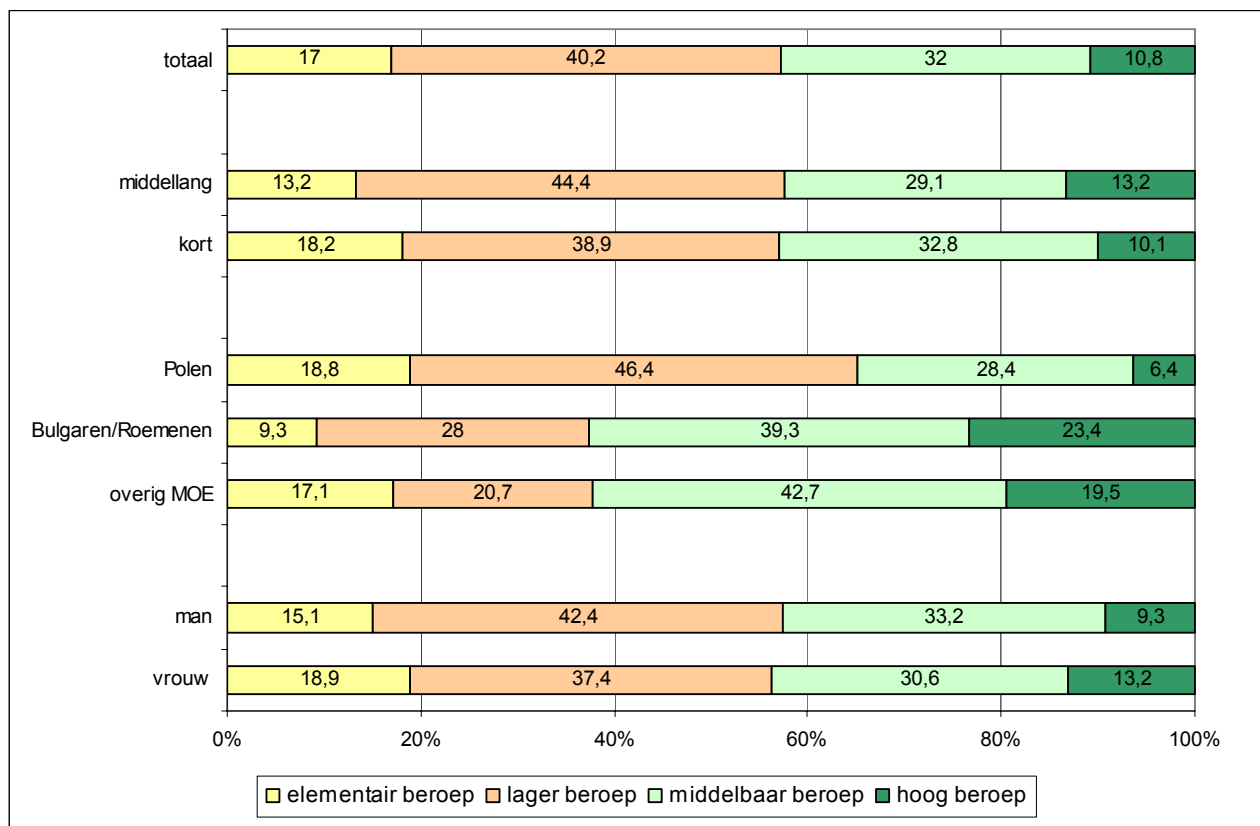
Aan de respondenten is ook gevraagd in welke sector ze voornamelijk hebben gewerkt in hun herkomstland en wat hun beroepsniveau was.

Meer dan een vijfde van de MOE-landers werkte in de industrie. Daarnaast werkten relatief veel migranten in de bouw (18%), land- en tuinbouw (13%) en in de groot- en detailhandel (12%). Uiteraard doen zich hierin verschillen voor tussen mannen en vrouwen. Zo waren er nauwelijks vrouwen werkzaam in de bouw (1,5%) en werkten juist relatief veel vrouwen in de detailhandel (17%), horeca (11%) en kinderopvang (10%) (zie tabel b4.2 in de bijlage bij dit hoofdstuk).

Het merendeel van de respondenten werkte in het herkomstland in het onderste segment van de arbeidsmarkt. 17 procent had een elementair beroep en bijna 40 procent een lager beroep. Bijna een derde van de migranten werkte in middelbare beroepen en 11 procent in hogere beroepen.³⁰ De arbeidsmigranten uit Polen werkten in hun thuisland

³⁰ **Elementaire beroepen** zijn beroepen waarvoor niet of nauwelijks scholing nodig is zoals: productiemedewerker, sloper, vakkenvuller, krantenbezorger, schoonmaker, glazenwasser en dergelijke. Voor de **lagere beroepen** is lager (beroeps)onderwijs vereist. Men kan dan denken aan beroepen zoals stukadoor, schilder, slachter,

significanter vaker aan de onderkant van de arbeidsmarkt dan migranten uit de andere MOE-landen (zie figuur 4.4).

Figuur 4.4: Beroepsniveau in het herkomstland naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Ruim de helft (53%) van de respondenten had in het thuisland werk op het niveau waarvoor men was opgeleid. Bijna een kwart (23%) had werk onder het niveau van hun opleiding en 21 procent was eigenlijk voor iets anders opgeleid. Slechts 3 procent van de respondenten had in het herkomstland werk waarvan het niveau hoger lag dan waarvoor men was opgeleid.

4.3.2 Inkomsten in herkomstland

Van de MOE-landers verdiende 13 procent in het herkomstland minder dan 250 euro bruto per maand. Een op de drie verdiende tussen 250 en 500 euro en een kwart verdiende tussen 500 en 1000 euro per maand. De rest (28%)

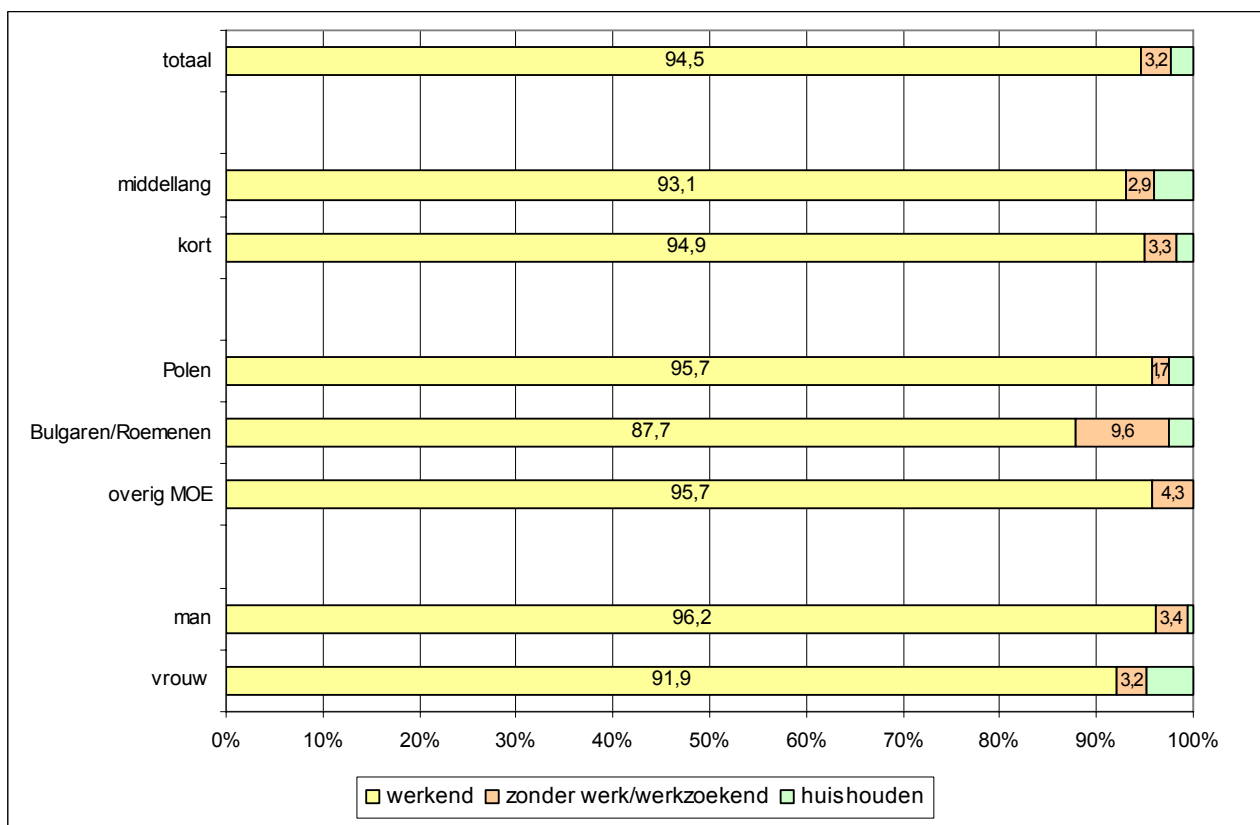
chauffeur, kassamedewerkster, administratief medewerker en dergelijke. Bij **middelbare beroepen** gaat het om beroepen zoals laborant, bedrijfschef, tuinbouwbedrijf, aannemer, automonteur, elektricien, afdelingsmanager, verpleegkundige, computerprogrammeur, winkelier, douaneambtenaar, politieagent of maatschappelijk werker. Bij **hoge beroepen** moet men denken aan bijvoorbeeld docent, beleidsmedewerker, onderzoeker, opzichter, bedrijfschef, kapitein, arts, directeur, wetenschappelijk medewerker, makelaar, acteur of manager.

had een bruto loon van meer dan 1000 euro per maand. Bulgaren en Roemenen verdienden in hun herkomstland een significant lager bruto maandsalaris dan de Polen en de overige MOE-landers. Een derde van de Bulgaren en Roemenen verdiende minder dan 250 euro bruto per maand. We zien verder significante verschillen tussen de vrouwelijke en mannelijke respondenten. De vrouwelijke respondenten verdienden in hun herkomstland significant minder dan de mannelijke respondenten (zie tabel b4.3 in de bijlage bij dit hoofdstuk).

4.4 Arbeidspositie in Nederland

Een zeer groot deel van de respondenten (bijna 95 procent), verricht op het moment dat wij ze spreken betaald werk. Aangezien het huidige onderzoek zich richt op recente arbeidsmigranten is dit hoge aandeel niet verwonderlijk. Een klein deel van de respondenten is op het moment van het survey op zoek naar werk (3%) of werkzaam in het eigen huishouden (2%).³¹ Onder Bulgaren en Roemenen is het aandeel werkzoekenden met bijna 10 procent aanzienlijk groter dan onder Polen (2%). Vrouwen werken relatief meer in het eigen huishouden dan mannen (zie figuur 4.5). Beide verschillen zijn statistisch significant.

³¹ Enkele respondenten (7) geven aan te werken en tevens op zoek te zijn naar werk of werkzaam te zijn in het eigen huishouden. Deze zijn gecategoriseerd onder werkzoekend dan wel werkzaam in eigen huishouden.

Figuur 4.5: Maatschappelijke positie in Nederland naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

De arbeidsmigranten zijn voornamelijk werkzaam in flexibele arbeidsrelaties (zie tabel 4.1). Zo werkt 43 procent van de respondenten via een uitzendbureau en werkt nog eens 29 procent op basis van een tijdelijk contract. Slechts 13 procent van de respondenten heeft een vast dienstverband. Meer dan 10 procent (12%) van de respondenten werkt voor eigen rekening. Over het algemeen gaat het daarbij om zelfstandigen zonder personeel (88%) de overige 12 procent van de ondernemers heeft wel personeel in dienst. Tenslotte geeft 3,5 procent van de respondenten aan zwart te werken.

Wanneer we de korte termijn migranten vergelijken met de lange termijn migranten zien we dat van de laatste groep 18 procent een vast dienstverband heeft. Dit percentage is nog lager onder migranten die hier korter werken.

Ten aanzien van de aard van de arbeidsrelatie bestaan er opvallende verschillen tussen de herkomstgroepen. Van de Poolse migranten werkt meer dan de helft via een uitzendbureau en heeft ruim een kwart een tijdelijke aanstelling. Van de Bulgaarse en Roemeense migranten werkt een relatief groot deel op basis van een tijdelijk contract (41%) en heeft slechts een

beperkte groep een aanstelling bij een uitzendbureau (7%). Onder Bulgaren en Roemenen is het aandeel zelfstandigen met 31% aanzienlijk groter dan onder de Polen (7%). Bulgaren en Roemenen geven bovendien veel vaker dan Polen aan (uitsluitend) zwart te werken. Beide verschillen zijn waarschijnlijk gerelateerd aan de positie waarin deze groepen verkeren. Arbeidsmigranten uit de MOE-landen die in 2004 tot de Europese Unie zijn toegetreten, zoals het geval is bij de Polen, mogen sinds 1 mei 2007 zonder tewerkstellingsvergunning in Nederland werken. Arbeidsmigranten uit Roemenië en Bulgarije hebben echter nog wel een tewerkstellingsvergunning nodig om in Nederland in loondienst te mogen werken. Voor zelfstandig ondernemers geldt deze verplichting niet. Voor sommige migranten uit Roemenië en Bulgarije is werken voor eigen rekening -of zwart werken- daardoor de enige mogelijkheid om in Nederland te kunnen werken.

Tabel 4.1: Arbeidspositie in Nederland naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	middel lang	kort	Polen	Bulgarije/ Roemenië	overig	man	vrouw
Arbeidspositie								
loondienst via uitzendbureau	43,1	30,1	47,0	51,6	6,9	34,8	43,1	42,4
loondienst tijdelijk contract	28,5	28,2	28,5	26,8	41,2	23,6	27,2	30,2
loondienst vast contract	12,5	18,4	10,8	13,1	5,9	16,9	11,1	14,6
eigen bedrijf	12,4	19,0	10,4	6,9	31,4	22,5	15,6	8,3
zwart werk	3,5	4,3	3,3	1,5	14,7	2,2	3,0	4,5
Aantal respondenten	710	163	547	519	102	89	404	288

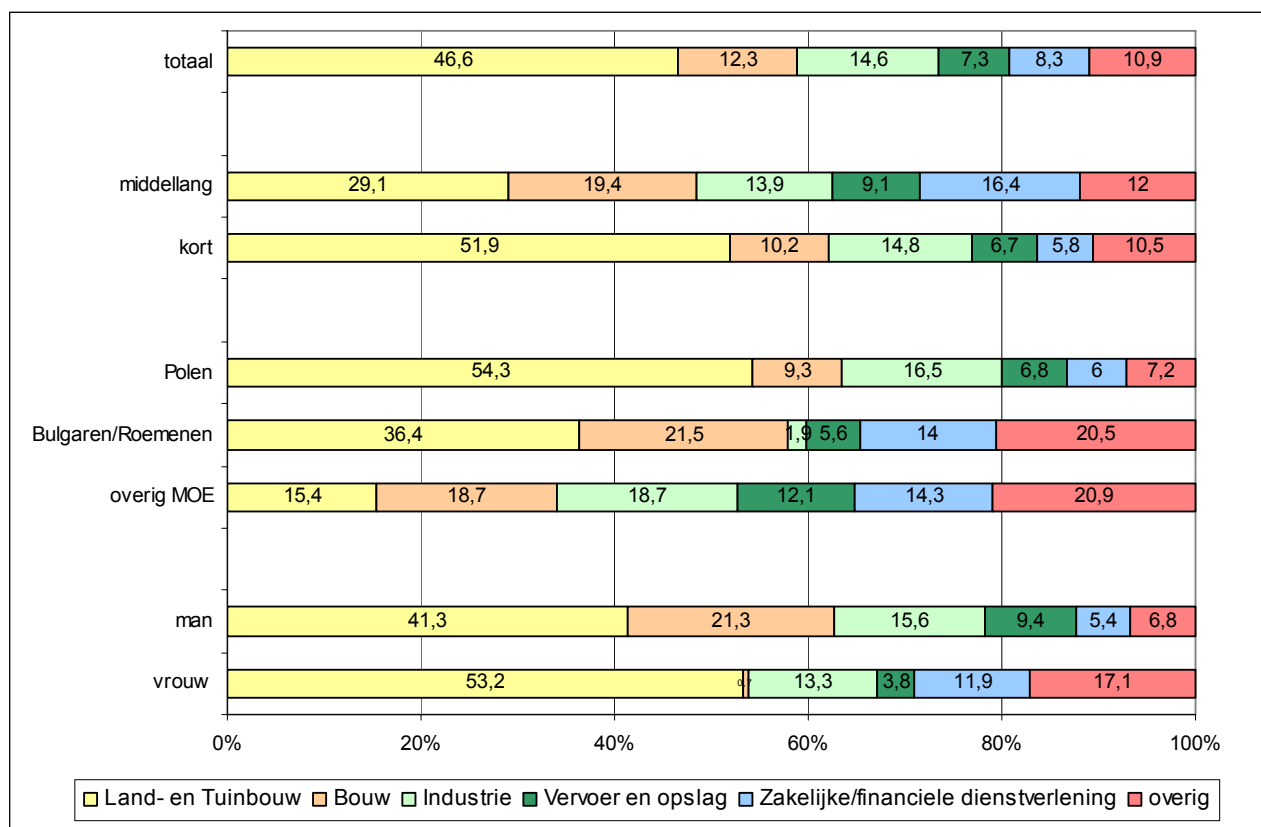
Bron: EMOE 2009, Risbo

4.4.1 Sector en beroep in Nederland

Veruit het grootste deel van de arbeidsmigranten uit de Midden- en Oost-Europese landen werkt in Nederland in sectoren met veel laaggekwalificeerde arbeid. Bijna de helft van de MOE-landers werkt in de land- en tuinbouw (47%). Daarnaast werkt een aanzienlijk deel van de MOE-landers in de industrie (15%) en in de bouw (12%). Figuur 4.6 laat zien dat met name een aanzienlijk deel van de migranten die zeer recentelijk naar Nederland zijn gekomen in de land- en tuinbouw werkt (52%). Dit zijn waarschijnlijk grotendeels de zogenaamde seizoensarbeiders die voor een bepaalde periode naar Nederland komen om in de land- en tuinbouw te werken.

Meer dan de helft van de Poolse arbeidsmigranten werkt in de land- en tuinbouwsector. Ook van de Bulgaarse en Roemeense migranten werkt een aanzienlijk deel in de land- en tuinbouw (37%). Daarnaast zijn relatief veel Bulgaarse en Roemeense migranten werkzaam in de bouw (22%). Zoals we ook al zagen bij de analyse van de aard van het werk in het herkomstland doen zich ook hier verschillen voor tussen mannen en vrouwen. Wederom zien we dat er nauwelijks vrouwen werkzaam zijn in de bouw (0,7%). Anders

dan in hun herkomstland werken er in Nederland wel relatief veel vrouwen in de land- en tuinbouw (53%). Voor een meer gedetailleerde verdeling naar sectoren wordt verwezen naar tabel b4.4 in de bijlage bij dit hoofdstuk).

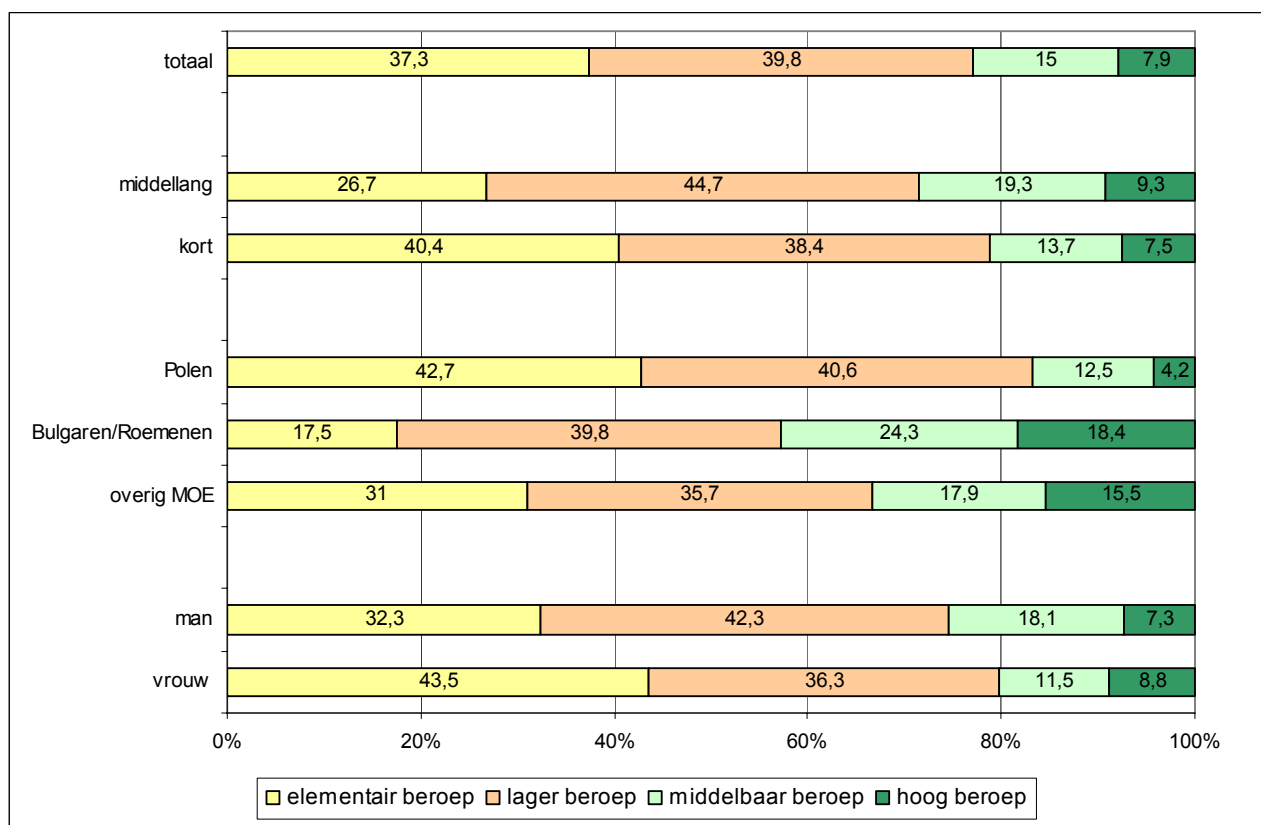
Figuur 4.6: Arbeidsmigranten in Nederland naar sector migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Eerder (paragraaf 4.3) werd duidelijk dat het merendeel van de migranten in het herkomstland werkzaam was in het onderste segment van de arbeidsmarkt. Bijna 60 procent had in het herkomstland een beroep waarvoor geen of (lager) beroepsonderwijs nodig was. Figuur 4.7 laat zien dat in Nederland een nog groter deel van de arbeidsmigranten laaggekwalficeerd werk verricht. Van de arbeidsmigranten werkt 37 procent op een elementair beroepsniveau en nog eens 40 procent op een lager beroepsniveau. Minder dan een kwart van de arbeidsmigranten heeft een beroep op middelbaar (15%) of hoog niveau (8%).

Migranten werken relatief vaak op een laag niveau, maar zijn zoals eerder duidelijk werd relatief hoog opgeleid. Het is dan ook niet vreemd dat 39 procent van de MOE-landers zegt te werken onder het niveau waarvoor men is opgeleid en daarnaast nog eens een kwart van de migranten aangeeft voor andersoortig werk te zijn opgeleid. Aan de migranten is ook gevraagd het niveau van het werk in Nederland te vergelijken met het werk in het

herkomstland. Het grootste deel van de migranten (40%) vindt dat het werk qua niveau min of meer overeenkomt. Ruim een derde deel van de migranten heeft werk onder het niveau van het werk in het herkomstland en bijna een kwart heeft werk van een hoger niveau dan het werk dat zij in het herkomstland hadden (zie tabel b4.5 in de bijlage).

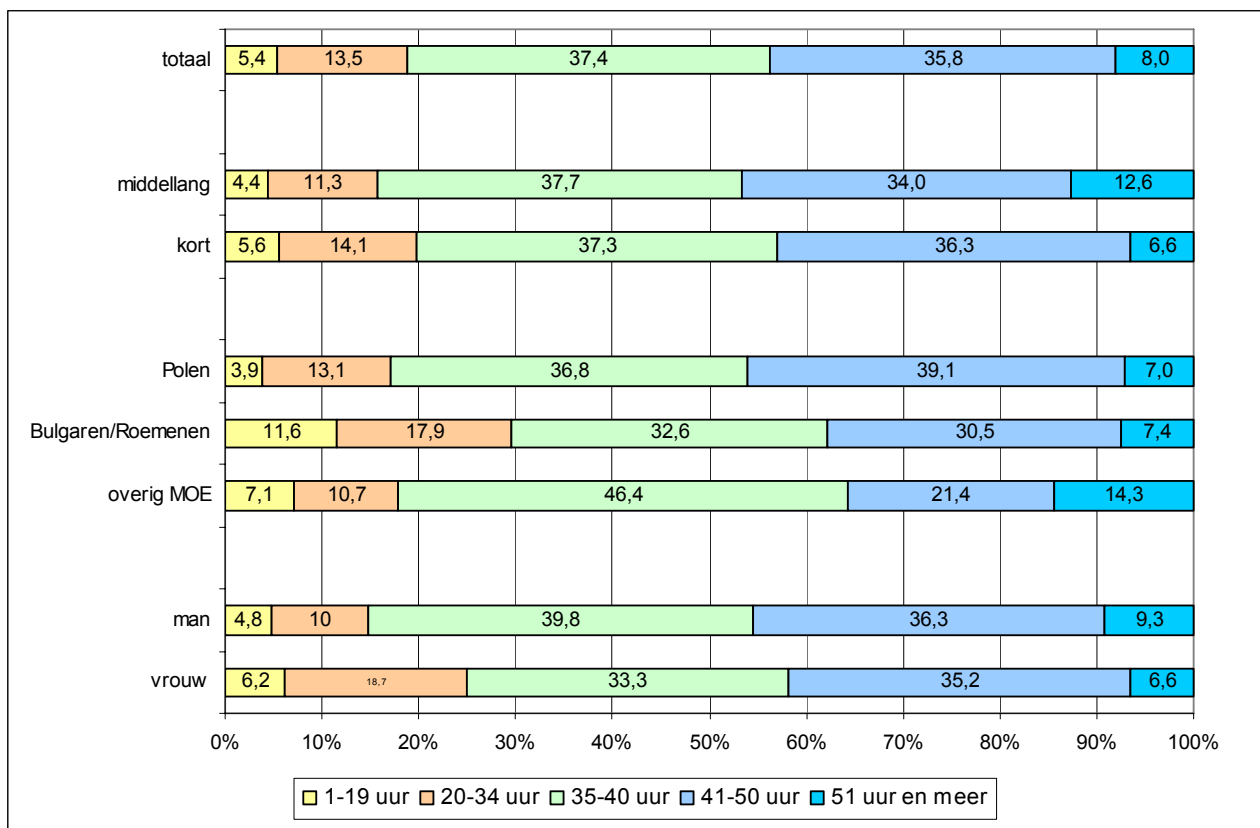

Figuur 4.7: Beroepsniveau in Nederland naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

4.4.2 Arbeidsduur

Hoeveel uur werken de arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland? Ruim een derde (37%) van de respondenten werkt tussen de 35 en de 40 uur per week. Een groot deel maakt vaak lange dagen maken en werkt regelmatig meer dan 5 dagen per week. Meer dan een derde (36%) van de respondenten geeft aan gemiddeld tussen de 40 en 50 uur per week te werken, nog eens 8 procent werkt meer dan 50 uur (zie figuur 4.8).

Figuur 4.8: Arbeidsduur per week naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

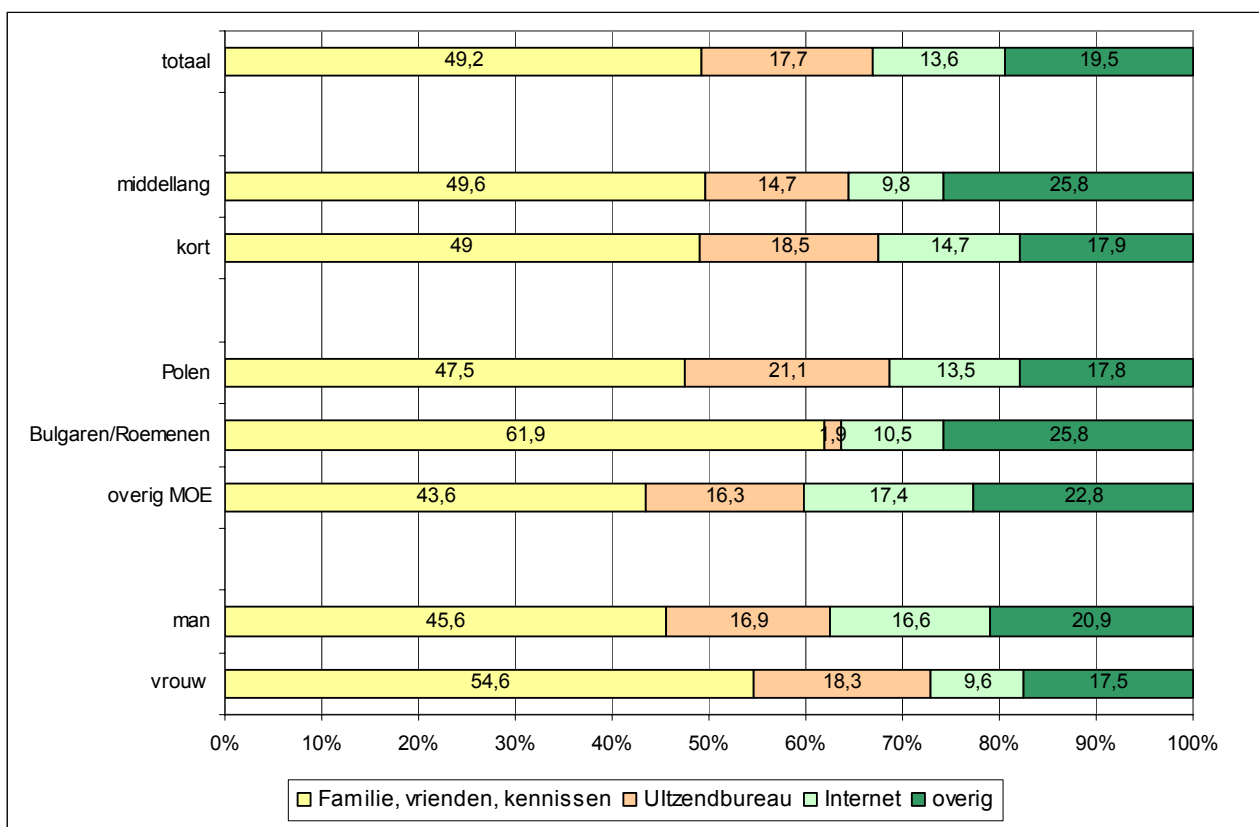
Ook van de respondenten waarmee uitgebreid is gesproken, werkt een groot deel meer dan 40 uur per week. De meesten geven er de voorkeur aan om overuren te maken, omdat zij hier zijn om geld te verdienen. Door meer uren te maken, kunnen zij meer geld verdienen. Het merendeel van de geïnterviewde respondenten geeft aan dat zij geen hoger uurtarief krijgen voor overwerk, wat ook het geval is bij deze Bulgaarse seizoenarbeider;

"Meestal werken we ongeveer elf uur per dag. Dat is onze eigen wens. We vragen er ook om want we worden per uur betaald en we zijn hier om te werken. Voor de overuren krijgen we geen hoger uurtarief. We werken ook op zaterdag, op zondag meestal niet, maar dat zou ik wel willen want op zondagen verveel ik me altijd. Ik heb niks anders te doen" (r08)

In de volgende paragraaf bekijken we op welke wijzen de respondenten in Nederland werk vinden.

4.4.3 Werk vinden in Nederland

Bijna de helft van de migranten heeft via zijn netwerk van familie, vrienden en kennissen werk gevonden (zie figuur 4.9). Het gaat daarbij om Nederlandse familie, vrienden of kennissen (29%), landgenoten die al in Nederland zijn (11%) of familie, vrienden of kennissen in het herkomstland (9%). Andere belangrijke kanalen om werk te vinden in Nederland zijn de uitzendbureaus (18%) en het internet (14%).³²

Figuur 4.9: De wijze waarop MOE-landers werk vinden naar migratieperiode, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Veel van de respondenten die we in de diepte-interviews gesproken hebben, geven aan dat voor het vertrek naar het buitenland vaak veel onduidelijk was. Meerdere respondenten geven bijvoorbeeld aan dat hen voor vertrek verteld werd wat voor werk ze zouden doen, maar eenmaal in Nederland aangekomen, bleek dat zij ander werk moesten doen. Een andere respondent, die via Poolse intermediairs bij een Nederlands uitzendbureau werk gevonden had, vertelt dat hij pas in Nederland een contract kreeg. Het enige wat hij wist, was in welke stad hij zou werken en wonen, en dat hij bij het treinstation opgehaald zou worden door iemand die hem naar zijn nieuwe woning zou brengen.

³² Voor een meer gedetailleerde verdeling van zoekkanalen en vindplaatsen wordt verwezen naar tabel b4.6 in de bijlage bij dit hoofdstuk.

"Ik wist niet waar ik zou werken, alleen dat het in Rotterdam zou zijn. Ik wist alleen dat iemand me zou ophalen van het station en me naar het appartement zou brengen. Ik wist ook niet waar het appartement lag. Ik werd toen opgehaald door een man en we reden in een richting die ik niet kende. Ik kreeg wel wat gedachtes [lachend, Risbo], maar ik was niet bang. Ik had ook wel van tevoren gevraagd om contactgegevens van mensen die al hier waren. Ik had met hen gepraat en ze hadden gezegd dat alles oké was. De volgende dag ben ik samen met de anderen die in het appartement zaten, meegegaan naar het werk." (r05)

Een Bulgaarse seizoensarbeidster vertrok juist met een vrij zeker gevoel uit haar herkomstland. Ze wist dat de intermediair een goede reputatie had en dat ze in Nederland op een goede plek terecht zou komen.

"Ik ben hiernaartoe gekomen omdat ik [X] kende. Hij zocht mensen voor werk in Nederland. Ik wist dat hij een fatsoenlijke man is en dat het werk hier veilig en zeker zou zijn; je weet waar je naartoe gaat en waar je zult werken, je weet dat de werkgevers je heel netjes zullen behandelen. (...) Ik heb veel verhalen gelezen over intermediaire bedrijven die werk in het buitenland regelen voor Bulgaren, dat ze hen zonder geld achtergelaten hebben, zonder vervoer om terug naar het thuisland te kunnen. In [plaats in herkomstland, Risbo] hoorde ik over [X], over de mogelijkheid om tijdelijk te vertrekken voor werk, en dat hij een fatsoenlijk persoon is en dat het een veilige optie zou zijn." (r07)

In de volgende paragraaf besteden we aandacht aan uitzendbureaus die zich richten op het te werk stellen van recente arbeidsmigranten.

4.4.4 Uitzendbureaus

Zoals bleek uit tabel 4.1 werkt 43 procent van de respondenten via een uitzendbureau. Van de Poolse arbeidsmigranten werkt zelfs meer dan de helft via een uitzendbureau. Uitzendbureaus vervullen dus een belangrijke rol bij de tewerkstelling van de migranten uit de MOE-landen.

Volgens De Bondt en Grijpstra (2008) zijn de migranten uit de MOE-landen die in 2004 zijn toegetreden tot de Europese Unie en sinds 1 mei 2007 zonder tewerkstellingsvergunning in Nederland mogen werken, in toenemende mate in dienst van bonafide uitzendbureaus. Echter dat wil niet zeggen dat er geen malafide bemiddelaars meer zijn. Hetzelfde onderzoek laat zien dat er nog steeds een omvangrijke groep MOE-landers wordt bemiddeld door ongeregistreerde uitzendbureaus die zich weinig aantrekken van wet- en regelgeving.

In de diepte-interviews is aandacht besteed aan de rol van uitzendbureaus. De meeste van de 21 respondenten die we geïnterviewd hebben, zijn tevreden over het uitzendbureau via welke zij werken.

Desondanks maken sommige van de migranten merkwaardige situaties mee. Deze Poolse respondent is door het uitzendbureau ondergebracht in een hotel dat een raar betalingsbeleid voert voor huur en eten.

"Ik weet niet hoe het in andere regio's is, maar hier willen ze alleen geld voor het hotel verdienen. Bijvoorbeeld, je hebt hier mensen die een week lang geen baan hebben en ze betalen dan niet voor accommodatie en voor het avondeten. Maar als je gaat werken - al is het maar een uur - dan houden ze je hele loon in. Dus eigenlijk ben je hen dan geld schuldig. Dat kan weken zo doorgaan, en je kunt dan zes weken in het rood staan. En dan, zelfs als je hard werkt - 60, 70 uur per week - krijg je geen geld totdat je de schuld terugbetaald hebt." (r14)

Opvallend is ook het verhaal van een respondent (r02) waarbij het uitzendbureau waarvoor hij werkt hetzelfde bedrag voor huur en overige kosten in rekening brengt ongeacht of een arbeider in een hotel of bungalow woont.

Ook andere arbeidsmigranten geven aan dat het gebruikelijk is dat uitzendbureaus ook andere kosten behalve huur in rekening brengen. De meesten noemen het vervoer naar en van het werk, maar ook internet of eten wordt bij sommigen in rekening gebracht, zoals het geval is bij de hierboven genoemde respondent. Sommige respondenten geven aan liever zelf hun huisvesting of eten te willen regelen.

"(De huur) is 73 euro per week per persoon, inclusief maaltijden. Maar de maaltijden zijn heel slecht. Ik zou liever die 17 euro zelf krijgen en zelf koken. Alles is gestoomd, niks is gekookt. (...) elke week is het hetzelfde." (r14)

Meerdere respondenten gaan ervan uit dat zij goedkoper uit zouden zijn als zij onafhankelijk van het uitzendbureau een woonruimte zouden huren.

Wat het vervoer betreft, vertellen de meeste respondenten die via een uitzendbureau werken dat zij over een bedrijfsauto beschikken waarmee ze dan samen met andere tijdelijke arbeidsmigranten van en naar het werk rijden. Het uitzendbureau vergoedt de benzine. De kosten hiervoor zijn inbegrepen in het bedrag dat het bureau van het salaris inhoudt. Het komt slechts bij een paar van de geïnterviewde uitzendkrachten voor dat het bureau geen zorg draagt voor vervoer.

"We hadden bedrijfsauto's, dus de mensen met een rijbewijs - zoals ik bijvoorbeeld - moesten rijden en namen dan vier andere mensen mee. We kregen elke dinsdag benzine. We hoefden zelf niks te regelen, we moesten alleen elke dag de kilometers opschrijven en we kregen 40 km per week voor eigen gebruik; om naar de winkel te gaan en dat soort dingen. We hoefden er niet extra voor te betalen, het was allemaal inbegrepen in de algemene kosten, in de huurkosten." (r02)

Uit de gesprekken met de respondenten blijkt dat zij zich afvragen waar het verschil vandaan komt tussen het tarief dat de werkgever moet betalen aan het uitzendbureau en het loon dat zij zelf ontvangen. Sommige respondenten, zoals die we hieronder citeren, vinden het verschil wel erg groot.

"Wij krijgen een beetje minder dan een derde van wat het uitzendbureau voor ons werk krijgt. Het uitzendbureau krijgt rond de 20 euro per uur en wij krijgen een beetje minder dan 6 euro netto per uur. Ik begrijp dat ze voor de flat en de benzine moeten betalen, maar ik vind het verschil te groot."(r02)

"Het is een enooorme commissie. (...) Het is 30% van wat (werkgever X) betaalt aan het uitzendbureau, of zelfs nog minder. Ik weet wat (werkgever X) betaalt voor 1 uur werk van mij; ze betalen 37 euro. En ik krijg 12,5 euro bruto. Als ik niet via het uitzendbureau bij hen zou werken zou ik 14 euro netto krijgen, maar dan zou ik alle sociale verzekeringen hebben. Ik zou hetzelfde werkcontract hebben als de Nederlanders." (r11)

4.4.5 Arbeidsovereenkomst

Uit de interviews met de respondenten over hun arbeidscontract blijken geen structurele misstanden of vormen van uitbuiting. Echter enkele respondenten rapporteren wel enigszins vreemde praktijken van hun werkgever of uitzendbureau.

Sommige van de geïnterviewde respondenten hebben bijvoorbeeld geen kopie van hun contract gekregen, of het contract was alleen in het Engels of Nederlands opgesteld en niet in de moedertaal van de respondenten. Een Poolse respondent vertelt dat het contract van het uitzendbureau wel in het Pools was, maar het was zo lang dat "je een hele dag nodig zou hebben om het te kunnen lezen" (r14).

Enkele andere respondenten vertellen dat zij, iedere keer dat zij op vakantie gaan, na terugkomst een nieuw contract krijgen.³³

"En nog zoiets, als je op vakantie gaat, elke keer als je terugkomt, moet je weer een nieuw contract tekenen. Zelfs als je maar voor twee weken gaat. Ik heb een contract voor 15 of 16 weken en elke keer krijg ik weer een nieuw contract. Bijvoorbeeld, ik ga nou op vakantie en ik heb een contract voor zeg maar 13 weken. En over twee weken ga ik misschien weer op vakantie en dan krijg ik

³³ Volgens de CAO voor Uitzendkrachten die sinds 25 juni 2009 algemeen bindend is voor de gehele sector, kunnen de uitzendkracht en het uitzendbureau tijdens de eerste 78 weken (fase A) oneindig veel contracten met elkaar aangaan. Het uitzendbureau kan gedurende fase A de uitzendopdracht altijd tussentijds opzeggen. Tijdens fase B, de volgende 2 jaar, kunnen maximaal 8 contracten afgesloten worden. Het uitzendbureau kan de contracten, die voor bepaalde tijd zijn, niet zomaar tussentijds opzeggen. Na fase B komt de uitzendkracht in fase C. In fase C zijn relatief weinig mensen werkzaam. In deze laatste fase zijn is de arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd en kan niet zomaar opgezegd worden (CAO voor Uitzendkrachten 2009-2014; <http://www.abu.nl/abu2/pagina.asp?pagkey=105563>).

Hoofdstuk 4

weer een nieuw contract. Dus binnen een maand moet ik meerdere contracten tekenen.” (r15)

Volgens sommige respondenten moeten zij een boete betalen als zij contractbreuk zouden plegen. Zo vertelt een respondent dat hij een boete zou hebben moeten betalen voor voortijdig stoppen met zijn werk terwijl dat niet in zijn contract stond.

“Mijn eerste contract was voor drie maanden. Als ik na twee maanden terug had willen gaan naar Polen, dan had ik een boete van 150 euro moeten betalen. Dat is een boete voor het niet nakomen van het contract, maar ik heb zoets helemaal niet getekend, niet in (X) en ook hier niet. Dus het geld gaat rechtstreeks naar de coördinatoren, niemand weet ervan. Ze bedriegen de boel”. (r02)

Een andere respondent die werkt voor een Poolse aannemer die zich in Nederland gevestigd heeft, laat weten dat hij nog steeds geen contract heeft. Hij werkt inmiddels drie maanden voor hem.

“Ik heb dus helemaal niks zwart op wit. Ik heb alleen een mondelinge overeenkomst met hem. Het concept dat ik gekregen had, was ook een lachertje. Ik zou eigenlijk in een hogere salarisschaal moeten staan, maar omdat hij me minder wil betalen, zette hij erin dat ik timmerman ben. In het concept van het contract staat dat ik timmerman ben en dat ik bereid ben om ook andere taken uit te voeren die door mijn werkgever gevraagd worden, zoets.” (r05)

Deze respondent vertelt verder dat hij nog steeds geen salaris ontvangen heeft, terwijl ze hadden afgesproken dat hij na een maand het eerste loon zou ontvangen en de volgende lonen wekelijks zouden worden uitgekeerd.

Meerdere respondenten vertellen dat hun uitzendbureau de arbeidsovereenkomst verbreekt voordat zij recht krijgen op een vast contract. Een Poolse respondent denkt dat de reden daarvan is dat hij met een vast contract een hoger salaris zou moeten krijgen.

“Ik kreeg mijn contract voor 75 weken. Ze sturen me naar huis als dit contract afloopt; Ze ontslaan me, omdat als ze dat niet zouden doen ik een vast contract zou moeten krijgen. Ze willen geen mensen met vaste contacten in dienst, want de salarissen zijn hoger. Dus als iemand hier twee jaar blijft, dan wordt hij/ zij naar huis gestuurd.” (r02)

Deze respondent, die uitzendkracht is, vertelt dat in het bedrijf waar hij werkt mensen heel makkelijk ontslagen worden en dan weer terug moeten naar Polen. Hij hoort dit verhaal vaker van andere recente arbeidsmigranten.

"Heel soms blijft iemand voor twee jaar. In bijvoorbeeld de kas waar ik werk hebben we een roulatie van 300 man. Er is hier een Nederlander die in de eerste 15 minuten werken kan bepalen of iemand geschikt is of niet. Als je niet geschikt bent kan het gebeuren dat je nog dezelfde dag ontslagen wordt en je terug moet naar Polen. Dat is hoe het werkt."

In de volgende paragraaf wordt het hoofdstuk samengevat/ een conclusie van het hoofdstuk gegeven.

4.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk is ingegaan op de opleiding- en arbeidsmarktpositie van recente migranten uit Midden- en Oost-Europa.

Opleiding

Meer dan de helft van de respondenten heeft een opleiding afgerond die vergelijkbaar is met havo, vwo of mbo. Bijna een kwart heeft een opleiding op vmbo niveau en een vijfde op HBO of universitair niveau. Gemiddeld genomen zijn zij daarmee iets lager opgeleid dan de autochtone Nederlandse bevolking, maar aanzienlijk hoger opgeleid dan andere grote allochtone groepen zoals Turken en Marokkanen.

De situatie in het herkomstland

Voordat de recente MOE-landers voor het eerst naar het buitenland vertrokken om er te gaan werken, had bijna tweederde een baan, 20 procent was student of scholier, de rest was werkzoekend of werkzaam in het huishouden. Bijna 60 procent van de respondenten werkte in elementaire en lagere beroepen, en bijna een derde in middelbare beroepen. Ruimschoots de helft van de MOE-landers werkte in het herkomstland op het niveau waarvoor hij opgeleid was, bijna een kwart onder dat niveau, en ruim een vijfde deed ander werk dan waarvoor hij opgeleid was. Het merendeel van de respondenten verdiende in het herkomstland tussen de 250 en de 1000 euro per maand. 13 procent van de respondenten verdiende in het herkomstland minder dan 250 euro per maand. Ruim een kwart verdiende meer dan 1000 euro per maand.

De situatie in Nederland

In Nederland heeft bijna 95 procent van de respondenten een baan. Deze zeer hoge arbeidsparticipatie is niet verwonderlijk aangezien de doelgroep

van dit onderzoek arbeidsmigranten betreft. De arbeidsmigranten zijn voornamelijk werkzaam in flexibele arbeidsrelaties. Ruim 40 procent werkt via een uitzendbureau, bijna een derde heeft een tijdelijk contract en ruim tien procent heeft een vast contract. Ruim een tiende van de MOE-landers heeft een eigen bedrijf. Tenslotte geeft een klein deel van de respondenten (3,5%) aan uitsluitend zwart te werken.

Bijna de helft (46,6%) van de respondenten werkt in de land- en tuinbouw. Daarnaast zijn relatief veel respondenten werkzaam in de industrie (14,6%) en bouw (12,3%). Het betreft in het algemeen laaggekwalificeerd werk. Meer dan driekwart van de MOE-landers heeft een beroep van elementair of laag niveau. De MOE-landers in ons onderzoek zijn dus in vergelijking met autochtonen slechts iets lager opgeleid, maar doen in het algemeen laaggekwalificeerd werk. Het wekt dan ook geen verbazing dat 39 procent van de respondenten zegt te werken onder het niveau waarvoor men is opgeleid. Daarnaast doet bijna een kwart werk dat niet in lijn ligt met zijn opleiding. Slechts 1 procent zegt werk te doen dat van een hoger niveau is dan waarvoor men is opgeleid.

De arbeidsmigranten uit de MOE-landen maken vaak lange dagen en werken naar eigen zeggen regelmatig meer dan 5 dagen per week. Zo werkt ruim een derde van de respondenten gemiddeld tussen de 40 en 50 uur per week en 8 procent zelfs meer dan 50 uur per week.

Bijna de helft van de respondenten heeft werk gevonden in Nederland via zijn netwerk van familie, vrienden en kennissen. Andere belangrijke kanalen om werk te vinden zijn de uitzendbureaus (18%) en internet (14%).

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk is gewijd aan de financiële situatie van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen. In het algemeen staan de MOE-landers bekend als goede en ook goedkope arbeidskrachten (Ecorys 2006). In de volgende paragraaf (5.2) gaan we allereerst in op het inkomen van de migranten. Vervolgens bespreken we de uitgaven van migranten aan bijvoorbeeld wonen en levensonderhoud (paragraaf 5.3). Aan de respondenten is tevens gevraagd naar zowel hun huidige financiële situatie, als die in het herkomstland. In paragraaf 5.4 presenteren we de resultaten hiervan en kijken we in hoeverre de financiële situatie van de respondenten veranderd is ten opzichte van hun situatie in het herkomstland. Vervolgens besteden we in paragraaf 5.5 aandacht aan de vraag of migranten belasting betalen, of ze zijn verzekerd tegen ziektekosten en of zij pensioenpremies afdragen. Tenslotte vatten we in paragraaf 5.6 het hoofdstuk kort samen.

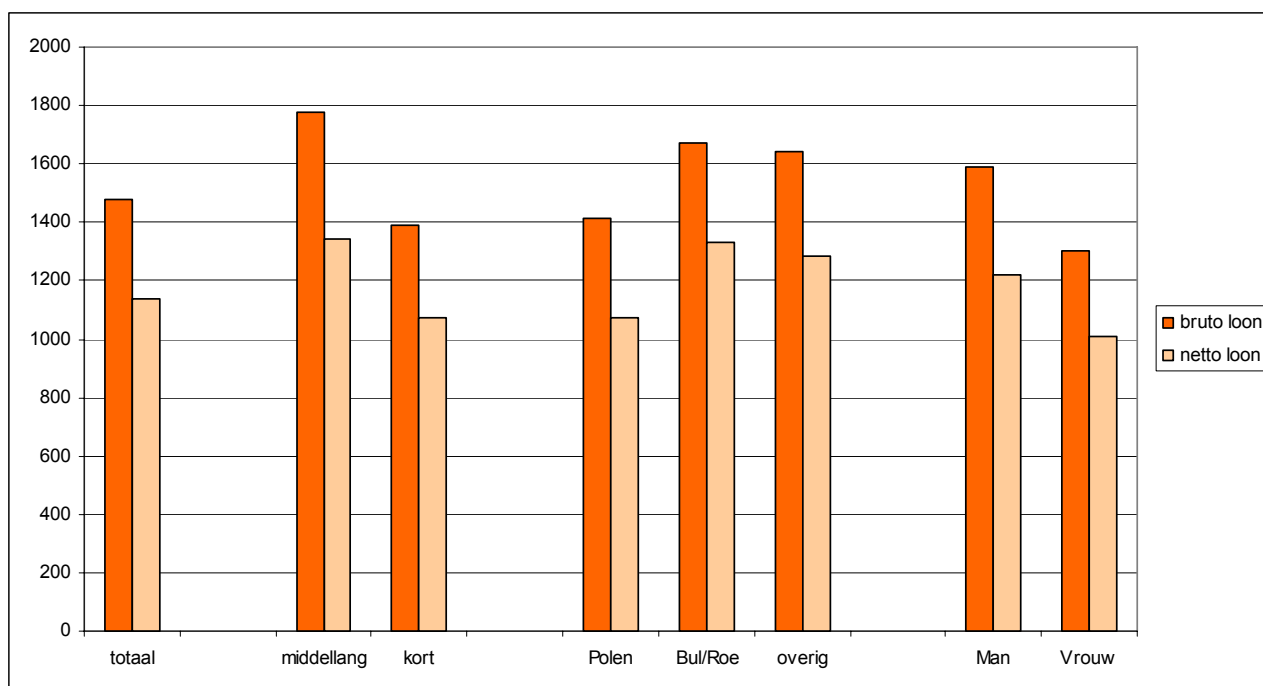
5.2 Inkomen

Aan de respondenten is gevraagd een inschatting te maken van het loon dat zij per maand verdienen.³⁴ In figuur 5.1 is zowel het gemiddelde bruto als netto maandloon gepresenteerd. De migranten uit de MOE-landen verdienen gemiddeld 1480 euro bruto per maand. Hier houden zij gemiddeld 1140 euro netto aan over. Wederom is uitsplitst naar type migrant (korte en middellange termijn), herkomstgroep en geslacht. Migrant die hier nog maar sinds kort verblijven, verdienen bruto gemiddeld 1390 euro per maand, dat is

³⁴ Vragen over inkomsten en uitgaven zijn altijd zeer privacygevoelig. Bovendien zijn ze voor de respondenten vaak lastig te beantwoorden zeker wanneer er weinig begeleiding bij het invullen wordt geboden, zoals in dit survey het geval was. Deze aspecten hebben tot gevolg dat de vragen over inkomen niet door iedereen zijn ingevuld. Van de 746 respondenten aan wie de vraag is gesteld hebben er 519 de vragen over het inkomen beantwoord. De resultaten dienen dus met enige voorzichtigheid te worden gelezen.

significanter minder dan de 1780 euro die migranten die hier al langere tijd verblijven verdienen.

Het bruto maandinkomen van Poolse migranten is gemiddeld 1410 euro. De Polen in ons onderzoek verdienen daarmee significant minder dan de Bulgaren en Roemenen die gemiddeld een bruto maandinkomen hebben van 1670 euro. Tenslotte zien we dat vrouwen bijna 300 euro per maand minder verdienen dan hun mannelijke collega's. Soortgelijke verschillen zien we ook als we het netto maandinkomen vergelijken.

Figuur 5.1: Inkomen naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (absoluut), per maand

Bron: EMOE 2009, Risbo

Gemiddeld uurloon

Eerder werd duidelijk dat de arbeidsmigranten in het algemeen veel uren per week werken. Tussen de groepen zien we ook verschillen in het aantal uren dan men werkt. Vrouwen werken bijvoorbeeld significant vaker in deeltijd dan mannen. Om een beter vergelijkbaar beeld te krijgen van de verschillen in beloning tussen groepen is op basis van het inkomen en het aantal uren dat men gemiddeld werkt een indicatie gemaakt van de inkomsten per uur.

Migranten uit de MOE-landen verdienen gemiddeld 9,70 euro bruto per uur. De hiervoor geschetste verschillen tussen korte en lange termijn migranten, herkomstgroepen en mannen en vrouwen blijven na correctie voor het aantal gewerkte uren aanwezig. Lange termijn migranten verdienen meer per uur dan korte termijn migranten, Polen verdienen minder dan migranten uit Bulgarije en Roemenië en vrouwen minder dan mannen.

Het inkomensverschil tussen de diverse groepen is grotendeels het gevolg van het verschil in arbeidsmarktpositie van de diverse groepen. Zo werkt een relatief groot deel van de Poolse migranten als seizoensarbeider in de landbouw, een sector met zeer veel laaggekwalificeerd en laagbetaald werk. Migrantengroepen uit de overige landen werken juist relatief vaak in andere sectoren waar (iets) meer wordt betaald. Bovendien zijn er significante verschillen tussen de groepen in de arbeidsmarktpositie. Ook werken relatief veel Bulgaren en Roemenen voor eigen rekening, terwijl relatief veel Polen in dienst zijn bij een uitzendbureau (zie paragraaf 4.4). Een regressie analyse waarbij voor deze arbeidsmarktkenmerken alsmede persoonskenmerken (leeftijd en geslacht) wordt gecorrigeerd, laat zien dat het verschil in het bruto uurloon tussen middellange en korte termijn migranten wegvalt en de verschil in uurloon tussen de herkomstgroepen kleiner wordt en nog maar net significant is (zie bijlage tabel b5.2).

Zoals eerder gezegd zijn de inkomensvragen in de enquête niet uitgebreid en specifiek genoeg om het bruto en netto uurloon exact te kunnen bepalen. Niettemin kunnen we, gegeven het relatief lage bruto uurloon, stellen dat de arbeidsmigranten zich qua inkomen aan de onderkant van de arbeidsmarkt bevinden.³⁵ In de gesprekken die wij met enkele migranten hebben gevoerd, worden ook dergelijke opmerkingen gemaakt.

"Waar ik moest werken, was het heel koud, -4°C. Hele slechte arbeidsomstandigheden. Ik weet hoe het werkt in Nederland. Ze gebruiken mensen. Ze weten dat de Polen ermee akkoord gaan om voor 6 euro per uur te werken." (r14)

"In het Poolse kantoor zeiden ze tegen ons dat we 8 euro netto per uur zouden verdienen, maar hier bleek dat het bijna 6 euro was. Dus dat is toch best wel oneerlijk, hè? Ik weet niet waarom dat zo ging... ik heb niet geprotesteerd, dat zou ook nergens op slaan ... ze hebben hun procedures. Als je geprobeerd had te protesteren, dan was je ontslagen en was je direct mee terug genomen naar Polen. Dat denk ik." (r02)

Een van de Bulgaarse respondenten is aanvankelijk als seizoensarbeider in de tuinbouw naar Nederland gekomen. Vanaf het tweede jaar heeft hij de rol van intermediair op zich genomen voor hetzelfde bedrijf. Echter hij wordt voor die diensten niet betaald en ontvangt na negen jaar hetzelfde salaris als de andere arbeiders. Hij geeft aan hier ontevreden over te zijn.

³⁵ Het bruto minimumloon van personen van 23 jaar en ouder bij een 40-urige werkweek is 7,83 euro.

" (...) Eigenlijk voer ik deze diensten voor de eigenaar uit zonder daar een arbeidsovereenkomst voor te hebben. (...) Nee, er zijn geen veranderingen in mijn salaris en daarom ben ik een beetje boos en een beetje teleurgesteld, want het salaris dat ik voor mijn werk krijg is hetzelfde als de anderen, behalve dat ik voor het regelen van de arbeiders een kleine hoeveelheid geld krijg om in mijn kosten te voorzien; voor de reis en voor de communicatiekosten."(r09)

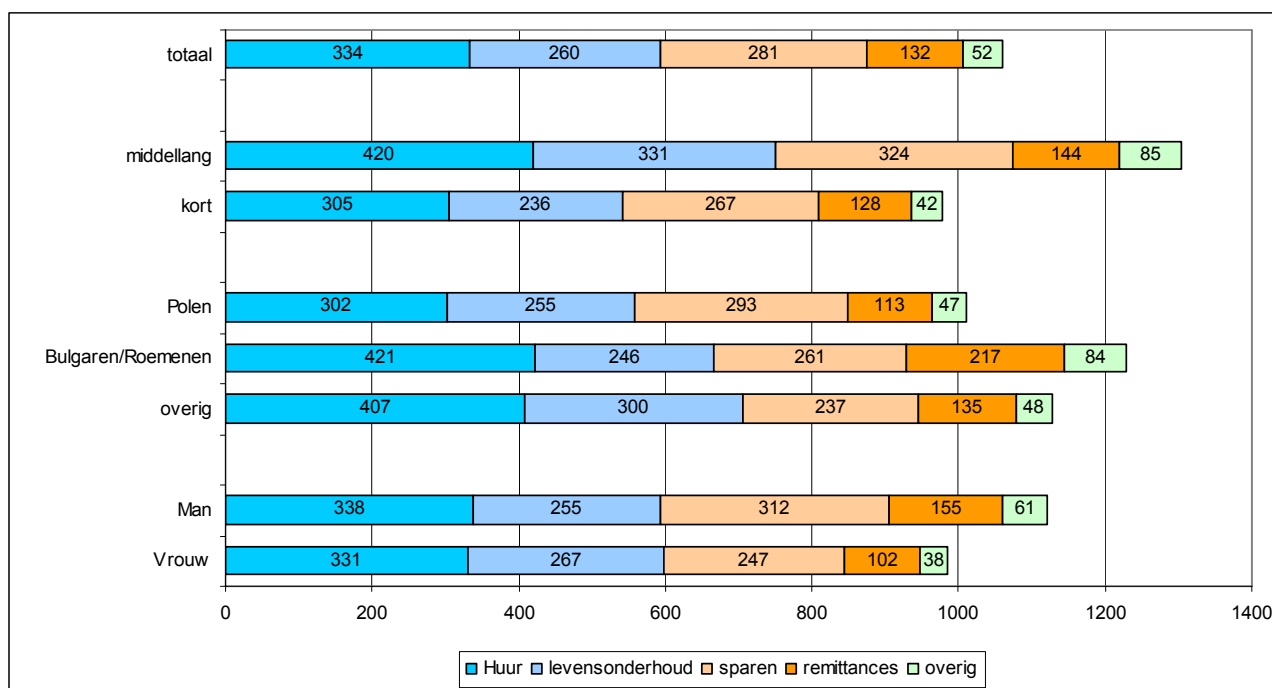
In de volgende paragraaf bekijken we waaraan de arbeidsmigranten hun inkomsten besteden.

5.3 Uitgaven

Eerder zagen we dat de MOE-landers gemiddeld 1480 euro bruto per maand verdienen en daar gemiddeld 1140 euro netto aan overhouden (zie figuur 5.1). In figuur 5.2 zijn de bestedingen van de MOE-landers gepresenteerd. De respondenten geven gemiddeld ongeveer 1060 euro uit. Van de uitgaven wordt maandelijks gemiddeld zo'n 340 euro uitgegeven aan de huur, 260 euro aan levensonderhoud en wordt er zo'n 280 euro gespaard (zie figuur 5.2). Maandelijks wordt ongeveer 110 euro aan familie en vrienden in het herkomstland gestuurd.

Korte termijn migranten hebben significant lagere woonlasten dan de migranten die hier al wat langer zijn. Ook hebben korte termijn migranten significant lagere kosten voor levensonderhoud en lagere overige kosten dan de middellange termijn migranten.

Migranten uit Polen hebben significant lagere woonlasten dan migranten uit Bulgarije, Roemenië en de overige MOE-landen. Het verschil is gemiddeld meer dan 100 euro. Bulgaren en Roemenen sturen aanzienlijk (en significant) meer geld terug naar familie en vrienden in het herkomstland dan migranten uit Polen. Tenslotte zien we dat mannen gemiddeld genomen significant meer geld naar het herkomstland sturen dan vrouwen.

Figuur 5.2: Uitgaven naar categorie migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (absoluut)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Hoewel gemiddeld genomen dus een aanzienlijk deel van de inkomsten opgaat aan woonlasten en kosten voor levensonderhoud, slaagt de gemiddelde migrant er dus wel in om te sparen en daarnaast geld naar huis te kunnen sturen. Ook in de interviews met migranten beantwoorde de respondenten de vraag of zij geld kunnen overhouden in het algemeen bevestigend. Zo zegt een Poolse migrant hier een hoger salaris te verdienen waardoor hij wekelijks geld naar huis kan sturen en toch ook wat geld overhoudt.

"Ik stuur iedere woensdag geld naar huis – zoals vandaag –, 200, 100 euro via de bank en dat is genoeg. Elke week. Het leven is hier makkelijker. Met 200 euro kan ik de hele week leven en ik kan ook wat sparen. Ik kan overleven en er blijft wat geld over. Het leven is makkelijker. Met 200 euro zou je in Polen ook kunnen overleven maar dat verdien je daar niet." (r19)

In de volgende paragraaf wordt gekeken in hoeverre de financiële situatie van de arbeidsmigranten veranderd is in vergelijking met hun situatie in het herkomstland.

5.4 Verandering in financiële situatie

Naast vragen over inkomsten en uitgaven hebben we de respondenten ook gevraagd hun financiële situatie te beoordelen. Concreet is aan de migranten gevraagd of men schulden heeft, of men spaarmiddelen moet aanspreken, precies rond kan komen, of geld kan overhouden. Deze vraag hebben we gesteld voor zowel de huidige situatie als voor hun situatie voordat zij uit hun herkomstland vertrokken.

In tabel 5.1 zien we dat 1 op de 5 respondenten in het herkomstland schulden had en nog eens 17 procent hun spaarmiddelen moest aanspreken. Bijna een kwart (23%) van onze respondenten kon een beetje of veel geld overhouden. De rest (40%) kon precies rondkomen.

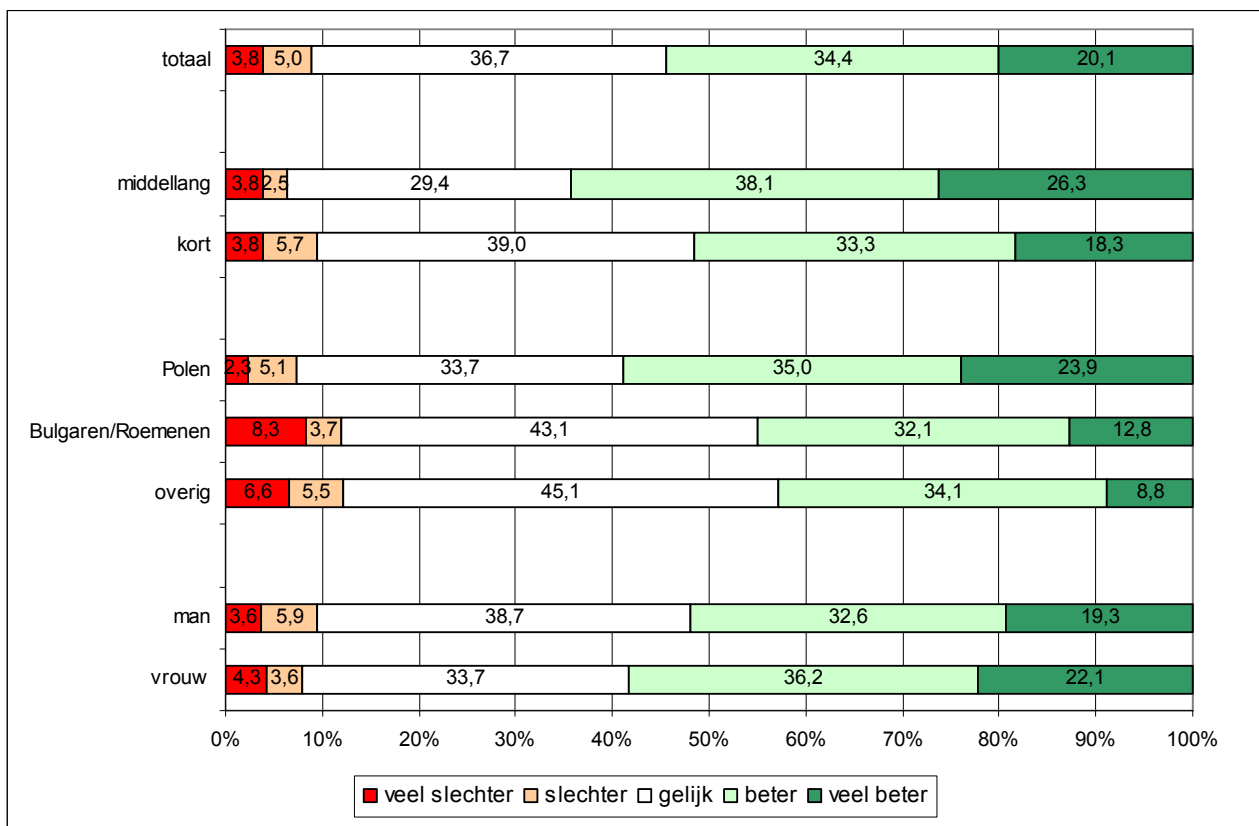
Tabel 5.1: Financiële situatie, naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Financiële situatie bij vertrek uit herkomstland								
had schulden	20,2	19,8	20,3	20,0	25,9	14,3	22,4	17,3
moest spaarmiddelen aanspreken	16,7	14,2	17,4	18,2	14,3	11,0	13,9	20,4
kon precies rondkomen	40,3	40,1	40,3	43,8	31,3	31,9	37,6	43,3
kon een beetje geld overhouden	18,4	19,8	17,9	14,7	22,3	34,1	20,1	16,3
kon veel geld overhouden	4,5	6,2	4,0	3,4	6,3	8,8	6,0	2,8
Financiële situatie nu								
heb schulden	10,3	5,4	11,9	8,5	16,5	13,0	10,0	10,0
moet spaarmiddelen aanspreken	5,8	4,2	6,3	4,3	13,8	4,3	6,0	5,9
kan precies rondkomen	29,2	24,4	30,7	32,1	22,9	20,7	29,0	29,7
kan een beetje geld overhouden	43,1	49,4	41,1	43,2	37,6	48,9	44,0	42,1
kan veel geld overhouden	11,6	16,7	10,0	11,8	9,2	13,0	11,0	12,4

Bron: EMOE 2009, Risbo

De huidige financiële situatie ziet er voor onze respondenten rooskleuriger uit. Meer dan de helft (55%) van de respondenten geeft aan nu een beetje of veel geld over te houden.

De huidige financiële situatie van de migranten is daarmee ten opzichte van die in het herkomstland gemiddeld genomen aanzienlijk verbeterd (zie figuur 5.3). Voor meer dan de helft van de respondenten is de situatie nu beter (34%) of veel beter (20%) dan de financiële situatie in het land van herkomst. Dit geldt met name voor de middellange termijn migranten. We zien verder dat de Polen hun financiële situatie significant meer hebben verbeterd dan de andere herkomstgroepen.

Figuur 5.3: Verandering financiële situatie nu t.o.v. herkomstland, naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Ook de respondenten die wij geïnterviewd hebben, geven aan dat hun financiële situatie ten opzichte van die in het herkomstland verbeterd is.

"Ik kan mijn schulden terugbetalen en toch ben ik in staat geld te sparen. Ik ben aan het sparen terwijl ik mijn permanente verplichtingen beter nakom dan ik in Polen zou kunnen, dus het is niet slecht." (r20)

Zie hier ter illustratie ook de citaten van twee Bulgaarse seizoenarbeiders die er financieel op vooruit zijn gegaan sinds ze naar Nederland komen om te werken.

"Ik probeer beide hoeken aan elkaar vast te maken, zoals we in Bulgarije zeggen. De rente is te hoog, het is heel moeilijk. De crisis is heel duidelijk zichtbaar in Bulgarije. De salarissen die we krijgen – we kunnen er niet eens onze rekeningen van de maand mee betalen, elektriciteit, water. Het geld dat ik hier spaar, kan ik voor mijn oudste kind gebruiken en voor de winter, wanneer we hogere rekeningen hebben. Het salaris is zo laag, dat ik niet in mijn eerste levensbehoeften kan voorzien." (r07)

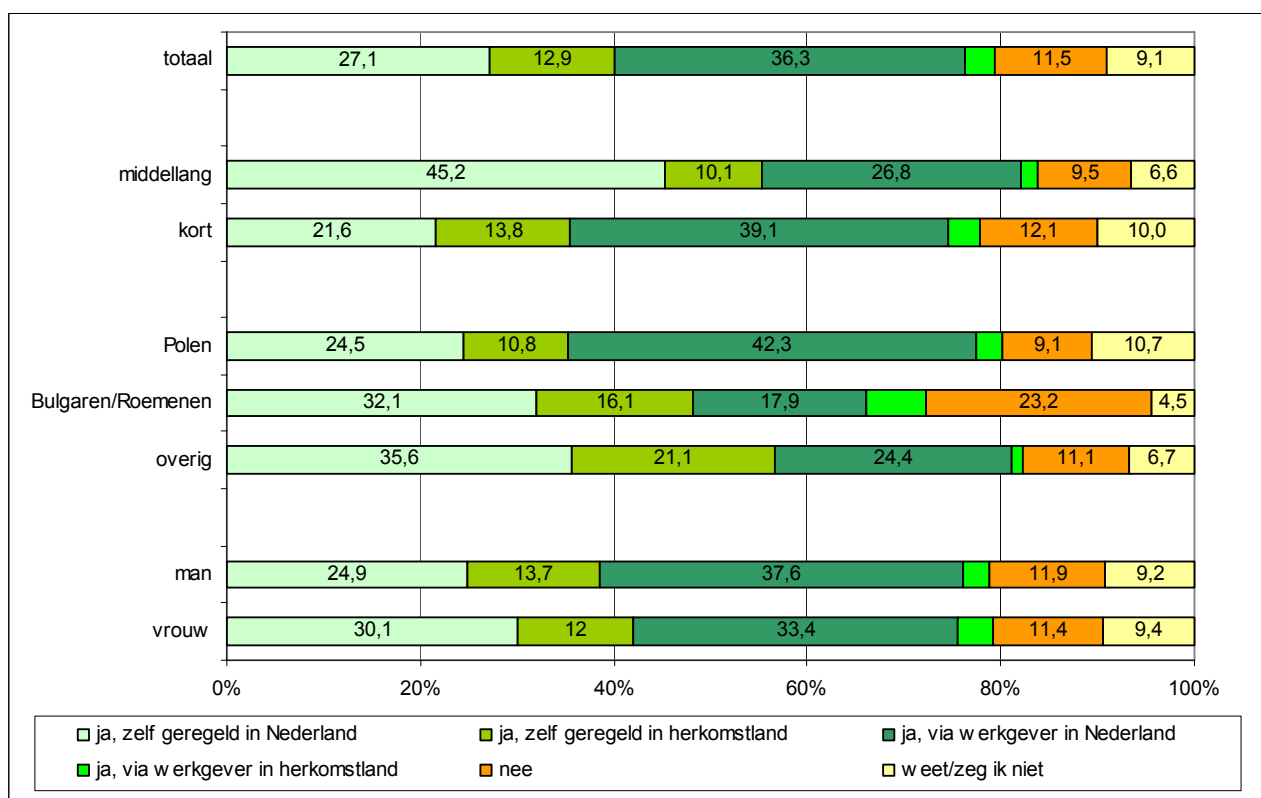
"Het is me, sinds ik hier seizoenswerk doe, al gelukt om drie appartementen te kopen: één in Yambol, één in Varna en één in Plovdiv. Ik heb een Volkswagen Passat, productiejaar 2007." (r09)

5.5 Verzekeringen en belastingen

De migranten uit de MOE-landen is ook gevraagd of zij verzekerd zijn tegen ziektekosten en of zij belasting betalen en pensioenpremie afdragen.

Zorgverzekering

Veruit het grootste deel (80 procent) van de MOE-landers is verzekerd tegen ziektekosten. Ruim een derde is verzekerd via de (Nederlandse) werkgever, een kwart heeft het zelf geregeld in Nederland en nog eens 13 procent in het herkomstland. Ruim een tiende (12%) van de respondenten is naar eigen zeggen niet verzekerd tegen ziektekosten en bijna 8 procent van de respondenten weet niet of zij al dan niet verzekerd zijn.

Figuur 5.4: Verzekering tegen ziektekosten, naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tussen middellange en korte termijn migranten is er geen significant verschil in het aandeel migranten dat is verzekerd tegen ziektekosten. Wel zien we grote verschillen in de wijze waarop men is verzekerd. Van de korte termijn

migranten is het grootste deel verzekerd via de werkgever. Van de migranten die hier al langer zijn geeft een groot deel aan de ziektekostenverzekering zelf te hebben geregeld. Van de migranten uit Bulgarije en Roemenië is bijna een kwart niet verzekerd tegen ziektekosten. Dat is een significant groter deel dan van de migranten uit Polen (9%) en migranten uit de andere MOE-landen (11%). Kijken we naar de wijze waarop men is verzekerd, dan valt op dat Bulgaren en Roemenen veel minder vaak zijn verzekerd via de werkgever. Dit hangt samen met het gegeven dat Bulgaren en Roemen in het onderzoek veel vaker voor eigen rekening werken dan Polen (zie hoofdstuk 4). Tussen mannen en vrouwen zijn er geen significante verschillen in het aandeel verzekerden of in de wijze waarop men verzekerd is.

Uit de interviews met respondenten blijkt dat de meeste van hen nog geen gebruik gemaakt hebben van hun Nederlandse zorgverzekering. Sommige respondenten die wij gesproken hebben, zijn in hun herkomstland verzekerd. Deze verzekering kunnen ze ook hier gebruiken. Toch worden zij door uitzendbureaus ook bij een Nederlandse zorgverzekeraar aangemeld waarvoor zij natuurlijk ook premie moeten afdragen.

"Ik heb de mijne [zorgverzekering, Risbo] van Polen. Het is voor alle landen. Hier was de premie heel laag, maar nu hebben ze een nieuwe gemaakt; ze halen één keer per maand 60 euro van mijn rekening af. Ik heb gezegd dat ik het niet wilde, want het kost wel 60 euro." (r19)

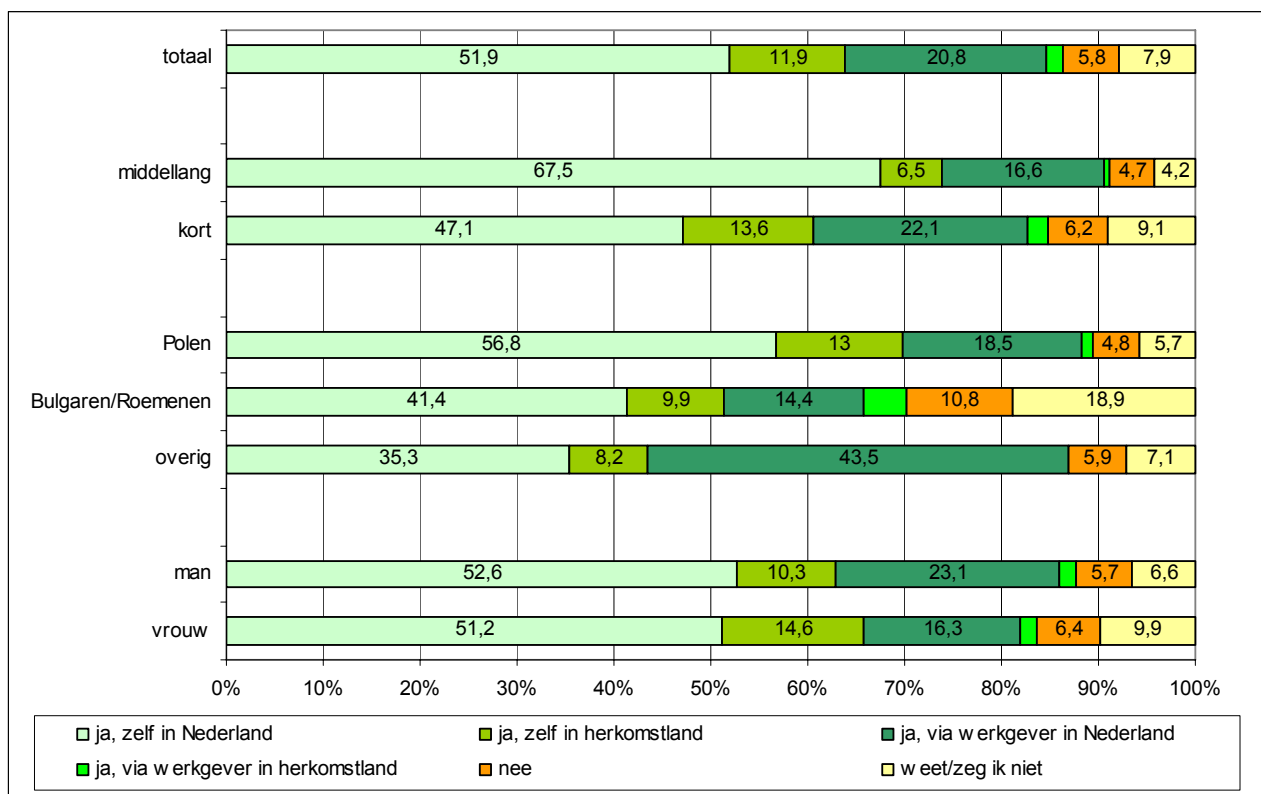
In de volgende paragraaf bespreken we in hoeverre de migranten uit de MOE-landen inkomstenbelasting betalen.

Inkomstenbelasting

Meer dan 85 procent van de MOE-landers betaalt naar eigen zeggen belasting. Bijna 6 procent betaalt geen belasting en bijna 8 procent van de respondenten weet het niet (4,3%) of wil er niets over zeggen (3,6%). Tussen middellange en korte termijn migranten is er geen significant verschil in het aandeel migranten dat belasting zegt te betalen. Wel zien we verschillen in de wijze waarop men belasting afdraagt. De korte termijn migranten dragen vaker belasting af in het land van herkomst dan de middellange termijn migranten. Van de middellange termijn migranten draagt een veel groter deel zelf belasting af dan van de korte termijn migranten.

Bijna 11 procent van de migranten uit Bulgarije en Roemenië zegt geen belasting te betalen en nog eens bijna 20 procent weet het niet of wil er niets over zeggen (respectievelijk 9% en 10%). Van de Bulgaren en Roemenen betaalt een significant kleiner deel belasting dan van de Polen en migranten

uit de overige MOE-landen. Kijken we naar de wijze waarop men belasting betaalt, dan valt op dat het grootste deel (57%) van de Polen aangeeft zelf in Nederland belasting te betalen, migranten uit de overige MOE-landen zeggen juist relatief vaak (44%) belasting via de Nederlandse werkgever af te dragen. Tussen mannen en vrouwen zijn er geen significante verschillen in belastingbetaling.

Figuur 5.5: Betaalt u inkomstenbelasting, naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

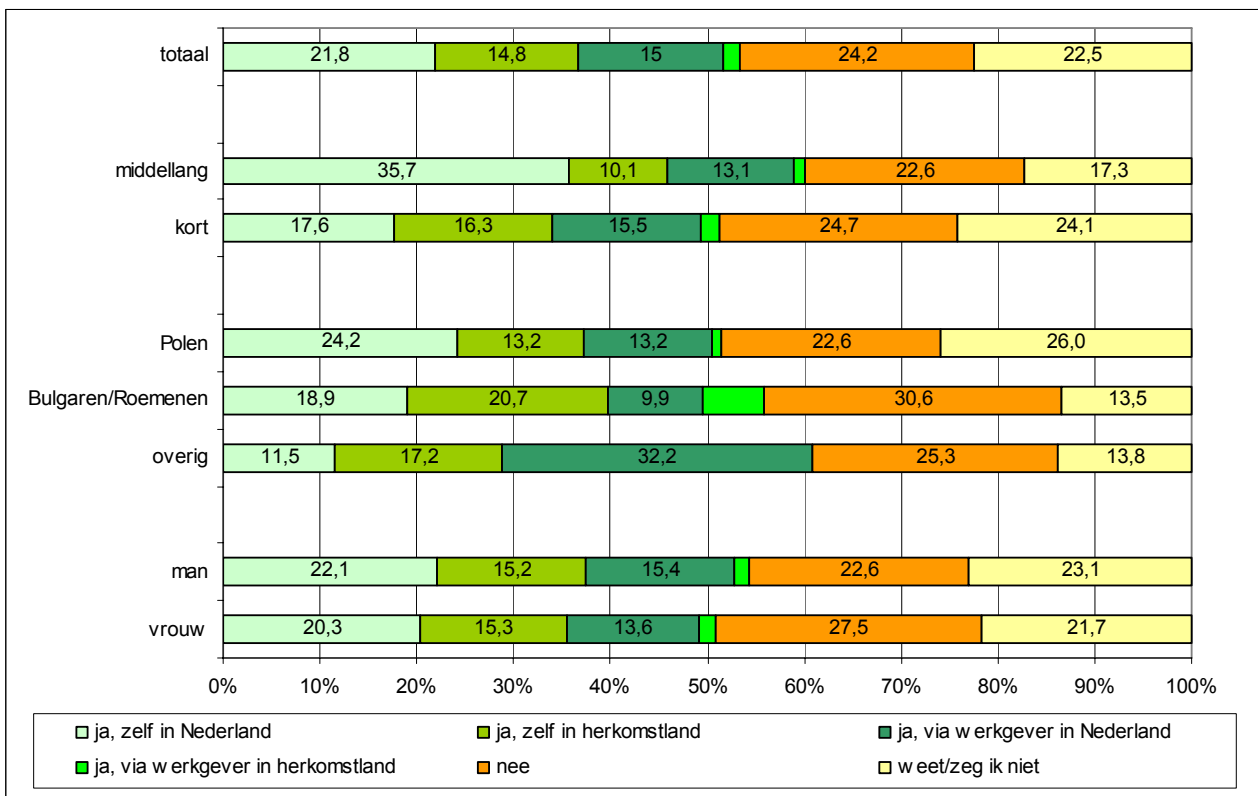
Niet alle respondenten die wij geïnterviewd hebben, weten dat wanneer zij minder dan zes maanden in Nederland werken zij recht hebben op volledige belastingteruggave. De volgende respondent is daar wel van op de hoogte. Verder vertelt hij dat er kantoren zijn waar Poolse mensen terecht kunnen voor het invullen van hun belastingformulier.

"Het uitzendbureau betaalt de belastingen voor je maar dan moet jij wel zelf aangifte doen bij de Belastingdienst - dezelfde procedure zoals in Polen. Het verschil is dat je hier daarvoor vijf jaar hebt, dus je hoeft het niet gelijk te doen. En als je het wilt combineren met iemand anders, hoef je niet getrouwd te zijn. (...) Maar daar zijn Poolse kantoren voor. Je betaalt hen 30 euro en zij vullen het voor je in. Even kijken [naar papieren zoekend, Risbo]...ik heb precies 30 euro betaald en ik heb een teruggave van 1450 euro gekregen." (r11)

De respondenten is ook gevraagd of zij pensioenpremie betalen. Dit onderwerp behandelen we in de volgende paragraaf.

Pensioenpremie

In figuur 5.6 is te zien dat bijna een kwart (24%) van de migranten geen pensioenpremie afdraagt en daarnaast nog eens ruim 22 procent zegt dit niet te weten (18%) of er niets over wil zeggen (4%). Van de migranten die wel pensioenpremies afdragen (53% in totaal) doet 22 procent dit zelf in Nederland, 15 procent via de Nederlandse werkgever en bijna 17 procent draagt pensioenpremie af in het herkomstland.

Figuur 5.6: Betaalt u pensioenpremie, naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tussen middellange en korte termijn migranten is er geen significant verschil in het aandeel dat pensioenpremie afdraagt. Er is wel een verschil in de wijze waarop men pensioenpremie betaalt. Van de middellange termijn migranten zegt een significant groter deel zelf (in Nederland) pensioenpremie te betalen dan van de korte termijn migranten. Kijken we naar verschillen tussen herkomstgroepen dan blijkt dat er met name onder de Poolse migranten veel onduidelijkheid is over de afdracht van pensioenpremie. Meer dan een kwart

van de Polen weet niet of er premie wordt afgedragen. Dat is een significant groter deel dan onder de migranten uit Bulgarije en Roemenië en de overige MOE-landen. Tussen mannen en vrouwen zijn er geen significante verschillen in het aandeel dat premie afdraagt of de wijze waarop deze wordt afgedragen.

Uit de gesprekken met migranten blijkt dat de overgrote meerderheid slecht geïnformeerd is over het Nederlandse pensioenstelsel. Volgens een respondent heeft het gebrek aan kennis ermee te maken dat de recente arbeidsmigrant ertvan uitgaan dat zij hier slechts kort zullen blijven. Daardoor denken zij dat het weinig uit zal maken als zij een aantal maanden geen pensioen opbouwen maar ondertussen verstrijkt de tijd en zijn zij nog steeds hier aan het werken zonder te weten hoe het met hun pensioen zit. Verder vertelt een seizoensarbeider die hier al negen jaar komt, dat de Nederlandse werkgever hem nog steeds niet uitgelegd heeft of hij wel of geen pensioenpremie voor hem afdraagt. Hij begint zich onderhand hier zorgen over te maken.

"Er wordt wel wat van mijn rekening afgehaald maar eerlijk gezegd weet ik het niet precies. Maar het schijnt dat als je hier vijf jaar werkt dat je dan later iets van een basispensioen hebt. En ik heb geen idee naar welke fonds... Ik zal je eerlijk vertellen dat de meeste mensen hiernaartoe komen met het idee 'ik ga hier 3,4 maanden werken en dan ga ik terug naar huis', maar ze investeren geen tijd om achter zulke informatie te komen. En later blijkt dat ze 2,3 jaar blijven en je hebt nog steeds dezelfde aanpak: 'ik ga binnenkort weg. Ik denk hier wel in Polen over na. Dus we blijven de koningin onderhouden [lachend, Risbo].'" (r20)

"Dit is voor mij ook niet erg duidelijk. Dat wilde ik ook aan jou vragen. Ik heb mijn werkgever een keer gevraagd 'hoe zit het met mijn pensioen?', maar hij zei dat we het er snel over zouden hebben. Maar ik maak me er nog steeds een beetje zorgen over. Ik werk hier al negen jaar, een aantal maanden per jaar. Ik wil straks mijn pensioen van Nederland ontvangen. Hoe is dit te regelen? Ik wil hier met pensioen kunnen gaan, ook al heb ik geen vast contract. Ik wil snappen of mijn werkgever sinds ik hier ben begonnen te werken mijn pensioenpremie betaald heeft. Ik heb het hem al gevraagd, maar geen antwoord." (r09)

In de volgende paragraaf volgt een korte samenvatting van dit hoofdstuk.

5.6 Samenvatting

De MOE-landers in ons onderzoek verdienen gemiddeld 1480 euro bruto per maand. Hier houden zij gemiddeld 1140 euro netto aan over. Per uur

verdienen de respondenten gemiddeld 9,70 euro bruto. Lange termijn migranten verdienen meer dan korte termijn migranten, Polen verdienen minder dan migranten uit Bulgarije en Roemenië en vrouwen minder dan mannen. Deze inkomensverschillen zijn deels het gevolg van het verschil in arbeidsmarktpositie van de diverse groepen. Zo werkt een relatief groot deel van de Poolse migranten als seizoensarbeider in de landbouw, een sector met zeer veel laaggekwalificeerd en laagbetaald werk. Migrantengroepen uit de overige MOE-landen werken juist relatief vaak in andere sectoren waar (iets) meer wordt betaald. Daarnaast werken relatief veel Bulgaren en Roemenen voor eigen rekening, terwijl relatief veel Polen in dienst zijn bij een uitzendbureau.

Een aanzienlijk deel van inkomsten gaat op aan woonlasten en kosten voor levensonderhoud. Toch slaagt de gemiddelde migrant erin om te sparen en daarnaast geld naar huis te sturen.

De huidige financiële situatie van de migranten is gemiddeld genomen beter dan in het herkomstland. Voor meer dan de helft van de respondenten is de situatie nu (aanzienlijk) verbeterd ten opzichte van de financiële situatie in het land van herkomst.

De overgrote meerderheid van de respondenten heeft een ziektekostenverzekering, waarvan de meeste in Nederland. Ruim 11 procent is naar eigen zeggen niet verzekerd tegen ziektekosten. Meer dan 85 procent van de MOE-landers betaalt naar eigen zeggen belasting. Bijna 6 procent betaalt geen belasting en bijna 8 procent van de respondenten weet het niet of wil er niets over zeggen. Daarentegen draagt slechts iets meer dan de helft van de migranten pensioenpremie af. Er is met name over de afdracht van pensioenpremie veel onduidelijkheid. Ruim een kwart van de Polen zegt bijvoorbeeld niet te weten of er pensioenpremie wordt afgedragen.

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de huisvestings situatie van onze MOE-landers centraal. Er wordt aandacht besteed aan de typen huisvesting en woonsituatie (paragraaf 6.2) en de tevredenheid met de woning en de woonwensen van de arbeidsmigranten (paragraaf 6.3). In paragraaf 6.4. gaan we in op de gemiddelde huurprijzen van de woningen en de woonregio's. In paragraaf 6.5 plaatsen we de huisvestings situatie in perspectief door o.a. sleutelpersonen aan het woord te laten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting (paragraaf 6.6).

6.2 Woningen

We hebben onze respondenten verschillende vragen gesteld over hun huisvestingssituatie. De resultaten hiervan worden in onderstaande tabel beschreven (tabel 6.1). Wanneer we naar de woonsituatie van onze respondenten kijken, zien we dat het merendeel in een kamer (42%) of in een zelfstandige woonruimte (38%) woont. Slechts een klein deel woont bijvoorbeeld in een hotel of pension (11%) of in een caravan/ woonwagen (3%) of recreatie/ vakantiewoning (5%).

Van de middellange termijn migranten woont een groter gedeelte in een zelfstandige woonruimte (60%) dan van de migranten die hier korter zijn (31%). Deze laatste wonen vaker op een kamer (46% van de korte termijn migranten versus 27% van de lange termijn migranten).

Een minderheid van de respondenten hoeft zijn slaapkamer niet te delen of alleen met zijn partner (22%). Het grootste deel van de arbeidsmigranten deelt zijn slaapkamer met één iemand anders die niet zijn/ haar partner is (46%). Bijna een kwart (23%) deelt zijn kamer met twee andere mensen, bijna een tiende (9%) met meer dan drie anderen. De migranten die hier al wat langer zijn hebben vaker een slaapkamer voor zichzelf (en eventuele partner) dan de korte termijn migranten (31% ten opzichte van 20%).

Tabel 6.1 : Woonsituatie naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Woonsituatie								
Op een kamer	41,9	26,6	46,4	42,8	40,7	37,9	41,7	40,9
In zelfstandige woonruimte	37,6	60,1	30,9	33,1	51,9	46,0	35,8	40,9
In een recreatie of vakantiewoning	5,1	3,8	5,5	6,3	1,9	2,3	4,9	5,3
In een caravan, woonwagen	3,2	1,3	3,8	2,4	0,9	10,3	3,6	2,8
In een hotel/ hostel/ pension	10,6	7,6	11,5	14,0	2,8	1,1	11,5	9,6
Anders	1,6	0,6	1,9	1,4	1,9	2,3	2,6	0,4
Met hoeveel personen deelt u uw slaapkamer?								
0 of met partner	22,3	31,3	19,8	17,5	43,5	26,9	25,6	18,9
1 ander persoon	45,9	48,1	45,2	47,8	28,2	53,8	40,9	52,8
2 anderen	22,8	13,0	25,4	24,6	21,2	14,1	23,3	20,5
3 anderen en meer	9,1	7,6	9,5	10,2	7,1	5,1	10,1	7,9

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel 6.2 laat zien dat de meerderheid van de respondenten zijn huidige woning gevonden heeft via zijn werkgever (29%) of via het uitzendbureau (21%). Bijna één op de vijf van onze respondenten (18%) komt via vrienden/ kennissen aan zijn woning. Een zeer klein deel van de respondenten (minder dan 1%) kwam via de gemeente aan zijn woning.

Tabel 6.2 : Kenmerken huisvesting naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Koop of huurwoning								
Gekocht	8,1	12,8	6,7	6,8	11,7	11,0	8,7	7,8
Gehuurd	91,9	87,2	93,3	93,2	88,3	89,0	91,3	92,2
Hoe komt u aan uw woning?								
Bij partner ingetrokken	5,9	6,3	5,8	5,1	7,1	9,3	2,8	10,2
Via familie	5,6	4,4	6,0	4,5	11,6	4,7	5,4	6,0
Via vrienden/ kennissen	18,2	17,6	18,4	14,8	29,5	23,3	19,3	17,2
Via werkgever	29,1	23,9	30,6	33,5	22,3	12,8	29,0	28,8
Via uitzendbureau	21,3	13,8	23,5	26,8	0,9	16,3	22,1	20,4
Via gemeente	0,7	1,9	0,4	0,6	0,9	1,2	0,8	0,7
Via makelaar	7,5	11,9	6,2	5,5	11,6	14,0	7,7	7,4
Via bemiddelaar	2,0	3,8	1,5	0,8	4,5	5,8	2,3	1,4
Via de krant/ internet gevonden	4,3	7,5	3,4	3,2	5,4	9,3	4,6	4,2
Zelf rondgevraagd	1,9	5,0	0,9	2,0	1,8	1,2	2,3	1,4
Nog geen huisvesting gevonden	1,2	0,0	1,5	1,2	1,8	0,0	1,3	0,7
Anders, namelijk	2,2	3,8	1,7	2,0	2,7	2,3	2,3	1,8

Bron: EMOE 2009, Risbo

Verder zien we in tabel 6.3 dat de helft van de arbeidsmigranten korter dan zes maanden op zijn huidige adres woont. Ruim een kwart (26%) woont er

inmiddels tussen de zeven en de twaalf maanden. De rest woont langer dan een jaar in hun woning.

Tabel 6.3 : Woontduur naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Woontduur								
0 t/m 6 maanden	49,9	26,5	57,7	51,2	37,2	58,5	52,7	46,1
7-12 maanden	26,1	24,8	26,6	24,7	33,3	24,6	22,7	30,1
1 tot 2 jaar	14,6	29,1	9,7	14,8	20,5	6,2	14,0	16,1
2 tot 4 jaar	7,3	18,8	3,4	7,7	5,1	7,7	7,2	7,3
4 jaar en langer	2,1	0,9	2,6	1,5	3,8	3,1	3,4	0,5

Bron: EMOE 2009, Risbo

Enkele geïnterviewde respondenten hebben meegemaakt dat ze na terugkomst van vakantie niet meer hun oude woonruimte konden betrekken. Deze was inmiddels aan iemand anders verhuurd. Eenmaal terug in Nederland kregen zij een andere woning aangeboden.

"Wanneer je op vakantie gaat, heb je niet de zekerheid dat het bedrijf je dezelfde woning geeft vanwege de kosten. Ze proberen zoveel mogelijk mensen voor zo min mogelijk kosten onderdak te bieden. (...) Ik weet niet wat er met hun spullen gedaan wordt [wanneer ze andere mensen in de woning plaatsen, Risbo]; misschien laten ze het liggen of wordt het weggegooid. Sommige mensen huren uit wanhoop een lege woning en zetten er hun spullen neer [voor de tijd dat zij op vakantie zijn, Risbo]." (r20)

Voor de meeste van de geïnterviewde respondenten regelt het uitzendbureau de huisvesting, die de huur samen met het salaris aan hen doorberekent. Sommige respondenten geven aan liever zelf hun huisvesting te willen regelen (zie ook hoofdstuk 4). Meerdere respondenten gaan ervan uit dat zij goedkoper uit zouden zijn als zij onafhankelijk van het uitzendbureau een woonruimte zouden huren. Onderstaande respondent wil buiten het uitzendbureau om een eigen appartement huren, omdat hij goedkoper uit denkt te zijn en het hem de vrijheid heeft ander werk te gaan zoeken.

"Zolang ik geen appartement heb, ga ik niet naar een andere baan zoeken want, weet je, je kunt niet van baan veranderen als je in het appartement van het bureau woont. Als ik een appartement vind, ga ik zelf op zoek naar een baan. (...) Dan begin ik met uitzendbureaus, Nederlandse, die dichtbij zijn. (...) Weet je, ik denk dat het loon beter is bij Nederlandse uitzendbureaus en dan halen ze ook geen geld voor de huur van je geld af – niet zoveel zoals bij bureaus [voor uitzendkrachten die arbeidsmigrant zijn, Risbo]...dan zou je meer dan 1000 euro netto moeten krijgen." (r01)

De meeste geïnterviewde respondenten die via een uitzendbureau werken, een enkele uitzondering daargelaten, geven aan dat het bureau hen geen

beperingen oplegt als het gaat om het huren van woonruimte buiten het uitzendbureau om. Enkele geïnterviewde respondenten vinden het een groot nadeel dat, wanneer ze een eigen woning zouden hebben, ze ook zelf voor vervoer zouden moeten gaan zorgen.

"We kunnen niet zelf iets huren." (r14)

"Omdat er een probleem is met vervoer. Ik moet naar het hotel kunnen komen, elke dag. En ik heb geen rijbewijs. Ze kunnen me wel van het hotel naar het werk brengen maar ik moet zelf elke dag naar het hotel komen." (r15)

Twee respondenten geven aan dat ze, ondanks dat de huisvesting via het uitzendbureau liep, te maken hebben gehad met een huisjesmelker. Volgens hen heeft de huisjesmelker boetes gekregen omdat de appartementen die hij verhuurde, niet voldeden aan de veiligheidseisen en omdat er te veel mensen ondergebracht waren in de woningen.

"Wij werken voor [uitzendbureau X, Risbo] en X heeft een deal met een makelaar en die zoeken [huisvesting, Risbo]. Het gaat bijvoorbeeld als volgt; iemand van X belt; "We zoeken een appartement voor 5 personen". En dan zeggen ze [het makelaarskantoor, Risbo] bijvoorbeeld, "we hebben een appartement voor 2 personen, maar we zouden er 5 in kunnen stoppen". En dat is hoe het eraan toe gaat in die business." (r12)

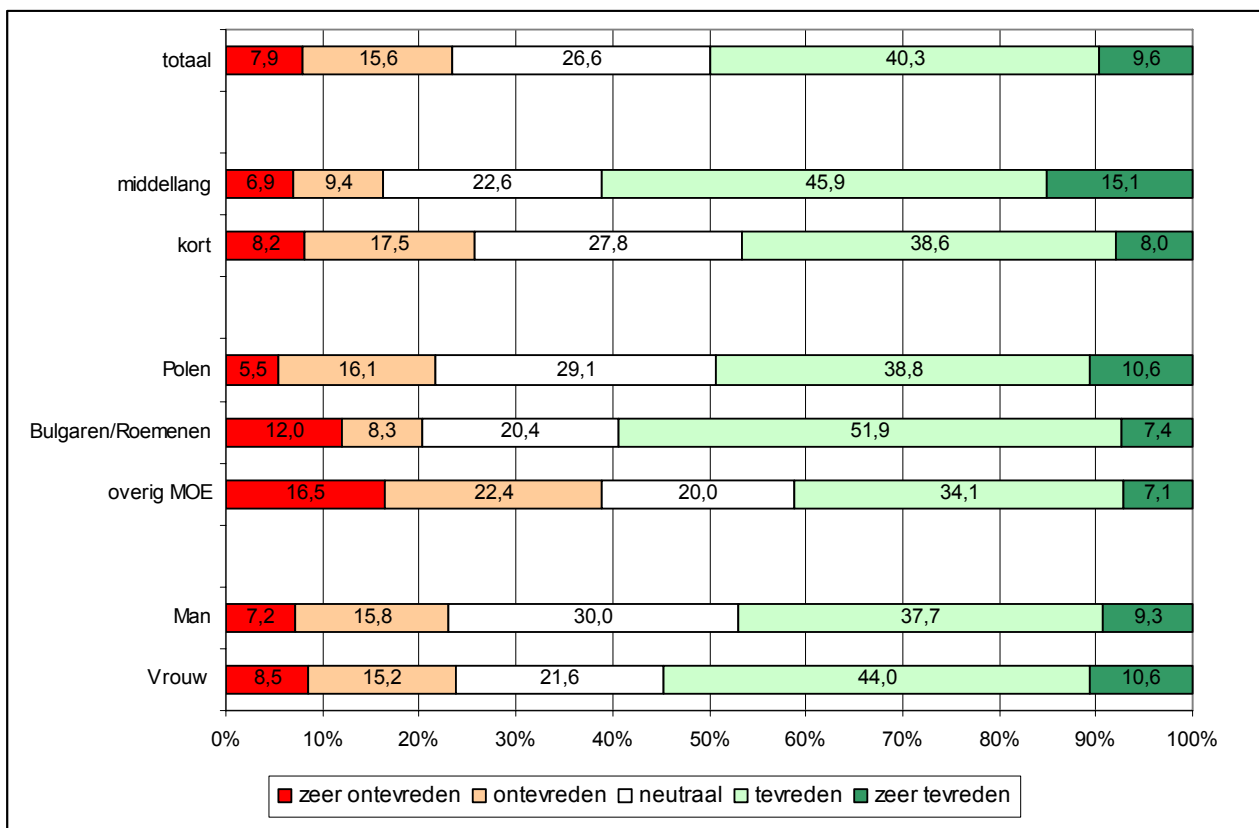
"Die makelaar heeft al een paar boetes gekregen van de gemeente." (r11)

6.3 Tevredenheid

Een meer subjectieve vraag is in hoeverre men tevreden is met de huidige woning. In onderstaand figuur zien we dat de helft van de arbeidsmigranten (zeer) tevreden is met hun woning (50%). Bijna een kwart (24%) is (zeer) ontevreden met de woning.

De korte termijn migranten zijn significant vaker ontevreden met hun huidige woning dan de migranten die hier al wat langer zijn. Wanneer we de migrantengroepen vergelijken zien we dat de Roemenen en Bulgaren gemiddeld vaker tevreden zijn dan de Polen en de overige MOE-landers.

Vervolgens hebben we bekeken in hoeverre de tevredenheid samenhangt met het type woning waarin men woont en het aantal mensen waarmee men zijn kamer deelt.

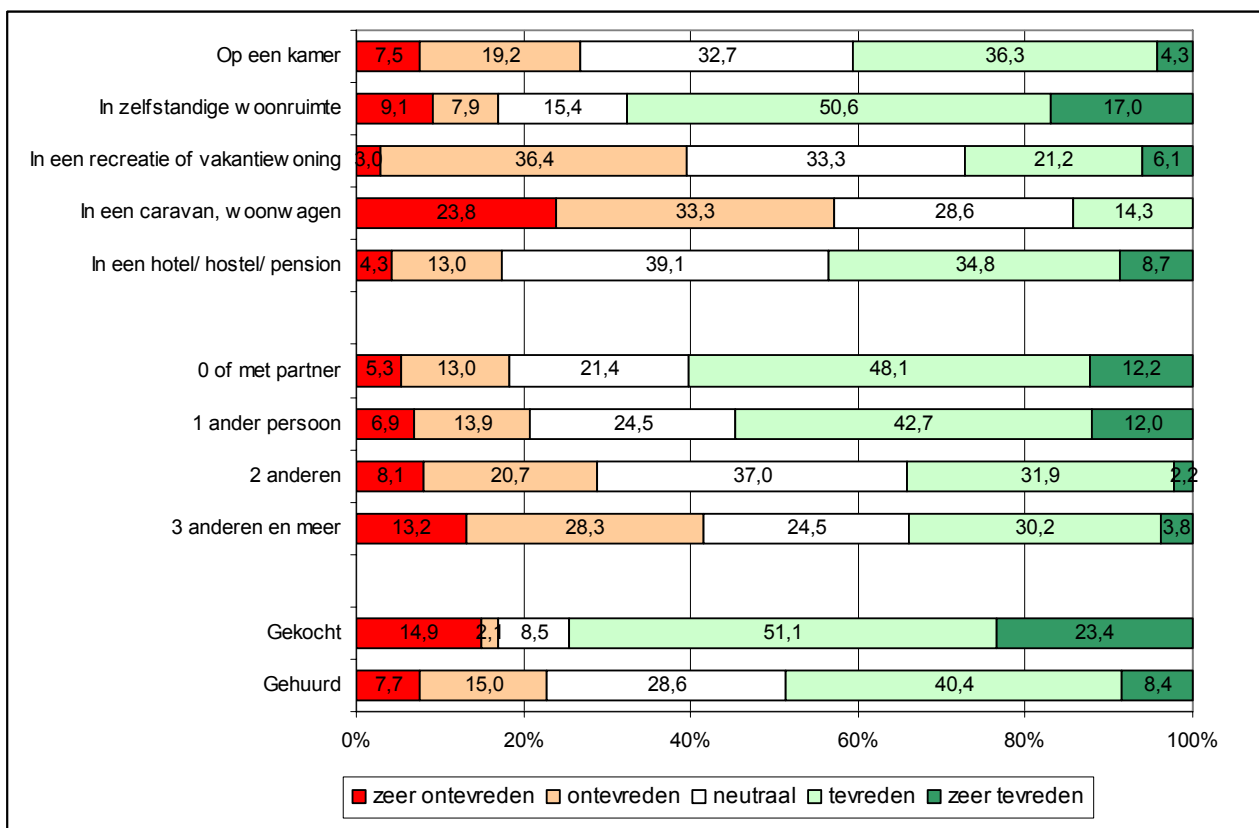

Figuur 6.1: Tevredenheid met woning naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

In figuur 6.2 kunnen we zien dat de respondenten die in een zelfstandige woonruimte wonen het meest tevreden zijn met hun woonruimte. Maar liefst tweederde is (zeer) tevreden met hun zelfstandige woonruimte. Vervolgens zijn de respondenten in een hotel/ hostel/ pension relatief het meest positief over hun woonruimte (44% is hiervan (zeer) tevreden). Van de mensen die op een kamer wonen zijn 2 op de 5 respondenten (zeer) tevreden (41% is hiervan (zeer) tevreden). Een kwart is echter (zeer) ontevreden over die woonruimte. Minder positief zijn de respondenten die in een recreatie of vakantiewoning wonen. Bijna 40 procent is (zeer) ontevreden. Veruit het meest negatief zijn de respondenten die in een caravan of woonwagen wonen. Maar liefst ongeveer een kwart (24%) is hier zeer ontevreden over en nog eens een derde ontevreden. Er is geen enkele respondent die in een caravan of woonwagen woont die zegt hier zeer tevreden over te zijn.

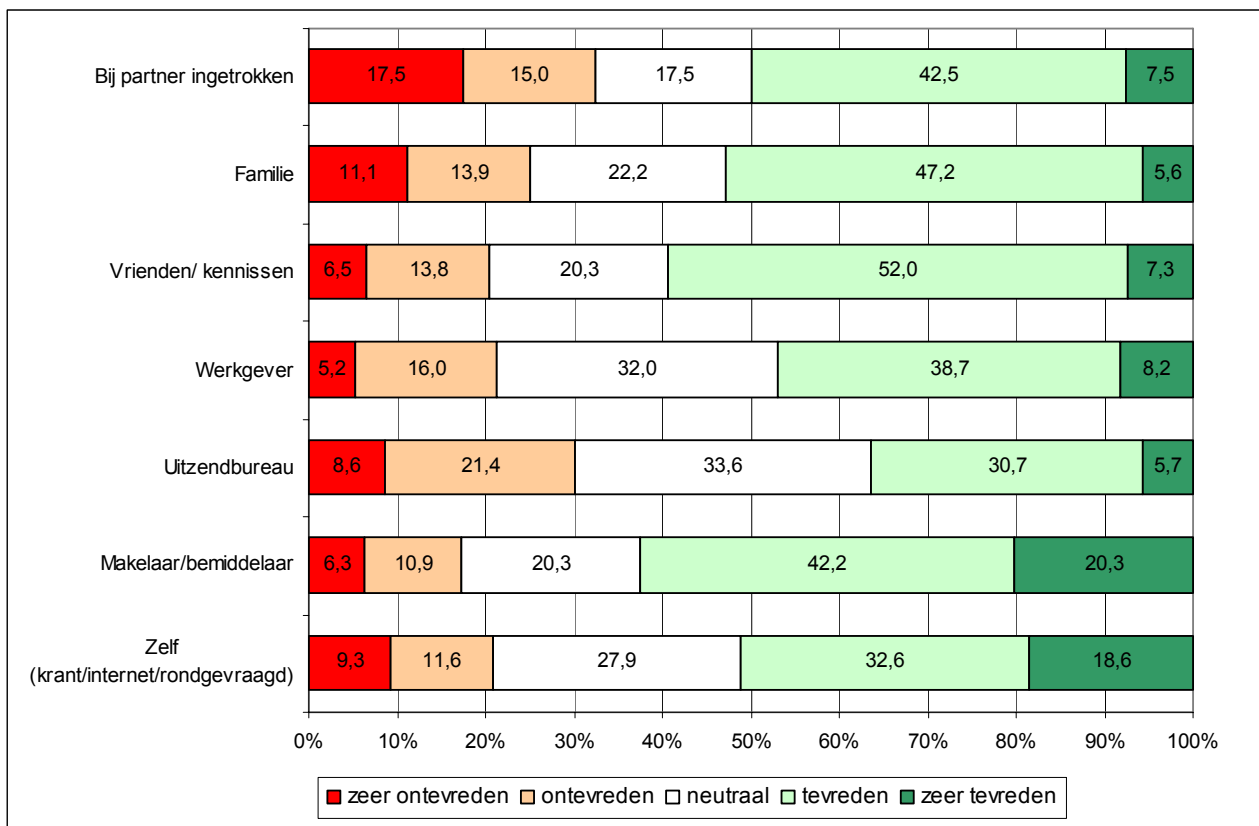
In figuur 6.2 kunnen we verder zien dat hoe meer kamergenoten men heeft, hoe vaker men ontevreden is met zijn woonruimte.

Figuur 6.2: Tevredenheid met woning naar kenmerken huisvesting (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

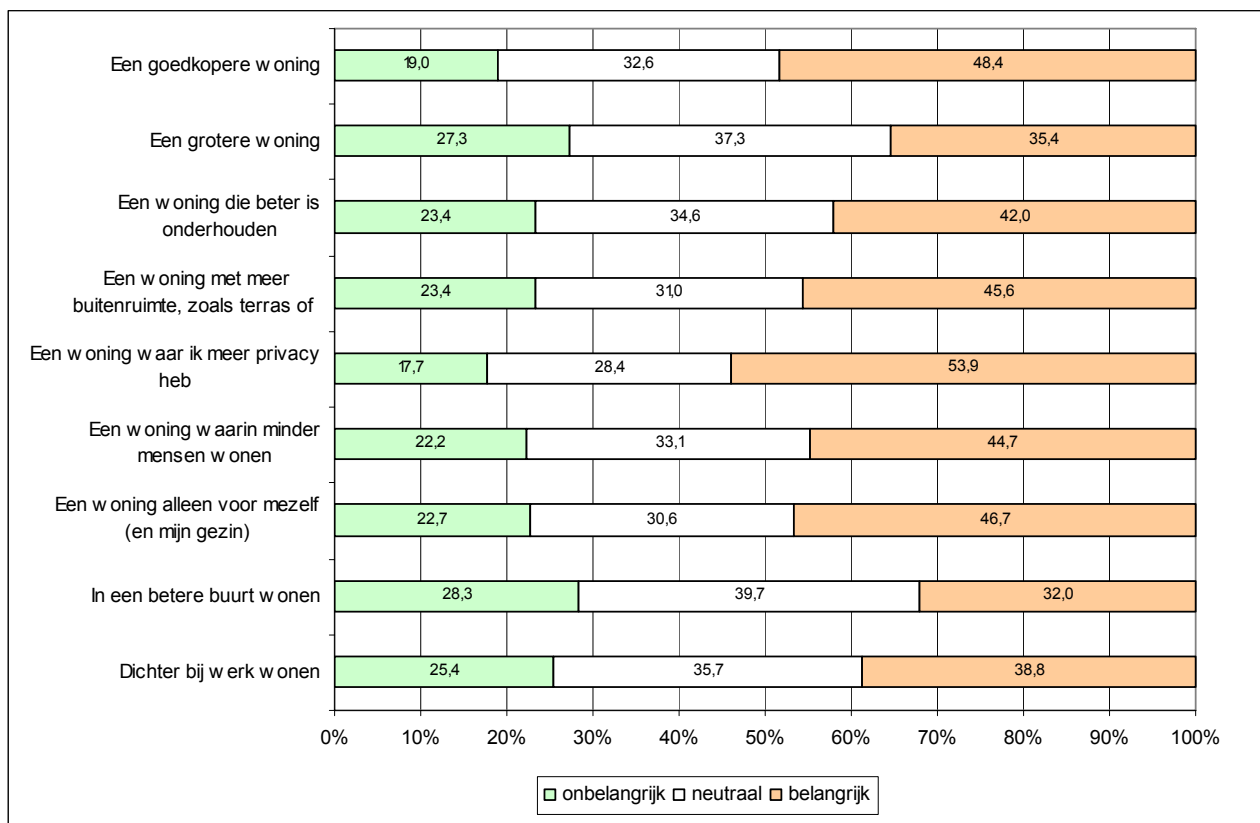
Uit figuur 6.3 valt op te maken dat respondenten die via een uitzendbureau aan hun woning zijn gekomen het minst tevreden zijn over hun woonruimte. Respondenten die hun woonruimte via een makelaar of bemiddelaar hebben verkregen of via vrienden of kennissen zijn het meest positief. Het gaat hierbij relatief vaak om middellange termijn migranten die een koopwoning hebben.

Figuur 6.3: Tevredenheid met woning naar vindkanaal woning (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

We hebben de respondenten ook gevraagd naar hun woonbehoeften. We hebben ze verschillende woonaspecten voorgelegd en gevraagd hoe belangrijk de aspecten voor hen zijn. In figuur 6.4 worden de resultaten uiteengezet.

Figuur 6.4: Woonbehoeften (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Uit deze figuur blijkt dat aan veel aspecten belang wordt gehecht. Om het belang in perspectief te kunnen plaatsen hebben we ook gevraagd of men ook bereid zou zijn hier meer voor te betalen. Deze gegevens zijn in de bijlage te vinden (tabel b6.5). Relatief het meest belang wordt gehecht aan het hebben van meer privacy (54% geeft aan dit belangrijk te vinden), ruim de helft (56%) van de respondenten zou hier ook extra voor willen betalen. Vervolgens wenst men graag een goedkopere woning (48% vindt dit belangrijk). 47% vindt het belangrijk een woning voor henzelf (en het gezin) te hebben. De meerderheid (55%) van de respondenten is bereid hier meer voor te betalen.

Waar men relatief het vaakst van zegt dat ze onbelangrijk zijn: het wonen in een betere buurt (28% vindt dit onbelangrijk), het hebben van een grotere woning (27%) en het dichterbij het werk wonen (25%).

Ter illustratie hier het verhaal van een Poolse respondente die uitlegt waarom ze ontevreden was met haar voorgaande appartement.

"Ik denk dat de belangrijkste reden waarom we weggegaan zijn uit ons appartement in [X] en bij het bureau was, dat we in een kamer woonden die niet groot was met twee stapelbedden. Wij werkten in de ochtendploeg en de

meiden werkten in de nachtploeg, dus zij kwamen laat thuis en maakten ons wakker. Wij hebben geprobeerd contact op te nemen met het bureau, maar zij zeiden dat er geen appartementen meer beschikbaar waren, dus namen we ontslag.” (r17)

6.4 Overige kenmerken

Huur

In hoofdstuk 4 zagen we al dat de er gemiddeld zo’n 340 euro per maand aan huur wordt betaald. In tabel 6.4 zien we dat naarmate men er langer is, men meer huur betaald. Middellange termijn migranten betalen gemiddeld 421 euro per maand aan huur, korte termijn migranten 304 euro per maand. De Polen geven in vergelijking met de andere groepen het minst uit aan huur.

Het is het goedkoopst om in een hotel, hostel of pension te verblijven, het duurst om een zelfstandige woonruimte te huren.

Ook betaald men voor privacy: naarmate men de kamer met meer personen deelt is de huur lager.

Tabel 6.4: gemiddelde huurprijs wonen naar migrant en woonkenmerken

	gemiddelde	std dev.	N	F	p
Migrant					
middellang	421	317	132		
kort	304	244	391		
				19,417	p<.01
Geboorteland					
Polen	302	246	369		
Bul/Roe	405	295	83		
overig MOE	414	319	71		
				8,909	p<.01
Geslacht					
Man	330	266	302		
Vrouw	342	277	209		
				0,231	ns

Bron: EMOE 2009, Risbo

Eerder zagen we dat de arbeidsmigranten die een woning via een makelaar/ bemiddelaar gevonden hadden het meest tevreden waren. Dit heeft ook een prijskaartje, zij betalen met gemiddeld 613 euro per maand het hoogste huurbedrag. De mensen die via hun uitzendbureau of werkgever aan hun woning kwamen waren het minst vaak (zeer)tevreden, zij betalen daarentegen met respectievelijk 217 en 230 euro per maand, de laagste huur.

Tabel 6.4 (vervolg): gemiddelde huurprijs wonen naar migrant en woonkenmerken

	gemiddelde	std dev.	N	F	p
Woonsituatie					
Op een kamer	243	135	204		
In zelfstandige woonruimte	489	336	185		
In een recreatie of vakantiewoning	289	247	25		
In een caravan, woonwagen	313	419	19		
In een hotel/ hostel/ pension	212	118	58		
anders	270	179	4		
				23,074	p<.01
Personen op kamer					
0 of met partner	380	258	113		
1 ander persoon	328	280	210		
2 anderen	263	166	93		
3 anderen en meer	256	234	34		
				4,543	p<.01
Woning gevonden via					
Bij partner ingetrokken	344	319	29		
Familie	293	260	21		
Vrienden/ kennissen	386	231	96		
Werkgever	230	145	137		
Uitzendbureau	217	114	102		
Makelaar/bemiddelaar	613	366	58		
Zelf (krant/internet/rondgevraagd)	487	299	39		
anders	481	540	13		
				22,132	p<.01
woonduur					
0 t/m 6 maanden	329	276	185		
7-12 maanden	387	283	94		
1 tot 2 jaar	355	195	52		
2 tot 4 jaar	366	248	24		
4 jaar en langer	410	488	9		
				3,995	p<.01

Bron: EMOE 2009, Risbo

Regio

We hebben de respondenten ook gevraagd naar hun woonplaats en de straatnaam of postcode van waar men woont, zodat we ook uitspraken kunnen doen over de typen wijken en regio's waar arbeidsmigranten wonen. Relatief weinig respondenten hebben de straatnaam of hun postcode ingevuld. We kunnen hierdoor geen uitspraken op wijkniveau doen. Een mogelijke verklaring is dat men dit vanuit privacy overwegingen niet wil zeggen. In het TNS-NIPO onderzoek wordt echter gezegd dat een groot deel hun postcode van hun woonadres niet weet (Schothorst 2009:6).

De vraag over de plaats waar men woont is beter ingevuld. In figuur b6.1 in de bijlagen worden de resultaten uiteengezet. In ons onderzoek zien we dat we met name in het westen en zuiden arbeidsmigranten hebben gevonden, net als in het onderzoek van Schothorst et al. (2009) en van Korf et al. (2009). Hierbij zij opgemerkt dat de vindplaatsmethode voor het vinden van respondenten - waarbij we naar plekken gingen waar we ook verwachten recente MOE-landers tegen te komen - voor een bias zorgt. Immers waar men ze niet zoekt, zal men ze ook niet vinden.

We hebben ook bekeken of de kenmerken van de huisvestings situatie in de verschillende gemeenten verschillen. In tabel b6.7 in de bijlage zien we grote verschillen tussen de gemeenten wat betreft de gemiddelde huurprijs. Zo betaalt men in Amsterdam het meest, namelijk gemiddeld 466 euro per maand, in de gemeente Opmeer het minst namelijk 187 euro. Ook qua tevredenheid zien we enkele significante verschillen. Men is bijvoorbeeld in het Westland gemiddeld aanzienlijk minder tevreden dan in Rotterdam.

Waarschijnlijk beïnvloedt echter niet de gemeente waar men woont, maar een andere factor, zoals het type huisvesting sterker hoe tevreden men is met de woning en hoeveel huur men betaald. We zien in tabel b6.8 in de bijlagen namelijk dat de type huisvesting per gemeente sterk verschilt. Zo zien we bijvoorbeeld dat er in Amsterdam waar de huur gemiddeld hoog is, relatief veel respondenten een zelfstandige woonruimte hebben en in Opmeer waar de huur gemiddeld laag is men opvallend vaak in pensions woont. We zien ook dat de respondenten uit het Westland die gemiddeld minder tevreden zijn dan die uit Rotterdam, in vergelijking met de respondenten uit Rotterdam vaker in een ho(s)tel of pension wonen en minder vaak in een zelfstandige woonruimte.

Om gedegen uitspraken over de gemiddelde tevredenheid en huurprijs, etc. op het niveau van gemeenten te kunnen doen zou dus eigenlijk gecorrigeerd moeten worden voor andere factoren zoals type huisvesting. De aantallen worden in ons onderzoek echter te klein om hier betrouwbare uitspraken over te kunnen doen.

6.5 Huisvesting in perspectief

Ons onderzoek richt zich in beginsel op de huisvestings situatie van MOE-landers zoals zij die zelf ervaren. We zagen in het bovenstaande dat er meer respondenten tevreden dan ontevreden zijn. Echter er is veel te doen omtrent de huisvesting van MOE-landers. Wij kunnen op basis van onze enquête geen kwantitatieve uitspraken doen over problemen met betrekking tot de huisvesting zoals overlast, zoals die door derden wordt ervaren. Om deze ervaren problematiek rondom huisvesting diepgaand en kwantitatief in kaart te kunnen brengen is een andere onderzoekszet vereist. Wij kunnen ³⁶ons slechts baseren op gesprekken met sleutelpersonen die we in het kader

³⁶ N.B.: de gesprekken met sleutelpersonen vonden plaats in het voorjaar van 2008 en zijn mogelijk op sommige punten achterhaald, aangezien er sindsdien vele verschillende maatregelen in gang gezet om de huisvestingsproblemen te beteugelen.

van het vorige onderzoek (De Boom et al. 2008a) hebben gehouden, de interviews met arbeidsmigranten en op secundaire bronnen. De resultaten dienen dan ook met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Uit onderzoek van Pool (2003) bleek al dat juist huisvesting een probleem vormde bij de toename van legaal tewerkgestelde Polen met een Duits paspoort. Sindsdien namen de problemen op het gebied van huisvesting van de arbeidsmigranten uit de MOE-landen verder toe. Zo gaf Van den Berg et al. in 2007 aan dat de omvang en aard van de meldingen die bij gemeenten binnenkomen, aantoonde dat de huisvestingsproblematiek soms ernstig was.

Dit onderwerp stond bovenaan de agenda van de Polentoppen die in juni 2008 en in 2007 gehouden werden. Gemeenten gaven er aan met een tekort aan huisvesting te kampen, waardoor situaties ontstaan van overbewoning, illegale bewoning en overlast in de wijken met een goedkope woningvoorraad. Ook uit de gesprekken met sleutelpersonen die we in het kader van het vorige onderzoek (De Boom et al. 2008a) hebben gevoerd kwam dit beeld naar voren .

Een van de problemen die genoemd wordt door Korf et al. (2009) betreft de overlast die veroorzaakt wordt door met name het grote aantal mensen per woning. Een sleutelinformant van de gemeente Den Haag vertelt hier ook het volgende over.

"Situaties van overbewoning en illegale kamerverhuur. En dat gaat er niet zo zeer om dat het MOE-landers zijn, maar ook meer ... Kijk, het levert gewoon een hoge druk op de leefbaarheid en het gevoel van veiligheid in zo'n buurt. Je moet je voorstellen dat in een drie- of vierkamerwoning, bedoeld voor een gezin van maximaal vijf, zes personen, nu ineens zeven, acht personen wonen zonder dat die wat met elkaar te maken hebben. Dat zijn natuurlijk allemaal verschillende individuen die allemaal hun eigen vuil produceren, allemaal vaak met hun eigen auto komen, dus het levert gewoon extra druk op de buurt en dan met name op de veiligheid. Ze produceren ook wat meer geluid, zijn vaak mensen die vaak 's ochtends vroeg naar hun werk gaan, lopen over de trappen 's ochtends vroeg en 's avonds laat, noem maar op. Vuil buiten zetten. Ja, en deze mensen hebben natuurlijk ook veel minder binding met de buurt zelf. Ze verblijven er maximaal vier maanden en vertrekken dan weer en vaak nog korter." (r13)

Volgens gemeentes en de georganiseerde uitzendbranche zijn malafide uitzendbureaus voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de problemen omdat zij geen of hele slechte voorzieningen treffen voor hun werknemers op het gebied van huisvesting. Ook Korf et al. (2009) geeft aan dat zich met enige regelmaat uitbuitingssituaties voordoen waarbij malafide uitzendbureaus een contract geven aan de Polen waarin staat dat de huur voor de huisvesting automatisch op hun salaris wordt ingehouden en een veel

te hoge huurprijs wordt berekend. "Verder zijn er Polen die honderden euro's per maand moeten betalen voor niet meer dan een matras in een kleine ruimte, die ze bovendien moeten delen met flink wat landgenoten". (Korf et. 2009: 33). Een van onze sleutelinformanten zegt hier het volgende over:

"En dat zijn niet de Polen die het probleem zijn, maar de uitzendbureaus. (...) Het zijn niet de Polen die ervoor kiezen om ergens illegaal te wonen. Het zijn de uitzendbureaus die ze illegaal in huizen zetten. Wat uitzendbureaus doen: die regelen, ritselen wat met huiseigenaren. Veel met, wat zal ik zeggen, Turken, Surinamers, grote huisjesmelkers, die voor een maand, twee maanden een huis beschikbaar stellen. En dan stoppen ze er acht Polen in. En daar zijn die Polen ook niet blij mee. Het allerergste is dat ze ook nog gedwongen worden daar te wonen. De huisvestingskosten worden afgetrokken van hun inkomen, dus daarmee worden ze ook uitgebuit en uiteindelijk moeten ze voor een lager loon werken." (s12)

De inadequate huisvesting en de concentratie van arbeidsmigranten uit de Midden- en Oost-Europese EU-landen in specifieke wijken met goedkope en door huismelkers beheerde woningen leiden daarmee mogelijk tot een verdere verloedering van de toch al achtergestelde buurten. Vooral de steden Rotterdam en Den Haag kampen met veel Oost-Europese nieuwkomers. De Haagse wethouder Norder (PvdA, bouwen en wonen) sprak zich afgelopen juli in Trouw (2009) uit over de problemen met de malafide huisvesting van MOE-landers in Haagse achterstandswijken. Hij gaf aan dat het de gemeente niet lukt om de overlast die ontstaat door illegale huisvesting te beteugelen. Een informant uit Den Haag geeft aan dat veel van de arbeidsmigranten in hun regio slechts voor enkele maanden komen en niet via de woningcorporatie een woning zoeken, maar veelal via het illegale circuit.³⁷

"Wij hebben vooral te maken met seizoensarbeiders in de regio die dan in Den Haag onderdak komen zoeken. Dat gaat dan om short stay onderdak, dus niet onderdak voor een langere periode via een woningcorporatie. Die komen dan al snel terecht in het circuit van illegale huisjesmelkers." (s4)

Een andere informant van de gemeente Den Haag geeft aan dat sommige kwetsbare gebieden extra onder druk komen te staan vanwege de komst van de arbeidsmigranten uit de MOE-landen.

"Wat we over het algemeen in Den Haag zien is dat Oost-Europeanen huisvesting vinden in illegale woonsituaties, illegale kamerverhuur, illegale pensions en dat soort dingen. (...) Ze vestigen zich toch met name in de

³⁷ De respondenten uit het in dit rapport gepresenteerde kwantitatieve onderzoek geven aan dat zij hun woning met name gevonden hebben via hun werkgever (29%), het uitzendbureau (21%) of via vrienden of kennissen (18%). Er is in ons onderzoek geen kwantitatieve data verzameld over het illegale huisvestingscircuit.

kwetsbare gebieden waar veel particuliere woningen staan. Een goedkope voorraad, en die goedkope voorraad is ook heel snel te gebruiken door ja, vaak toch huisjesmelkers die deze verhuren in kamers of zelfs bedden verhuren.” (s13)

Vanwege de problemen die door de komst van MOE-landers in bepaalde wijken versterkt worden, heeft de gemeente Den Haag in sommige wijken een stop op de kamerverhuur gezet. De gemeente Rotterdam heeft 'de Rotterdamwet' ingevoerd om de toestroom van kansarmen in achterstandbuurten tijdelijk te beperken.

“ Ja, je ziet ze [de MOE-landers, Risbo] in goedkopere wijken. Dat zijn juist wijken die wij kwetsbaar vinden. Daar is ook de Rotterdamwet van toepassing. Daar willen wij deze mensen dan ook liever niet huisvesten. We willen de sociale en culturele structuren ook terug in deze wijken. Dan maken wij ook “no go areas” van deze wijken.” (s18)

Er zijn inmiddels vele verschillende maatregelen in gang gezet om de huisvestingsproblemen te beteugelen. De informanten noemen enkele voorbeelden, zoals het opzetten van speciale projecten voor tijdelijke migranten waarbij intensief samengewerkt wordt tussen gemeentes, woningcorporaties en uitzendbureaus om extra woonruimte te creëren. Ook probeert men het huisvestingsprobleem het hoofd te bieden door het neerzetten van containerwoningen, het intensiveren van controle van woningen en door het inzetten van woningen die op de lijst staan om gesloopt te worden of een lange leegstand hebben voor tijdelijke verhuur aan arbeidsmigranten. Een sleutelpersoon werkzaam bij een woningcorporatie vertelt over de voordelen van dit laatste project:

“Iedereen heeft ook recht op een woning. Het mes snijdt ook aan twee kanten. De huizen blijven bewoond. Anders krijg je ook beplante woningen. Mensen gaan anders inbreken. Vaak komen er nieuwbouwwoningen in de wijken waar uiteindelijk gesloopt wordt, maar de winkeliers hebben dan in de tussentijd geen bestaansrecht. In dit geval kunnen ze in de tussentijd nog hun bestaansrecht behouden. De twee flats hebben in totaal ongeveer honderd appartementen. Het is uiteindelijk de bedoeling dat daar nieuwbouwhuizen komen. Er zou ook een nieuwe Albert Heijn komen, die had in de tussentijd geen bestaansrecht. In dit geval gaan de Polen voor hun dagelijkse boodschappen toch naar de Albert Heijn. Je hebt ook zo oren en ogen in de wijk. (...) Ik sta heel erg achter dit concept.” (s20)

6.6 Samenvatting

Van de recente arbeidsmigranten die aan ons onderzoek hebben meegewerkt woont het merendeel in een kamer (42%) of in een zelfstandige woonruimte (38%). Ruim een op de tien van de respondenten woont in een ho(s)tel of pension, de rest in een caravan, woonwagen, recreatie- of vakantiewoning. De meeste MOE-landers moeten hun kamer met één of meerdere personen delen.³⁸

De helft van de respondenten heeft zijn woning gevonden via zijn werkgever of het uitzendbureau.

In dit onderzoek wordt er ook stilgestaan bij de tevredenheid van de migranten met hun woning. De helft van de arbeidsmigranten is (zeer) tevreden met zijn woning, een kwart (zeer) ontevreden. De respondenten die in een zelfstandige woonruimte wonen, zijn het vaakst (zeer) tevreden met hun woonruimte. Het meest ontevreden zijn de respondenten die in een caravan of woonwagen wonen.

Ook is er een samenhang tussen het aantal kamergenoten en de tevredenheid met de woonruimte. Naarmate men met meer mensen een kamer deelt, is men minder tevreden met zijn woonruimte. De respondenten geven aan het meeste behoefte te hebben aan meer privacy, een goedkopere woning en een woning voor henzelf (en het gezin).

Er lijkt onder de respondenten sprake te zijn van een wooncarrière. Naarmate men er langer is, heeft men namelijk vaker een zelfstandige woonruimte, deelt men minder vaak een kamer met anderen, betaalt men gemiddeld meer huur en is men gemiddeld meer tevreden.

³⁸ Het betreft hier andere personen dan hun partner.

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de sociaal-culturele integratie van de recente migranten uit Midden- en Oost-Europa centraal. We gaan hierbij in op verschillende indicatoren voor sociaal-culturele integratie, namelijk de beheersing van de Nederlandse taal en hun inburgeringsbehoefte (paragraaf 7.2), de mate waarin MOE-landers sociale contacten hebben met autochtone burgers en andere groepen (paragraaf 7.3). Ten slotte gaan we in op hun vrijetijdsbesteding (paragraaf 7.4). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting (paragraaf 7.5).

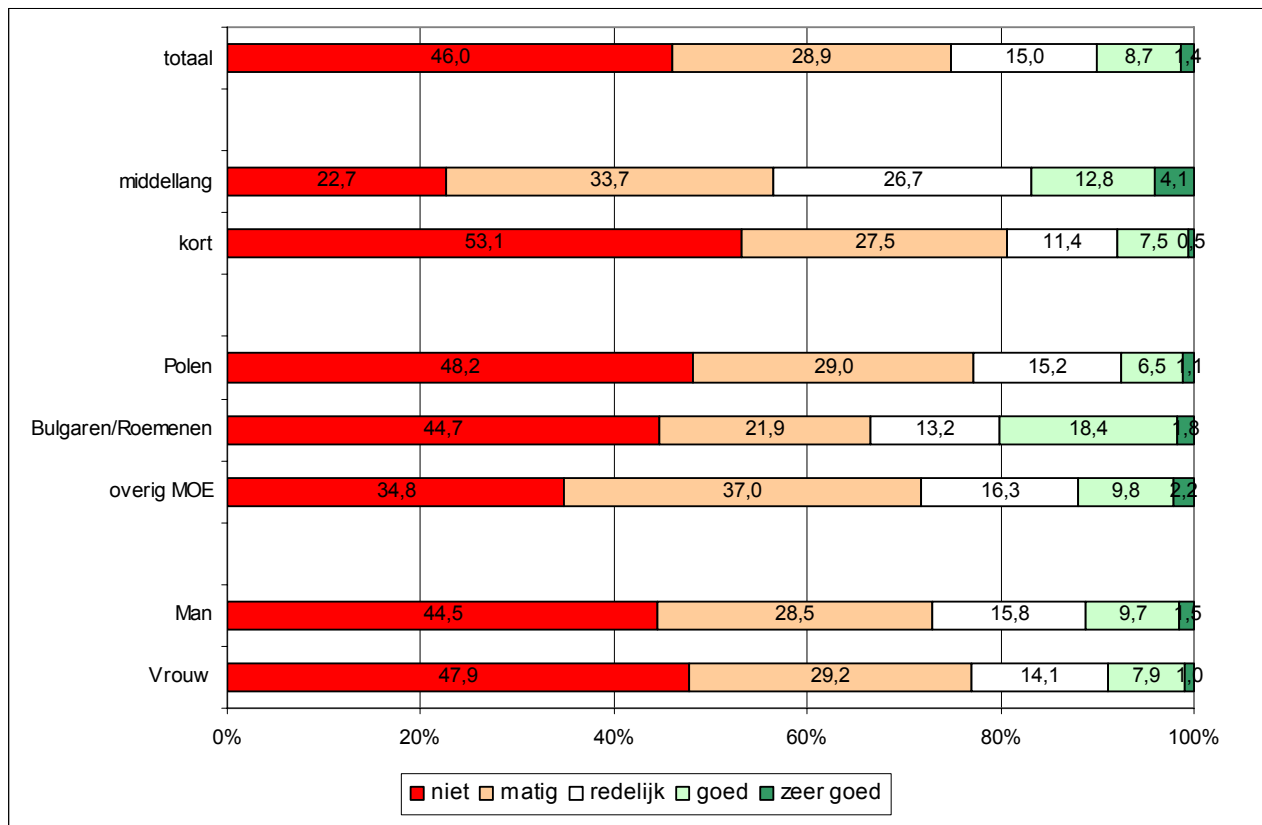
7.2 Taalkennis en inburgeringsbehoefte

De beheersing van de Nederlandse taal wordt als een belangrijke indicator beschouwd voor de mate waarin allochtone groepen zich als aparte groep onderscheiden (zie bijvoorbeeld Dagevos en Odé 2006 en Dagevos 2001).

Deze indicator is natuurlijk sterk verbonden met structurele integratie. Immers kennis van de Nederlandse taal is zeer belangrijk voor het verkrijgen van gekwalificeerde banen, het volgen van een opleiding, etc. en daardoor vooral van belang voor als men zich ergens voor langere tijd gaat vestigen. Een deel van onze onderzoeksgroep komt waarschijnlijk naar Nederland met het doel gedurende een beperkte periode hier te werken en vervolgens weer terug te keren. De verwachting is dan ook dat zij minder goed Nederlands kunnen. Zoals we zien in figuur 7.1 wordt dit door onze kwantitatieve resultaten bevestigd. De recent aangekomen MOE-landers spreken significant minder goed Nederlands dan de migranten die hier enkele jaren langer zijn. In percentages; van de korte termijn migranten spreekt ruim 80 procent niet tot matig Nederlands, van de middellange termijn migranten zo'n 56 procent (zie figuur 7.1). Een sleutelinformant vertelt hier het volgende over:

"Voor de mensen die via uitzendbureaus werken is het helemaal moeilijk [om de Nederlandse taal te leren, Risbo]. Die mensen komen hier en wonen alleen

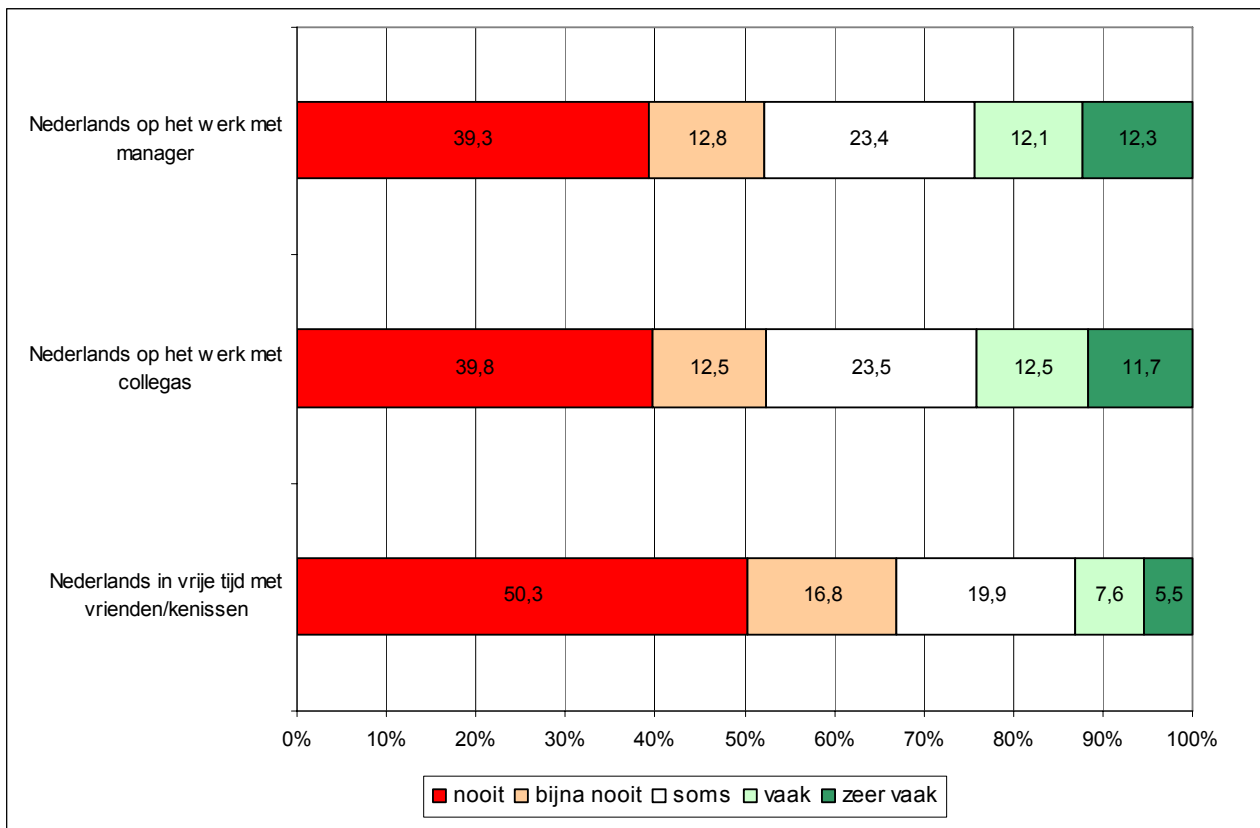
maar met Polen en werken alleen maar met Polen. Dan is het heel moeilijk om Nederlands te leren. Alleen in de supermarkt, als ze brood halen kunnen ze 'bedankt' zeggen." (s25)

Figuur 7.1: Taalbeheersing naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Meer dan de helft van de migranten in ons onderzoek (52%) zegt nooit tot bijna nooit Nederlands met zijn manager of met collega's te spreken. Een nog groter gedeelte geeft aan nooit tot bijna nooit in hun vrije tijd Nederlands te spreken met vrienden en kennissen.

Figuur 7.2: Voertaal op het werk en vrije tijd (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Dit alles geldt vooral voor de Polen (zie tabel b7.2 in bijlage 7). De Bulgaren en Roemenen en de overige MOE-landers spreken vaker Nederlands dan de Polen. Vrouwen spreken significant minder vaak Nederlands met hun manager en collega's dan mannen.

Op het werk communiceren de MOE-landers met de werkgever vooral in het Engels, met collega's, vrienden en kennissen is de moedertaal de hoofdvoertaal (zie tabel b7.3 in bijlage 7).

Qua buitenlandse talen spreken de recente arbeidsmigranten Engels het beste, dan Duits en dan Nederlands. (zie tabel b7.2 in de bijlage 7)

Een sleutelinformant geeft aan dat een bepaalde groep van de recente arbeidsmigranten vergelijkbaar is met vakantiegangers.

"Je hebt ook een groep die hier komt voor drie maanden. Die wonen in Rotterdam en werken in het Westland. Die hebben hun eigen leven. Die werken en hebben veel contact met het thuisfront. Die zullen veel minder deelnemen aan het sociale leven. Ze spreken amper Engels of Nederlands. Die integreren ook niet veel. Dit geldt ook voor mensen die vanuit Nederland naar Frankrijk of

Spanje op vakantie gaan. Die hebben dan ook te maken met allerlei praktische problemen.” (s18)

Een andere sleutelinformant beaamt dit en geeft aan dat de focus van de groep de hier voor een kortere periode komt werken op het herkomstland is.

”Ze zitten met het hoofd in Nederland en met het hartje in Polen.” (s23)

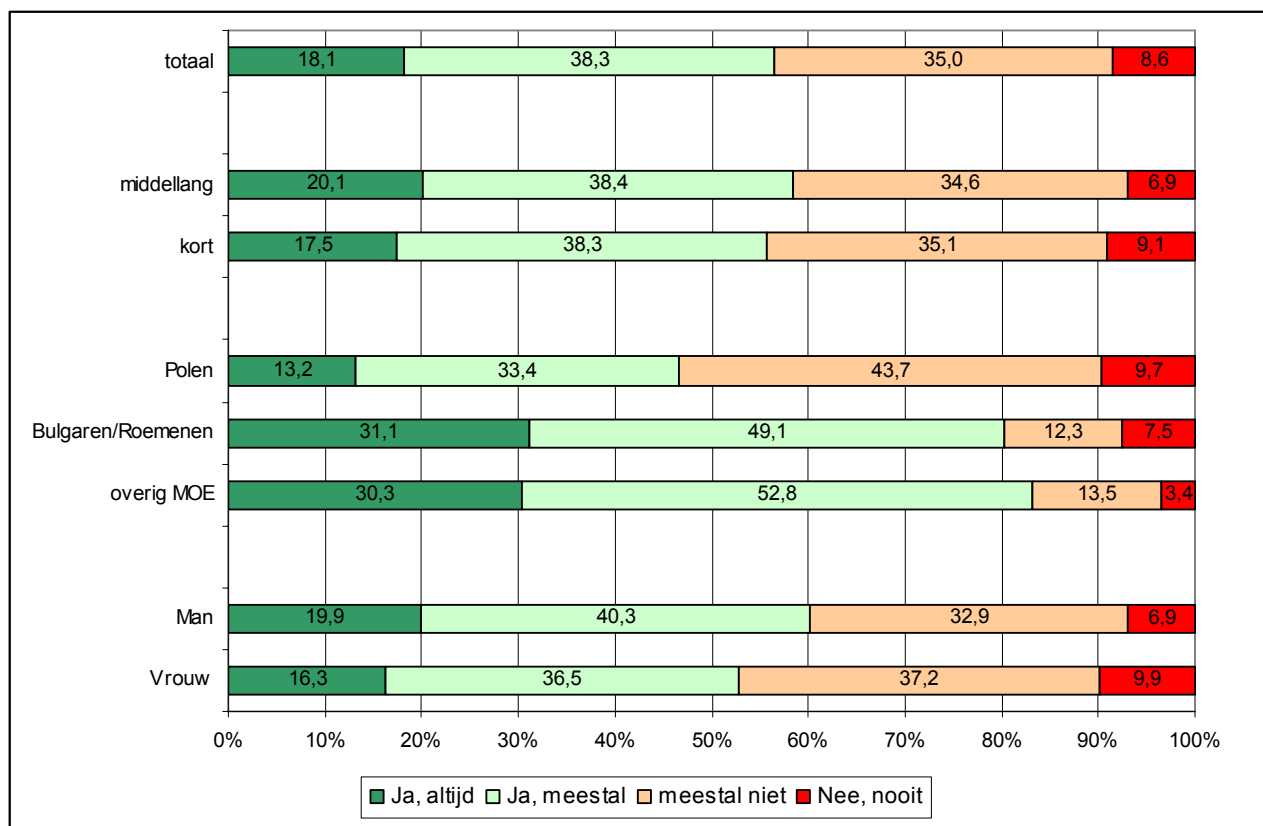
Veel van de arbeidsmigranten die we hebben gesproken in de diepte-interviews geven aan dat ze weinig Nederlands spreken op het werk, maar vooral in het Engels communiceren en dat er vaak met het management gecommuniceerd wordt via een tussenpersoon die èn hun moedertaal èn Nederlands of Engels spreekt.

”Ik zie de eigenaar van het bedrijf haast nooit. Ik zie wel sommige van de Nederlandse collega’s. Met hen praat ik wel, meestal (...) in mijn ”uitstekende” Engels en vooral met handgebaren. We komen er wel uit. (...) De opzichters - dat zijn Nederlanders - met hen praten we via de ploegbaas.” (r08)

Ook geven de respondenten in de interviews aan dat Nederlanders over het algemeen goed Engels spreken. Meerdere geïnterviewden, waaronder onderstaande respondent, vertellen dat inmiddels ook collega’s en andere Nederlanders wat woordjes Pools/ Bulgaars kunnen, wat de communicatie vergemakkelijkt;

”Er zijn hier ook wat Turkse mensen en mensen van andere nationaliteiten en zij spreken Pools dus het begint heel makkelijk te worden. Als je hier naar een winkel of naar een bar gaat, dan zegt de mevrouw ‘goede morgen’ in het Pools, dus dat is grappig. (...) de man die werk voor ons regelt, zegt ook ‘er is geen werk’ in het Pools, dus dat is heel grappig.” (r21)

Vervolgens is de vraag in hoeverre men uit de voeten kan met hun taalbeheersing.

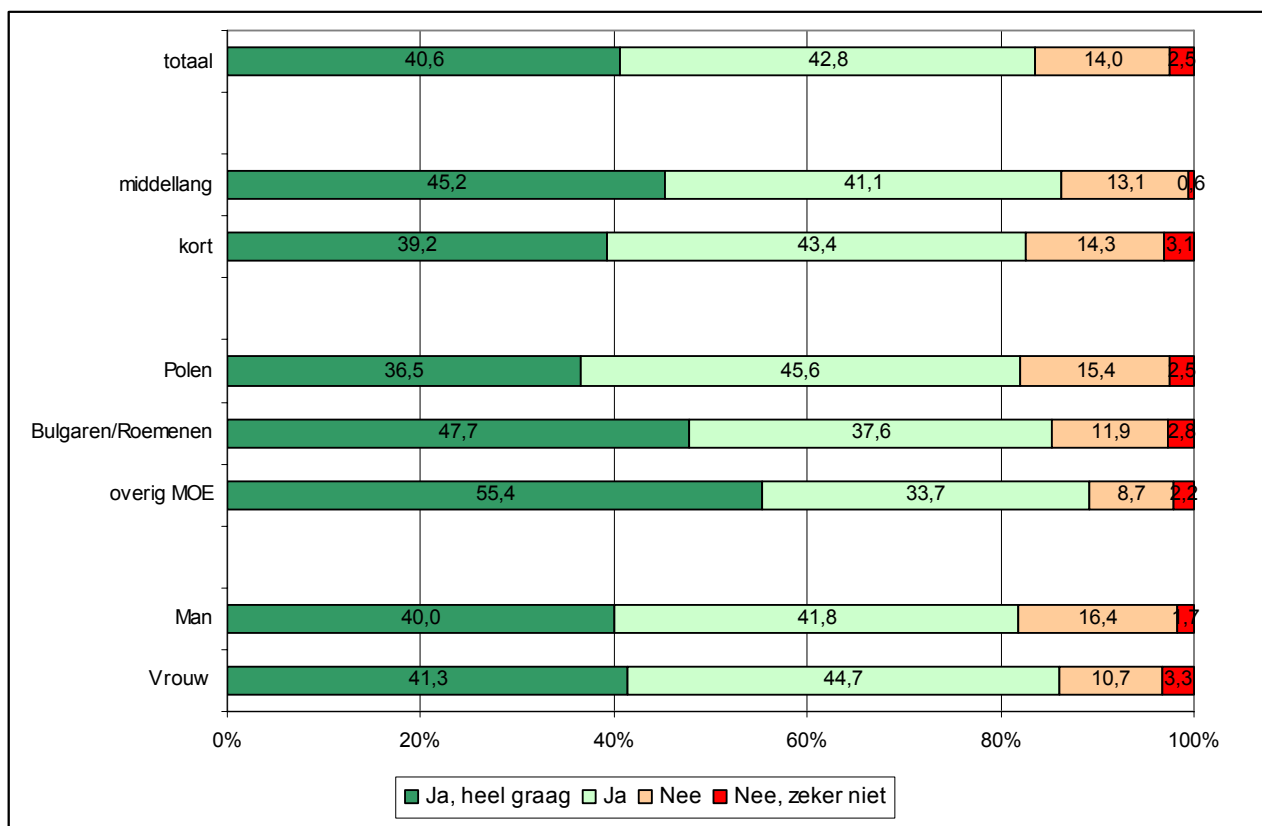

Figuur 7.3: 'Kunt u zich redden met uw huidige taalbeheersing' naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

In figuur 7.3 zien we dat 18 procent zegt zich altijd te kunnen redden, 38 procent zegt zich meestal te kunnen redden met hun huidige taalbeheersing versus 35 procent meestal niet. Van de migranten zegt 9 procent zich nooit te kunnen redden met hun huidige taalbeheersing. We zien hierbij geen significante verschillen tussen de korte en lange termijn migranten. Opvallend is echter wel dat significant meer Polen dan andere MOE-landers aangeven zich (meestal) niet te kunnen redden met hun huidige taalbeheersing.

De overgrote meerderheid van de MOE-landers zou wel Nederlands willen leren. Meer dan 80 procent zou (heel graag) Nederlands willen leren.

Figuur 7.4: Wens om beter Nederlands te leren naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Zoals gezegd zou je kunnen verwachten dat die wens minder sterk leeft bij de korte termijn migranten. Echter ook onder die groep is er een grote wens om Nederlands te leren.

Van de migranten heeft 68 procent geen Nederlands geleerd, 20 procent heeft een taal cursus gevolgd, de rest heeft het zichzelf aangeleerd (zie tabel b7.5 in de bijlage).

Bijna driekwart van de korte termijn migranten heeft tot op heden geen Nederlands geleerd (73%), van de middellange termijn migranten is dat ruim de helft (53%). Ruim een derde (35%) van de middellange termijn migranten heeft een taal cursus Nederlands gedaan, tegenover 16% van de migranten die hier korter zijn. Ruim 1 op de 10 van beide groepen heeft het zichzelf aangeleerd.

Wanneer we naar de verschillende herkomstlanden kijken, zien we dat de Roemenen/ Bulgaren en de overige MOE-landers vaker dan Polen aangeven heel graag Nederlands te willen leren. Bijna driekwart (73%) van de Polen

heeft geen Nederlands geleerd, van de Bulgaren en Roemenen bijna 60 procent (58%) en van de overige MOE-landers ongeveer de helft (51%).

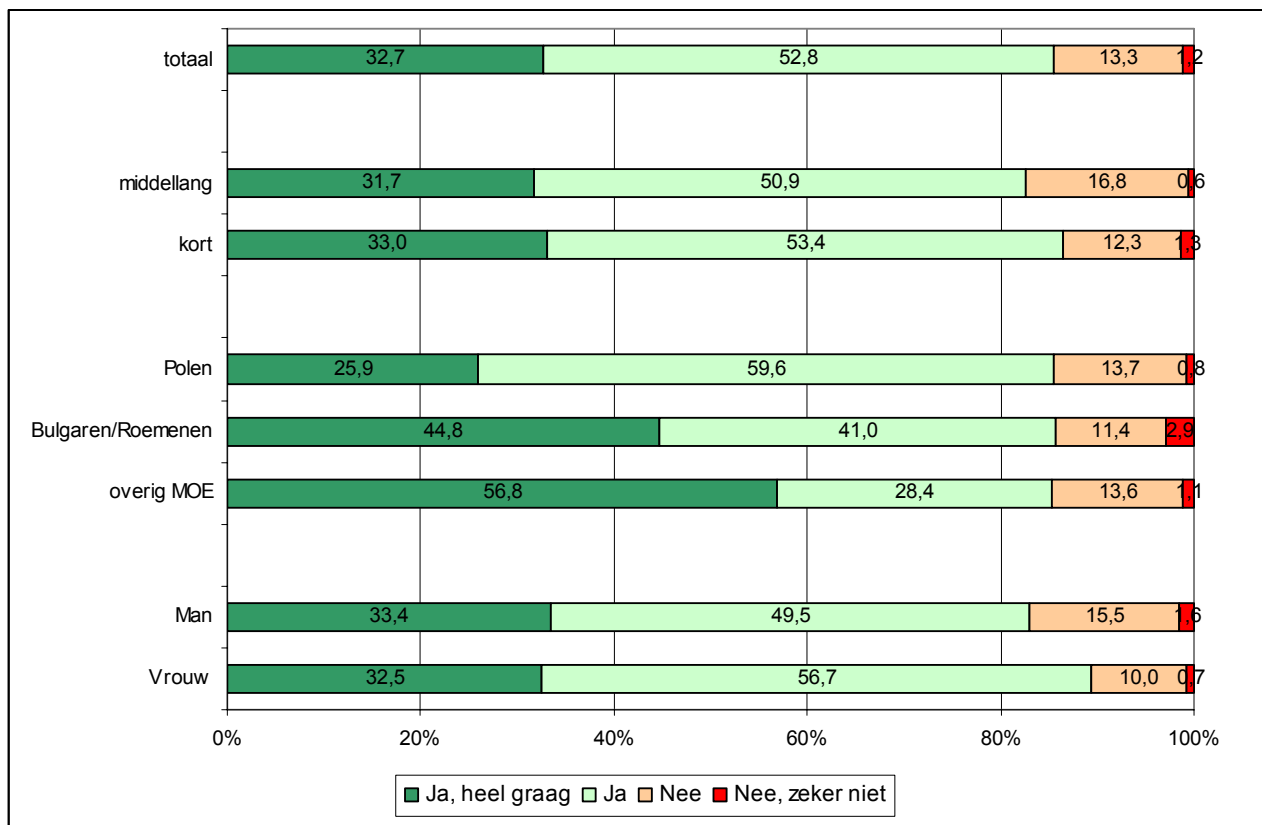
Verder heeft een iets hoger percentage van de vrouwen dan van de mannen een Nederlandse taal cursus gevolgd.

In de interviews zeggen verschillende respondenten zichzelf een beetje Nederlands te leren en inmiddels enkele woorden Nederlands te kunnen verstaan en spreken. Onderstaande respondent vertelt hierover;

"Ik kan wel delen van Nederlandse gesprekken volgen als ze langzaam praten. Ik kan begrijpen waar ze het over hebben (...) maar niet honderd procent. Maar ik kan het niet spreken, ik kan het niet lezen, ik kan het alleen begrijpen als ze langzaam praten en ik kan wat woorden zeggen. Ik kan niet lezen in de supermarkten, ik kan alleen de woorden begrijpen omdat ze op het Engels lijken. Als ik het niet begrijp, pak ik het en ik vraag hoeveel het kost en ze geven antwoord. Er zijn veel plaatjes op de groenteweegschaal, ik kan de plaatjes zien." (r09)

Verskillende arbeidsmigranten in de interviews zeggen Nederlands te willen leren of al bezig te zijn met een cursus. Sommige van hen zouden wel taallessen willen volgen wanneer ze iets meer geïntegreerd zijn in Nederland en er bovendien tijd voor hebben. Sommige geïnterviewden weten niet goed hoe ze de taallessen in hun schema moeten laten passen, aangezien ze zulke lange dagen maken, zoals ook onderstaande respondent.

"Ik heb erover na zitten denken om Nederlands te leren maar ik zou niet weten wanneer dat zou kunnen. Ik werk tot zeven, acht uur 's avonds, dan douchen en eten. En we moeten vroeg op." (r08)

Figuur 7.5: Wens om (meer) over de Nederlandse cultuur te leren naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)?

Bron: EMOE 2009, Risbo

In figuur 7.5 zien we bovendien dat de overgrote meerderheid, namelijk 85 procent van de arbeidsmigranten uit de MOE-landen (heel graag) meer zou willen leren over de Nederlandse cultuur. Ook ten aanzien van dit punt zien we geen significant verschil tussen de middellange en korte termijn migranten. En ook hier zien we dat de Roemenen/ Bulgaren en de overige MOE-landers significant vaker dan de Polen aangeven heel graag meer te willen leren over de Nederlandse cultuur.

In de interviews is uitgebreider ingegaan op de inburgeringbehoefte van respondenten. Veel van hen geven aan dat zo’n cursus hun vooral aantrekkelijk lijkt wanneer ze praktische informatie zouden krijgen. Ze noemen verschillende onderwerpen waarover informatie nuttig zou zijn, onder andere; belastingafdracht en teruggave, pensioenopbouw, Nederlandse verkeersregels, waar je een baan kunt vinden, de rechten die je hebt als arbeidsmigrant, waar je kunt checken of je uitzendbureau bonafide is, ziektekostenverzekering, naar de dokter gaan, gezondheidszorg, zwangerschapsverlof, informatie over GBA inschrijving, wat de voorwaarden

zijn om hier naar school te gaan, enz. Onderstaande Poolse respondent die hier al twee jaar woont geeft de volgende tips:

"Ik denk, nou, belasting, hoe je aangifte kunt doen en hoe lang je ermee kunt wachten – zowel in Nederland als in Polen. Verder, zorgverzekering, wat wordt vergoed en hoe het eruit ziet – hoe het zorgsysteem werkt: afspraken met artsen, ziekenhuizen, enzovoort (...) en wat informatie over uitkering bij scheiding, zorg, zwangerschapsuitkering – dit soort dingen moeten duidelijk uitgelegd worden, want mensen komen wel achter deze informatie maar pas nadat ze een tijdje hier wonen – in plaats van het vanaf het begin te regelen. Ze lopen achter. Ik wist bijvoorbeeld voorheen niet dat ik wat geld terug kon krijgen van mijn zorgverzekering, en dit jaar doe ik dat voor het eerst. Dus ik heb deze twee jaar geld verloren..." (r01)

Deze respondent denkt, net als enkele andere respondenten, dat als men hier slechts voor enkele maanden van plan is te blijven men geen behoefte aan een inburgeringscursus zal hebben.

"Als iemand van plan is hier langer te blijven of voor altijd, dan zou het echt handig zijn, maar er is een hele grote groep Polen die hiernaartoe komt alleen om geld te verdienen en voor hen is het niet nodig om Nederlands te spreken. Ze komen voor twee, drie maanden, dan gaan ze terug naar Polen en als hun geld op is, komen ze weer terug. Voor deze mensen zou het niet interessant zijn, denk ik. Ik hoor wel eens van deze mensen dat ze geen taal willen leren omdat ze het nutteloos vinden. Maar als ze van plan zijn twee, drie jaar te blijven of langer – ik denk dat het echt nuttig voor hen zou zijn. Ze kunnen hen dan wat adressen geven...introductie...waar ze heen kunnen, wie ze om hulp kunnen vragen – ik denk dat het wel goed zou zijn." (r01)

Bovendien geven enkele geïnterviewden aan wel een inburgeringscursus te willen volgen maar vragen zich net als bij de taallessen af wanneer het dan zou moeten, aangezien ze lange werkdagen maken. Bij onderstaande respondent is dit ook het geval.

"Ik denk dat ik het wel zou willen maar ik vraag me af hoe ik het met mijn werk zou moeten combineren. Je werkt elke dag van zeven tot vijf, zes uur dus ik vraag me af of het in het rooster zou passen." (r02)

Ook is de geïnterviewden gevraagd of men voor de inburgeringscursus zou willen betalen. Verschillende respondenten geven aan dit liever niet te willen. Wanneer het echt niet anders kan, zouden verschillende geïnterviewden hier een klein bedrag voor over hebben als het een praktisch georiënteerde cursus zou zijn. Enkele respondenten leggen uit dat voor veel arbeidsmigranten immers het hoofddoel is om zo veel mogelijk geld te verdienen en zo weinig mogelijk uit te geven.

Onderstaande Poolse respondent geeft aan dat hij er niet toe verplicht zou willen worden om een inburgeringscursus te volgen. Ook een andere respondent geeft dit aan.

"Als het verplicht zou zijn, dan zeker niet. Maar als het als een optie zou zijn, dan misschien (...) Verplichting is niet aantrekkelijk voor Poolse mensen." (r20)

7.3 Sociale contacten

Bij een andere indicator voor sociaal-culturele integratie, sociale contacten, gaat het om de etnische signatuur van contacten op het werk, in de wijk en vrijetijdscontacten. Er wordt gekeken in hoeverre men contacten heeft met autochtone Nederlanders, landgenoten, andere Oost-Europeanen in Nederland en andere allochtonen.

Tabel 7.1: sociale contacten naar type migrant, herkomstgroep en geslacht*

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Contact op het werk								
(autochtone) Nederlanders op uw werk	3,9	4,2	3,8	3,9	3,5	4,0	3,9	3,9
landgenoten op uw werk	3,8	3,9	3,8	4,0	3,7	3,3	3,9	3,8
andere Oost-Europeanen op het werk	3,2	3,3	3,2	3,2	2,7	3,6	3,2	3,2
Turken, Marokkanen, Surinamers e.d. op uw werk	2,9	3,0	2,9	3,1	2,1	2,8	3,0	2,9
Contact in de wijk								
(autochtone) Nederlanders in de wijk	3,3	3,6	3,2	3,4	2,7	3,3	3,2	3,3
landgenoten in de wijk	3,3	3,3	3,4	3,3	3,4	3,3	3,4	3,3
andere Oost-Europeanen in de wijk	2,8	2,8	2,8	2,8	2,5	3,1	2,8	2,7
Turken, Marokkanen, Surinamers e.d. in de wijk	2,4	2,6	2,4	2,5	2,0	2,4	2,5	2,4
Contact in vrije tijd								
(autochtone) Nederlanders in uw vrije tijd	2,9	3,2	2,8	2,9	2,9	3,0	2,9	2,9
landgenoten in uw vrije tijd	3,7	3,8	3,7	3,7	3,8	3,9	3,7	3,9
andere Oost-Europeanen in uw vrije tijd	2,7	2,6	2,7	2,6	2,5	3,2	2,8	2,5
Turken, Marokkanen, Surinamers e.d. in uw vrije tijd	2,1	2,1	2,1	2,1	1,9	2,0	2,1	2,0
Contact herkomstland								
Hoe vaak heeft u contact met familie in uw herkomstland?	4,1	4,1	4,1	4,0	4,6	4,1	4,1	4,1
Hoe vaak heeft u contact met vrienden en kennissen in u	3,9	3,9	3,9	3,8	4,2	3,9	3,8	4,0

* Schaal: 1= nooit, 2= bijna nooit, 3= soms, 4= vaak, 5= heel vaak
Bron: EMOE 2009, Risbo

Ecorys (2006) concludeert dat arbeidsmigranten uit de nieuwe Oost-Europese EU-lidstaten meestal in groepjes werken en zich niet of nauwelijks ophouden met de Nederlandse arbeidskrachten. Uit ons onderzoek blijkt echter dat de recente Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten op het werk het meest contact met autochtone Nederlanders of landgenoten hebben. Men heeft op het werk minder contact met andere Oost-Europeanen en Turken, Surinamers, Marokkanen, etc. De middellange termijn migranten hebben

significanter meer contact met autochtonen op het werk dan de migranten die hier korter zijn.

Het werk is een plaats waar men vaker in contact komt met verschillende groepen, dan in de wijk of in de vrije tijd.

In de wijk hebben de MOE-landers ook het meest contact met landgenoten en autochtone Nederlanders, minder met andere Oost-Europeanen en het minst met andere etnische groepen als Turken, Marokkanen, etc. En ook hier zien we weer dat de migranten die hier iets langer zijn, significant meer omgaan met autochtone Nederlanders dan de arbeidsmigranten die dit jaar of vorig jaar zijn aangekomen.

De Bulgaren en Roemenen hebben op het werk en in de wijk in vergelijking met de andere nationaliteiten minder contact met mensen buiten hun eigen groep dan de andere herkomstgroepen.

In hun vrije tijd hebben de arbeidsmigranten veruit het meeste contact met landgenoten. Men heeft in mindere mate contact met autochtone Nederlanders en vervolgens andere Oost-Europeanen. In de vrije tijd heeft men veruit het minst contact met Turken, Marokkanen, Surinamers, etc.

De middellange termijn migranten hebben ook in hun vrije tijd significant meer contact met autochtone Nederlanders dan de migranten die hier nog maar korter zijn. Opvallend is tenslotte dat we een verschil zien ten aanzien van het contact met andere Oost-Europeanen tussen de herkomstlanden: De Bulgaren en Roemenen hebben net als de Polen significant minder contact met andere Oost-Europeanen in hun vrije tijd dan de migranten uit de overige MOE-landen.

In de diepte-interviews zijn we ook ingegaan op dit onderwerp. Onderstaande Poolse respondent vertelt dat hij buiten het werk niet makkelijk in contact komt met autochtone Nederlanders.

"Ik ken een paar Nederlanders – vooral door mijn werk – op straat ontmoet ik hen niet. Ik vraag mensen op straat niet: "Hee, wil je mijn vriend zijn?" [lachend, Risbo] (...) Meestal gaan zij [Nederlandse collega's, Risbo] samen bier drinken en wij ook samen."(r02)

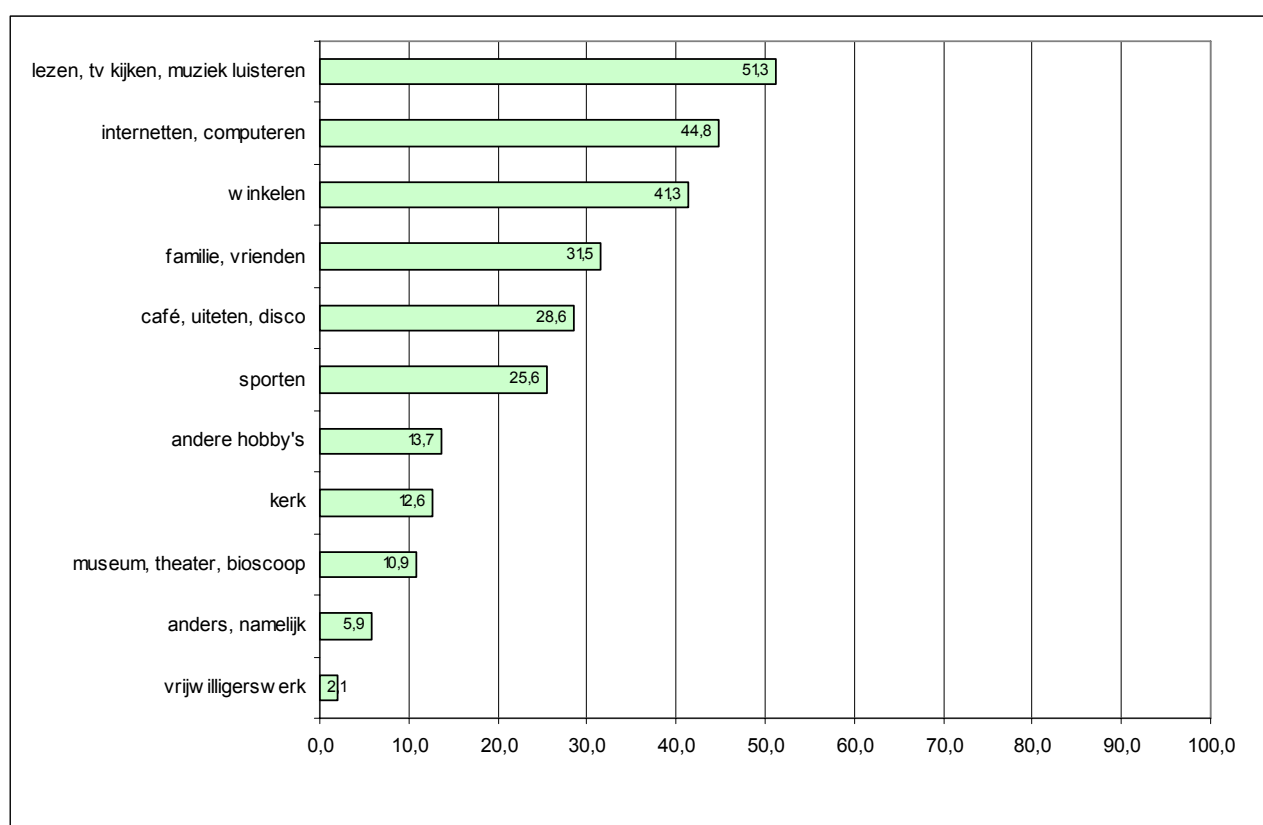
Een andere Bulgaarse migrant vertelt in het interview dat ze met name Bulgaarse vrienden heeft en momenteel, afgezien van op het werk, weinig in contact komt met mensen buiten haar herkomstgroep.

"Hier heb ik veel mensen ontmoet. Ja, met sommige hebben we langdurige vriendschappen opgebouwd, maar onze vrienden zijn Bulgaren. Ik heb geen Nederlandse vrienden. Ik heb één Poolse vriendin, we leefden tegelijkertijd in de

caravans (...); één Portugese familie, zij werkten ook hier (...). Nu hier in dit huis, zitten we afgezonderd en we hebben niet met veel mensen contact om hechter te kunnen worden. Ik spreek geen mensen van andere nationaliteiten, geen Surinamers, geen Turken. De Polen; we groeten elkaar. Tijdens de lunch en de koffiepauze zeggen we 'eet smakelijk'. (...) De Nederlanders; in de pauze nemen ze de auto en gaan naar huis om te lunchen. We hebben niet veel tijd samen met hen. Ze hebben een bord waarop ze schrijven wie er jarig is en wie een baby gekregen heeft, dan worden we getrakteerd, voor de baby krijgen we de koekjes met gekleurde dingen erop; het was roze voor een meisje. (...) Ik ken niemand in de regio of in de buurt. In mijn vrije tijd spreek ik niet met veel mensen, soms wel in de supermarkt bij het koffiedrinken." (r07)

7.4 Vrije tijdsbesteding

Hoe besteden de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen hun vrije tijd? De vrijetijdsbesteding van de respondenten is in figuur 7.6 aangegeven.

Figuur 7.6: Vrijetijdsbesteding (in %)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Op 1 van de top-5 vrije tijdsbesteding van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen staat: lezen/ tv-kijken/ muziek luisteren (51%) en op 2 internetten/ computeren (45%). Oftewel allemaal activiteiten die men individueel en binnenshuis kan doen.

Op 3 staat winkelen (41%) en op de vierde plek staan familie en vrienden (32%). Uitgaan, d.w.z. naar het café gaan, uit eten gaan of naar de disco staat op de vijfde plek (29%).

We zien hierin wel duidelijk verschillen tussen mannen en vrouwen. Vrouwen brengen hun vrije tijd significant vaker dan mannen door met 1) lezen, tv kijken en muziek luisteren, 2) winkelen, 3) met familie en vrienden en met 4) de kerk. Vrouwen sporten significant minder vaak dan mannen.

We hebben de respondenten in de interviews gevraagd hun gemiddelde dag te beschrijven. De grote meerderheid maakt lange werkdagen: staat vroeg op en komt laat thuis, waardoor er 's avonds nog weinig tijd voor ontspanning overblijft. Hieronder een voorbeeld van hoe de dag van een respondent er uit ziet:

"Ik sta om kwart over vier op en ik zet koffie. Ik ga even zitten en om kwart voor zes vertrek ik. Ik begin om zeven uur met werken. Ik werk tot vijf uur. We hebben drie pauzes: twee keer twintig minuten en een van dertig minuten. Dan ga ik terug naar huis – ik vertrek om tien over vijf – als er file is, kan het heel lang duren – misschien wel anderhalf uur. Ik ben om half zeven thuis, ik eet wat, was mezelf en ik ga naar de sportschool – daar ben ik tot tien uur. Ik kom terug en dan ga ik naar bed." (r19)

's Avonds na het werk zijn veel van de geïnterviewden, waaronder onderstaande respondent, moe waardoor ze weinig energie meer hebben om iets te ondernemen;

"De waarheid is dat wanneer je terugkomt van je werk, je het helemaal gehad hebt. Dan is het douchen, eten, wat praten met familie en naar bed. Daar [om iets te ondernemen, Risbo] is te weinig tijd voor. Op het werk ben je dertien uur bezig en wat kan je dan verwachten van een organisme? Dat het langer door kan gaan?" (r20)

In het weekend maken de meeste geïnterviewden uitstapjes, zoals naar de kust, het bezoeken van een stad of de Kinderdijk, winkelen, sporten, etc. En op zondag gaan er verschillende respondenten naar de kerk.

"Vrije tijd – Nadat ik van het werk thuis kom – er zijn altijd mensen in ons huis – vrienden, vrienden van vrienden – dus meestal is het: internet, films, wat praten en ik ga naar bed. Tijdens het weekend zijn er meestal uitstapjes – we bezoeken een nieuwe stad, we gaan naar het strand of voor grote inkopen of we nodigen wat mensen thuis uit en we organiseren iets." (r01) .

Sommige geïnterviewden geven aan op zaterdag werken, omdat ze zoveel mogelijk geld willen verdienen. Onderstaande respondent geeft aan dat hij

geen vervoer heeft om iets te ondernemen, dus mede daarom zoveel mogelijk probeert te werken.

"Meestal werken we ongeveer elf uur per dag. Dat is onze eigen wens. We vragen er ook om want we worden per uur betaald en we zijn hier om te werken. Voor de overuren krijgen we geen hoger uurtarief. We werken ook op zaterdag, op zondag meestal niet, maar dat zou ik wel willen want op zondagen verveel ik me altijd. Ik heb niks anders te doen. Vorig jaar hebben we veel gereisd in de omgeving maar dit jaar hebben we op onze vrije dagen geen vervoer." (r08)

Een respondent vertelt dat hij in het eerste jaar nog niemand kende om iets mee te ondernemen en daarom maar zoveel mogelijk werkte:

"Het eerste jaar dat ik hier was, kende ik helemaal niemand. Ik had niet eens iemand waarmee ik een kopje koffie kon gaan drinken. Daarom was het toen voor mij het beste om de hele tijd te werken in plaats van alleen thuis te zitten." (r09)

We hebben ook gevraagd of men weleens uitgaat. Opvallend is dat sommige Poolse respondenten in de interviews vertellen dat ze aan de deur van een club of disco geweigerd werden. Ook onderstaande Poolse respondente kwam de disco niet binnen vanwege haar achtergrond.

"In mijn geval, zodra ze erachter kwamen dat we uit Polen kwamen, zeiden ze 'nee'." (r12)

7.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn we ingegaan op de sociaal-culturele integratie van recente migranten uit de MOE-landen.

Om de sociaal-culturele integratie in kaart te brengen wordt er ten eerste stilgestaan bij de taalbeheersing van de MOE-landers. Van de migranten heeft de meerderheid geen Nederlands geleerd. Een vijfde heeft een taal cursus gevolgd. Driekwart van de MOE-landers spreekt dan ook geen tot matig Nederlands. De recente arbeidsmigranten spreken beter Engels en/of Duits. Wel zien we dat hoe langer de respondenten in Nederland zijn, hoe beter hun Nederlands wordt.

Meer dan de helft van de MOE-landers spreekt (bijna) nooit Nederlands op het werk. Met vrienden en kennissen wordt nog minder vaak Nederlands gesproken. Toch zegt een groot deel zich altijd of meestal te kunnen redden met zijn huidige taalbeheersing. De overgrote meerderheid van de MOE-

landers zou echter wel (beter) Nederlands willen leren en wil (meer) over de Nederlandse cultuur leren.

Andere indicatoren voor sociaal-culturele integratie vormen de mate en de etnische signatuur van de sociale contacten. Op het werk hebben de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen het meest contact met autochtone Nederlanders of landgenoten. Men heeft op het werk minder contact met andere Oost-Europeanen en Turken, Surinamers, Marokkanen, etc. In de wijk heeft men ook het meest contact met landgenoten en autochtone Nederlanders. In hun vrije tijd hebben de arbeidsmigranten echter veruit het meeste contact met landgenoten en nauwelijks contact met Turken, Marokkanen, Surinamers, etc.

Het werk is dus een plaats waar men relatief vaker in contact komt met verschillende groepen, dan in de wijk of in de vrije tijd.

De MOE-landers besteden de meeste vrije tijd aan activiteiten die men individueel en binnenshuis kan doen zoals lezen, tv kijken of muziek luisteren, internetten of computeren. Tenslotte staat winkelen in de top-3 van vrije-tijdsbesteding.

Financiële crisis en Toekomstplannen

8.1 Inleiding

In dit laatste hoofdstuk staan we stil bij een actueel onderwerp, namelijk de financiële crisis. Op basis van kwalitatief materiaal wordt ingegaan op het effect van de financiële crisis op de arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland (paragraaf 8.2).

In paragraaf 8.3 wordt ingegaan op de toekomstplannen van de MOE-landers. Daarbij komen vragen aan de orde zoals of en hoe lang men van plan is in Nederland te blijven, of de migranten hun partner en/ of kinderen naar Nederland te halen of, indien men naar het herkomstland terug wil, men van plan is ook weer naar Nederland terug te keren. We baseren ons hierbij wederom op ons kwantitatieve survey-onderzoek onder recente arbeidsmigranten, de diepte-interviews die we met 21 van hen hebben gehouden en de gesprekken met sleutelinformanten.

8.2 Effect financiële crisis

De kredietcrisis heeft er afgelopen jaar in Nederland toe geleid dat sommige sectoren gekrompen zijn en de werkloosheid is toegenomen tot 5 procent in september 2009. Arbeidskrachten met flexibele arbeidscontracten zijn vaak de eerste die dit merken doordat hun tijdelijke contracten niet verlengd worden. De verwachting is dan ook dat de recente MOE-landers die veelal als uitzendkracht of op basis van een tijdelijk contract werken (zie paragraaf 4.4) hier veel van zullen merken.

In de media verschenen hier de afgelopen tijd gemengde berichten over. Aan de ene kant verschenen er berichten dat Polen genoodzaakt zijn hun koffers te pakken (Eindhovens Dagblad 2009). In het Parool (2009) wordt gesproken van een massale uittocht van Oost-Europeanen uit Amsterdam vanwege de economische crisis. Ook het CBS spreekt van een teruggang van het aantal werknemers uit Oost-Europa begin dit jaar die mogelijk

veroorzaakt wordt door de huidige recessie en de teruggang in de uitzendbranche (CBS 2009). Van de tijdelijke migranten in het onderzoek naar Poolse nieuwkomers van TNS-NIPO (Schothorst 2009) blijkt meer dan de helft een vermindering van het werkaanbod te ervaren.

Aan de andere kant verschenen er berichten dat het effect meevalt. De uitzendkrachten uit Polen worden volgens de ABU, de grootste branchevereniging van uitzendbureaus, minder hard geraakt door de recessie dan de Nederlandse uitzendkrachten. De voorzitter van ABU geeft in de Volkskrant (2009b) hiervoor de volgende verklaring:

"Het beeld dat Poolse uitzendkrachten hard werken, nooit ziek zijn en niet zeuren, bestaat nog steeds. Bovendien zijn ze bereid werk te doen waar Nederlanders hun neus voor ophalen."(Volkskrant, juli 2009)

Het aanbod van Oost-Europese werkers stijgt volgens Volkskrant (2009a) zelfs omdat de Oost-Europeanen die hun baan kwijt zijn geraakt in Groot-Brittannië, Ierland of IJsland – landen waar de crisis al eerder aantrad en de economische malaise nog groter is – in groten getale hun toevlucht op de Nederlandse arbeidsmarkt zoeken.

Wij kunnen op basis van ons onderzoek geen kwantitatieve uitspraken doen over het effect van de crisis op het arbeidsaanbod voor en de arbeidssituatie van arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland. Echter in de interviews met MOE-landers en met enkele sleutelpersonen hebben we wel aandacht besteed aan de economische crisis. De meeste van hen laten weten ofwel zelf de gevolgen van de crisis te ervaren ofwel die in hun omgeving te zien.

Meerdere respondenten vertellen dat er ontslagen vallen en dat er minder uitzendwerk te vinden is in Nederland. Ook de lonen lijken eronder te lijden. Een respondent zegt een lager uurtarief te ontvangen dan vorig jaar (r05) en een ander vertelt dat hij door de crisis minder loonsverhoging heeft gekregen (r11).

Doordat er hier minder werk is zijn sommige MOE-landers genoodzaakt terug te gaan naar hun herkomstland. Volgens enkele respondenten proberen de Poolse arbeidsmigranten eerst hier werk te vinden bijvoorbeeld via een (ander) uitzendbureau, maar als dat niet lukt, zijn zij toch vaak gedwongen om terug te gaan. Dat is mede doordat ze vaak in woningen van uitzendbureaus verblijven. Als het een uitzendbureau niet lukt om tijdig werk voor de arbeidsmigranten te vinden, is het niet lucratief om hen hier te houden.

"Het is een beetje onzeker; het is mogelijk dat we allemaal terug moeten. Ze kunnen ons terugsturen omdat het voor het uitzendbureau niet echt voordelig is om ons hier te houden als we niet werken, want ze betalen voor het appartement en dan is het weer beschikbaar." (r18)

Maar uit de gesprekken met MOE-landers en sleutelinformanten blijkt dat in de Oost-Europese EU-landen de crisis nog harder voelbaar is dan hier. Hierdoor proberen veel van de MOE-landers die terug naar hun herkomstland gaan weer opnieuw werk in Nederland te vinden. Volgens meerdere respondenten komen door de economische recessie juist meer MOE-landers deze kant op dan voorheen. Een medewerker van UWV die veel contact heeft met collega's in de Oost-Europese EU-landen, bevestigt dit;

"De economische crisis is wel te merken in de Oost-Europese landen. In Polen is het nu moeilijker om aan werk te komen en dan krijg je dus dat mensen naar [West-, Risbo] Europa komen en ook naar Nederland voor werk. En we hebben hier in Nederland ook werk voor hen, vooral in technische beroepen is er veel vraag naar. De laatste tijd is het vooral in Estland, Letland en Litouwen – de oude Baltische landen – de economie zeer slecht, en ik krijg veel mails van mensen die vragen 'heb je werk voor me in Nederland'. Ze zijn ook vaak hoger opgeleid, maar ze vinden het niet erg om op een lager niveau te werken." (sn01)

Uit de gesprekken met een aantal respondenten blijkt dat het momenteel, in vergelijking met de periode voor de crisis, moeilijker is om vanuit het thuisland uitzendwerk in het buitenland te vinden. Dat zegt ook onderstaande respondente. Volgens haar was er begin dit jaar alleen in de land- en tuinbouw werk in het buitenland te vinden.

"Ja, dat heb ik wel ervaren, er is zeker minder werk. Veel bedrijven zijn dicht of ze beperken zich tot hun vaste personeel. Helaas...en toen ik uit Polen wilde vertrekken – dat was in de lente – was er geen werk op plekken waar er altijd wel werk te vinden was – logistiek of inpakken, magazijn... Er waren absoluut geen van zulke aanbiedingen bij Poolse uitzendbureaus. Er was niks. Het enige werk waar vraag naar was, waren kassen en tomaten inpakken, bloemen en zo, dat soort dingen." (r01)

Enkele jaren geleden had ze het nog voor het kiezen, maar volgens haar is het werkaanbod momenteel veel beperkter.

"Bij het uitzendbureau waar ik nu zit, waren er geen aanbiedingen voor vrouwen...interessante aanbiedingen. Ik begon bij andere uitzendbureaus te zoeken en ze hadden vooral het wat zwaardere werk. (...) Toen ik 2 jaar geleden naar werk zocht was er echt heel veel aanbod en het was echt helemaal geen probleem. Als ze minimumloon aanboden, liet ik niet eens mijn telefoonnummer

achter omdat ik meer keus had – ik had veel meer mogelijkheden. En nu heb ik niet zoveel mogelijkheden.” (r1)

Al met al kunnen we concluderen dat er op basis van de beschikbare informatie van respondenten en sleutelpersonen (nog) geen eenduidig beeld te geven is van de effecten van de economische crisis op de omvang van de arbeidsmigratie. Enerzijds zijn er aanwijzingen dat het voor arbeidsmigranten aanzienlijk moeilijker is om werk te vinden, anderzijds lijken juist arbeidsmigranten uit de MOE-landen relatief minder hard geraakt te worden door de crisis omdat zij te boek staan als productieve en relatief goedkope arbeidskrachten. Bovendien hebben ook veel MOE-landen last van de crisis, waardoor het aantal migranten dat probeert elders in Europa werk te vinden wellicht juist zal toenemen.

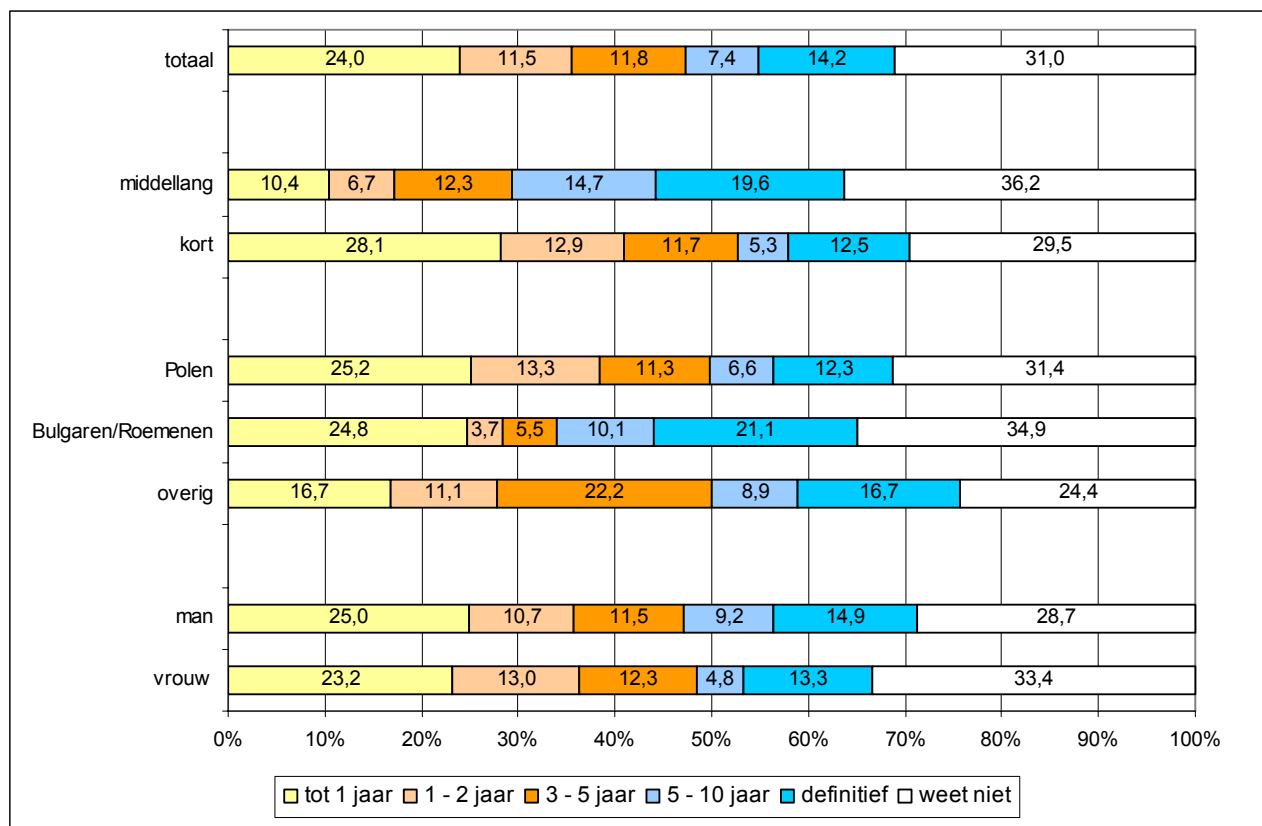
In de volgende paragraaf komen de toekomstplannen van de MOE-landers aan de orde.

8.3 Toekomstplannen

Om inzicht te krijgen in de mate van tijdelijkheid van het verblijf van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland hebben we de respondenten gevraagd zelf een inschatting te maken van de termijn die ze in Nederland willen blijven werken.

Van de respondenten weet bijna 1 op de 3 (31%) niet hoe lang ze nog in Nederland willen blijven werken (zie figuur 8.1). Bijna een kwart (24%) denkt korter dan 12 maanden in Nederland te blijven werken en 12 procent nog 1 à 2 jaar. De resterende 33 procent wil hier langer dan 3 jaar blijven werken; 12 procent tussen de 3 en 5 jaar, 8 procent tussen de 5 en de 10 jaar en 14 procent zegt hier voor altijd te willen blijven werken.

We zien hierbij enkele opvallende significante verschillen tussen de herkomstgroepen. De Poolse respondenten geven vaker dan de andere groepen aan hier korter dan 2 jaar te willen blijven (39% van de Polen, 29% van de Bulgaren en Roemenen en 28% van de overige MOE-landers). De respondenten uit de overige MOE-landen geven minder vaak aan het niet te weten en zeggen relatief vaker dan de Polen, Bulgaren en Roemenen hier langer dan 3 jaar te willen blijven; 48 procent van de overige MOE-landers wil langer dan 3 jaar blijven, 30 procent van de Polen en 37 procent van de Bulgaren en Roemenen.

Figuur 8.1: Plan in Nederland te blijven werken naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in%)

Bron: EMOE 2009, Risbo

Uit de interviews met de respondenten blijkt dat voor velen meerdere factoren een rol spelen bij het beslissen om wel of niet hier te blijven waardoor het maken van een toekomstvoorspelling moeilijk is. Voor onderstaande respondent die hier alleen om financiële redenen is, is de keuze overzichtelijker. Als hij in zijn thuisland een goede baan zou vinden, zou hij direct teruggaan.

"Ik wil graag terug naar Polen, maar ik weet niet hoe lang ik hier zal blijven. (...) Het hangt allemaal van werk af. Mijn broer werkt bij de douane en als ze een baan voor me hebben, dan ga ik gelijk terug. (...) Als ik in Polen een goede baan met een goed salaris kan vinden, waarom zou ik dan hier blijven. Ik heb er geen behoefte aan (...) Ik heb liever Polen. Niet dat het hier slecht is, maar je weet wel – familie, vrienden... ik ben hier alleen voor werk naartoe gekomen, anders zou ik hier misschien alleen voor vakantie komen, om Amsterdam te zien en weer terug te gaan. Alleen financiële redenen houden me hier." (r02)

Door middel van een logistische regressieanalyse is geprobeerd inzicht te krijgen in factoren die samenhangen met de beslissing om permanent in Nederland te willen blijven. Deze analyse laat zien dat inschrijving in de GBA, het hebben van kinderen die in Nederland verblijven en de mate waarin men

de Nederlandse taal beheerst significant samenhangen met het voornemen (permanent) in Nederland te blijven. (Achtergrond)kenmerken zoals leeftijd, geslacht, geboorteland en opleidingsniveau hangen niet significant samen met de intentie om permanent in Nederland te blijven.

Met het oog op toekomstige retourmigratie naar Nederland hebben we tevens de volgende vraag gesteld: *Indien u van plan bent Nederland te verlaten, denkt u dan ooit weer naar Nederland te komen voor werk?* Slecht 6 procent van de respondenten antwoordt hierop; nee, nooit. Ruim de helft beantwoordt deze vraag positief (23% ja, zo snel mogelijk; 26% ja, ik weet nog niet wanneer). De resterende 45 procent is er niet zeker van nogmaals naar Nederland te komen.

Een andere vraag die vaak gesteld wordt om zicht te krijgen op de toekomstplannen van mensen heeft betrekking op waar men zich met het gezin wil gaan settelen. In tabel 8.1 worden de antwoorden uiteengezet op de vraag: *Indien u een partner en/of kinderen heeft: bent u van plan hen naar Nederland over te laten komen?*

Tabel 8.1: Toekomstplannen naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	totaal	m.lang	kort	Polen	Bul/Roe	overig	man	vrouw
Partner en kinderen naar Nederland?								
Ja, zo snel mogelijk	13,5	13,9	13,4	12,4	12,9	22,6	15,1	11,4
Ja, ik weet nog niet wanneer	8,8	8,2	9,0	8,3	11,8	7,5	11,3	4,8
Misschien, ik weet het niet zeker	24,5	18,9	26,3	24,7	24,7	22,6	26,7	21,9
Nee, nooit	22,7	19,7	23,7	24,5	22,4	11,3	24,3	21,0
N.v.t., want ze zijn al in Nederland	30,4	39,3	27,6	30,1	28,2	35,8	22,6	41,0
Ooit weer naar Nederland voor werk?								
Ja, zo snel mogelijk	23,2	20,0	24,1	24,8	25,0	12,3	22,4	24,2
Ja, ik weet nog niet wanneer	25,9	20,7	27,3	26,7	23,0	24,7	26,8	24,6
Misschien, ik weet het niet zeker	44,6	50,4	43,1	42,0	47,0	56,8	43,9	46,2
Nee, nooit	6,2	8,9	5,5	6,5	5,0	6,2	6,9	4,9

Bron: EMOE 2009, Risbo

We zien dat van bijna een derde (30%) van de migranten met een partner en/ of kinderen, de partner en/of kinderen al in Nederland wonen. Dit is significant vaker het geval bij de vrouwelijke respondenten (41%) dan bij de mannelijke respondenten (23%). Daarnaast geeft 14 procent van de migranten aan hun partner en/ of kinderen ze zo snel mogelijk naar Nederland te willen halen en 9 procent het wel te willen, maar nog niet concreet te weten wanneer.

Een kwart van de migranten zegt nog niet zeker te weten of ze hun partner en/of kinderen naar Nederland willen laten komen. Tenslotte zegt bijna een kwart (23%) van de MOE-landers hun gezinsleden nooit naar Nederland te willen laten komen.

8.4 Samenvatting

In dit laatste hoofdstuk is ingegaan op de effecten van de economische crisis en de toekomstplannen van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen.

Financiële crisis

Op basis van de diepte-interviews met migranten en gesprekken met sleutelpersonen is geen eenduidig beeld te geven van de effecten van de economische crisis op de omvang van de arbeidsmigratie. Enerzijds zijn er aanwijzingen dat het voor arbeidsmigranten aanzienlijk moeilijker is om werk te vinden in Nederland, anderzijds lijken arbeidsmigranten uit de MOE-landen relatief minder hard geraakt te worden door de crisis omdat zij te boek staan als productieve en relatief goedkope arbeidskrachten.

Toekomstplannen

Om inzicht te krijgen in de mate van tijdelijkheid van het verblijf van de recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen in Nederland hebben we de respondenten gevraagd een inschatting te maken van de termijn die ze in Nederland willen blijven werken. We zien dat ongeveer een derde (31%) van de respondenten niet weet of en hoe lang ze nog in Nederland willen blijven. Ruim een derde (36%) denkt hier korter dan 2 jaar te blijven, bijna 20 procent denkt langer dan 2 jaar maar korter dan 10 jaar te blijven. De resterende 14 procent wil tot zijn pensioen in Nederland blijven werken en/of zich hier permanent vestigen.

Literatuur

Arbeidsinspectie (2009). Jaarverslag Arbeidsinspectie 2008. *Veilig, gezond en legaal aan het werk*. Utrecht Arbeidsinspectie.

Bauman, Z. (1999). *Liquid Modernity*. Oxford: Polity Press.

Bauman, Z. (2005). *Liquid Life*. Oxford: Polity Press.

Berg, P. van den, H. van der Lugt & D. de Bruijn (2006). *De huisvesting van 'tijdelijke' buitenlandse werknemers afkomstig uit de MOE-landen in Rotterdam. Een globaal inzicht*. Rotterdam: SoZaWe en dS+V- Wonen.

Berg, P. van den, M. Brukman & C. van Rij (2007). *De Europese grenzen verlegd. (Eerste) evaluatie flankerend beleid vrij verkeer van werknemers MOE-landen*. Amsterdam: Regioplan.

Berg, P. van den, M. Brukman & C. van Rij (2008). *De Europese grenzen verlegd. Evaluatie flankerend beleid vrij verkeer van werknemers MOE-landen*. Amsterdam: Regioplan.

Bondt, H. de, & D. Grijpstra (2008), *'Nieuwe grenzen, oude praktijken; Onderzoek naar malafide bemiddelaars op de arbeidsmarkt'*, Research voor Beleid, Zoetermeer.

Boom, J. de, A. Weltevrede, S. Rezai & G. Engbersen (2008a). *Oost-Europeanen in Nederland. Een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië*. Rotterdam: Risbo.

Boom, J. de, A. Weltevrede, E. Snel & G. Engbersen (2008b). *Migration and Migration Policies. Dutch SOPEMI-Report 2006*. Rotterdam: Risbo.

CBS (2009). 'Groeit aantal Oost-Europese werknemers neemt sterk af'. In: *Webmagazine*, woensdag 13 mei 2009.

Literatuur

Corpeleijn, A. (2006). 'Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie'. In: *Bevolkingstrends*, 3^e kwartaal, 2006, pp. 33-39.

Corpeleijn, A. (2009). 'Werknemers uit Oost-Europa. Recente ontwikkelingen.' In: *Sociaaleconomische trends*, 1e kwartaal, 2009, pp. 19-21.

Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Dagevos, J. & A. Odé (2006). 'Nieuwe groepen in Nederland. Nieuwe integratiepatronen?'. In: H.M.A.G. Smeets (red.). *Jaarboek Minderheden 2006*. Houten/ Den Haag: Bohn Stafleu van Loghum/ SdU Uitgevers, pp. 39-59.

Ecorys (2006). *Evaluatie werknemersverkeer MOE-landen*. Rotterdam: Ecorys.

Eindhovens Dagblad (2009) februari 2009

<http://www.flexmarkt.nl/nieuws/buitenlandse-uitzendkrachten-massaal-baan-kwijt-2329.html>. Geraadpleegd op: 22 september 2009

Engbersen, G., R. Staring, J. van der Leun, J. de Boom, P. van der Heijden & M. Cruijff (2002). *Illegale vreemdelingen in Nederland. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting*. Rotterdam: Risbo.

Engbersen, G., J. van der Leun & J. de Boom (2007). 'The Fragmentation of Migration and Crime'. *Crime and Justice. A Review of Research*, (Special Issue on Crime and Justice in the Netherlands, Editors M. Tonry & C. Bijleveld). Chicago: Chicago University Press Crime and Justice Series, pp. 389-452.

Gryzmala-Kazłowska, A. (2005). 'From Ethnic Cooperation to In-Group Competition. Undocumented Polish Workers in Brussels'. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), pp. 675-697.

Literatuur

Heyma, A., Berkhout, E., van der Werff, S. & B. Hof (2008). *De economische impact van arbeidsmigratie uit de MOE-landen, Bulgarije en Roemenië. Een studie naar omvang, aard en economische effecten van arbeidsmigratie.* Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

Korf, D.J. et al (2009). *Polen in Nederland.* Utrecht: FORUM.

Nicolaas (2007). 'Immigratie Oost-Europeanen blijft hoog'. In: *CBS Webmagazine*, 28-11-2007. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2007/2007-2334-wm.htm>. Geraadpleegd op: 26-06-2009.

Parool (2009) 'Pool massaal stad uit vanwege crisis'. 7 augustus 2009.

Pool, C.(2003). 'Hedendaagse migratie van Polen naar Nederland.' In: *Justitiële Verkenningen*, 29 (4), pp. 63-80.

Schothorst, Y (2009). *Poolse nieuwkomers in Nederland.* Amsterdam: TNS NIPO.

United Nations (1998). *Recommendations on Statistics of International Migration. Revision 1.* Statistical Papers Series M, No. 58. New York: United Nations.

Volkskrant (2009a) 'Crisis drijft Poolse werker naar Nederland'. 2 februari 2009.

Volkskrant (2009b) 'Ook in crisis zijn Polen gewild'. 22 juli 2009.

Wallace, C., V. Bedzir, O. Chmouliar & E. Sidorenko (1998). *Some Characteristics of Labour Migration and the Central European Buffer Zone.* Vienna: Institute for Advanced Studies, Sociological Series No. 25.

Trouw (2009). 'Haagse wethouder vreest 'nieuw migrantendrama''. 2 juli 2009.

Begrippenlijst

Allochtoon *(bron CBS)*

Een allochtoon is gedefinieerd als een persoon van wie tenminste één van de ouders in het buitenland geboren is.

Autochtoon *(bron CBS)*

Een autochtoon is gedefinieerd als een persoon van wie beide ouders in Nederland geboren zijn.

Eerste generatie allochtoon *(bron CBS)*

Allochtonen die in het buitenland zijn geboren, worden gerekend tot de eerste generatie.

GBA (gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens)

De gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens is de boekhouding van bepaalde gegevens die iedere Nederlandse gemeente bijhoudt over alle personen die in de gemeente gevestigd zijn of waren.

Korte termijn arbeidsmigranten

De groep migranten die werkt in Nederland en voor de laatste keer in 2009 of in 2008 naar Nederland is gekomen.

Lange termijn migranten

De arbeidsmigranten die voor 2004 in Nederland zijn gekomen. Deze groep betrekken wij niet in het onderzoek, omdat deze groep dusdanig veel jaren in Nederland verblijft dat hun komst niet meer als recent kan worden gedefinieerd.

Middellange termijn migranten

De groep migranten die werkt in Nederland en voor de laatste keer naar Nederland is gekomen tussen 2004 (toen de eerste 8 MOE-landen toetraden tot de EU, maar nog niet toegang kregen tot de Nederlandse arbeidsmarkt) en 2007 (toen ook voor arbeidsmigranten uit de 8 MOE-landen de Nederlandse grens werd geopend en Bulgarije en Roemenië toetraden tot de EU, maar nog geen toegang kregen tot de Nederlandse arbeidmarkt).

MOE-landen

In dit rapport wordt regelmatig gesproken over MOE-landers en MOE-landen. Met deze landen wordt verwezen naar de Midden- en Oost-Europese EU-lidstaten zoals hierboven gedefinieerd.

Midden- en Oost-Europese EU-lidstaten

Hiermee wordt gerefereerd aan de Midden- en Oost-Europese landen die in 2004 en 2007 tot de Europese Unie toegetreden zijn. Het betreft de acht landen die per 1 mei 2004 tot de EU behoren (Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië) alsmede Roemenië en Bulgarije die per 1 januari 2007 EU-lidstaat zijn.

Tweede generatie allochtoon *(bron CBS)*

Allochtonen die in Nederland zijn geboren, worden gerekend tot de tweede generatie.

TWV (tewerkstellingsvergunning)

De Wet arbeid vreemdelingen (Wav) bepaalt dat een werkgever een tewerkstellingsvergunning nodig heeft als hij een werknemer van buiten de Europese Economische Ruimte arbeid wil laten verrichten. Sinds 1 mei 2007 geldt vrij verkeer voor werknemers uit de acht Midden- en Oost-Europese landen die per 1 mei 2004 toegetreden zijn tot de EU (zie Oost-Europese EU-lidstaten). Voor hen is sindsdien geen twv meer nodig. Voor werknemers uit Bulgarije en Roemenië is dat nog wel nodig. De Arbeidsinspectie, houdt toezicht op de naleving van de Wav.

Bijlage bij hoofdstuk 1

Onderwerpen vragenlijst

Demografie

- Leeftijd
- Geslacht
- Geboorteland
- Woonplaats herkomstland
- GBA inschrijving

Migratie

- Jaar van vertrek uit het herkomstland en aankomst in Nederland
- Landen en sectoren
- Pendelpatronen
- Motivatie keuze Nederland

Arbeid in herkomstland

- Arbeidssituatie
- Sector en beroepsniveau
- Loon herkomstland

Arbeid in Nederland

- Arbeidssituatie
- Sector en beroepsniveau
- Aanstelling
- Locatie werk
- Wijze baan gevonden
- Zelfstandigen: Inschrijving KvK en personeel

Opleiding

- Opleidingsniveau

Bijlage

Taalbeheersing en inburgering

- Taalbeheersing
- Wijze van communicatie
- Inburgeringbehoefte

Financiële situatie

- herkomstland
- huidige financiële situatie
- Zorgverzekering
- Inkomensbelasting
- Pensioenpremie
- Huisbezit
- Inkomsten en uitgaven

Vergunningen

- Tewerkstellingsvergunning
- Verblijfsdocumenten

Wonen in Nederland

- Woonplaats en arbeidsituatie evt. partner
- Woonplaats evt. kinderen
- Woonplaats en postcode
- Woonduur
- Type huisvesting
- kamergenoten
- Koop of huur
- Tevredenheid
- Behoeften
- Wijze woning gevonden

Contact en identificatie

- Met landgenoten
- Met autochtone Nederlanders
- Met andere Oost-Europeanen
- Met leden van andere minderheidsgroepen
- Met familie etc. in herkomstland
- Vrijtijdsbesteding

Bijlage

Toekomst

- Verwachting verblijf Nederland
- Overkomen familie
- Verwachting terugkeer Nederland

Overig

- Keuze voor Nederland
- Andere potentiële respondenten onderzoek
- Bereidheid deelname aan interviews

Lijst met respondenten diepte-interviews

- r01: Poolse man
- r02: Poolse man
- r03: Poolse man
- r04: Poolse vrouw
- r05: Poolse man
- r06: Poolse man
- r07: Bulgaarse vrouw
- r08: Bulgaarse man
- r09: Bulgaarse man
- r10: Roemeense man
- r11: Poolse man
- r12: Poolse man
- r13: Poolse man
- r14: Poolse man
- r15: Poolse vrouw
- r16: Poolse vrouw
- r17: Poolse vrouw
- r18: Poolse man
- r19: Poolse man
- r20: Poolse man
- r21: Poolse man

Lijst met sleutelinformanten

Sleutelpersonen uit 'Oost-Europeanen in Nederland' (de Boom et al. 2008a) gebruikt voor heranalyse

s1: directeur van een middelbare school voor leerlingen met een taalachterstand

s2: werkzaam bij een Poolse zelforganisatie

s3: medewerker van een woningcorporatie

s4: gemeentelijke ambtenaar

s5: directeur van een basisschool in een wijk met veel instroom van Oost-Europeanen uit de EU

s6: werkzaam bij een organisatie voor migranten

s7: wetenschapper

s8: werkzaam bij een Poolse kerk

s9: wetenschapper

s10: werkzaam in de uitzendbureaubranche voor tijdelijke arbeidsmigranten

s11: wetenschapper

s12: gemeentelijke ambtenaar

s13: gemeentelijke ambtenaar

s14: werkzaam bij een Poolse zelforganisatie

s15: werkzaam in de uitzendbureaubranche voor tijdelijke arbeidsmigranten

s16: wetenschapper

s17: werkzaam bij de politie

s18: gemeentelijke ambtenaar

s19: wetenschapper

s20: medewerker van een woningcorporatie

s21: werkzaam bij een Poolse zelforganisatie

s22: wetenschapper

s23: gemeentelijke ambtenaar

s24: Poolse onderzoeker

s25: Poolse buurtbewoonster in een wijk met veel instroom van Oost-Europeanen uit de EU

s26: medewerker CWI

s27: rijksambtenaar

s28: werkzaam bij de politie

Sleutelpersonen geïnterviewd voor het huidige onderzoek

sn01: medewerker UWV WERKbedrijf

sn02: medewerker uitzendbureau

sn03: medewerker IND

sn04: medewerker Arbeidsinspectie

sn05: medewerker Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

sn06: medewerker Kamer van Koophandel Nederland

sn07: medewerker Kamer van Koophandel Den Haag

sn08: medewerker UWV WERKbedrijf

sn09: medewerker Poolse Kamer van Koophandel

sn10: Poolse wetenschapper

Bijlage

Tabel b1.1: Respondenten naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (in %)

	Totaal (absoluut)	Totaal (%)	middellang	kort	man	vrouw
Geboorteland						
Polen	538	72,1	77,6	70,5	71,0	72,6
Hongarije	21	2,8	1,7	3,1	1,9	3,9
Tsjechië/Slowakije	62	8,3	8,0	8,4	9,4	7,1
Bulgarije	56	7,5	6,3	7,9	7,0	8,7
Roemenië	58	7,8	5,7	8,4	8,6	7,1
overig	11	1,5	0,6	1,7	2,2	0,6

Tabel b1.2: Populatie en de onderzoeksgroep naar herkomstgroep, geslacht en sector

	populatie (UWV registratie december 2008)		onderzoeksgroep	
	N	%	N	%
Herkomstgroep				
Pools	76.858	88,1	353	86,5
Bulgaars/Roemeens	1.910	2,2	18	4,4
Overig MOE	8.426	9,6	37	9,1
Geslacht				
Man	57.795	66,3	230	57,9
Vrouw	29.322	33,7	167	42,1
Leeftijd				
gem. leeftijd (st. dev)	32,9(9,96)		30,3(9,11)	
Sector				
Landbouw	7.993	9,4	92	22,8
Industrie	5.073	6,0	22	5,5
Bouw	715	0,8	13	3,2
groot en detailhandel	7.181	8,4	5	1,2
vervoer en opslag	7.223	8,5	10	2,5
uitzendbranche	51.974	61,1	245	60,8
overig	4.903	5,8	16	4,0

Bijlage

Bijlage bij hoofdstuk 2

Tabel b2.1: Immigratie uit de MOE-landen 1995-2008 naar geboorteland

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
MOE EU-landen	2.211	2.901	3.092	3.662	2.857	4.168	4.787	4.712	4.549	8.465	9.873	11.778	20.224	25.749
<i>waaronder</i>														
Polen	1.249	1.498	1.478	1.682	1.168	1.871	2.189	2.337	2.234	5.162	6.746	8.364	10.253	14.061
vm. Tsjecho-Slowakije	251	389	417	614	460	716	765	566	455	988	1.019	1.154	1.239	1.691
Hongarije	236	383	422	492	407	488	580	472	413	592	594	586	991	1.658
Baltische Staten	65	122	131	156	110	139	187	221	211	564	513	424	489	720
- Estland	9	24	21	16	19	27	28	31	46	95	80	64	75	113
- Letland	19	33	45	45	33	47	42	66	50	124	124	107	116	219
- Litouwen	37	65	65	95	58	65	117	124	115	345	309	253	298	388
Roemenië	304	346	416	478	448	657	719	653	733	717	570	777	2.412	2.475
Bulgarije	106	163	228	240	264	297	347	463	503	442	431	473	4.840	5.144

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.2: Immigratie uit de MOE-landen 1995-2008 naar geboorteland (mannen)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
MOE EU-landen	754	893	941	1.115	1.030	1.653	1.981	1.730	1.704	3.385	4.693	6.158	10.444	13.954
<i>waaronder</i>														
Polen	371	456	435	489	432	738	892	868	834	2.216	3.492	4.635	5.712	7.853
vm. Tsjecho-Slowakije	80	93	111	161	130	273	341	207	190	392	483	631	677	961
Hongarije	89	127	125	174	168	228	288	206	210	242	262	224	508	902
Baltische Staten	18	29	30	32	29	49	47	62	62	168	155	128	159	273
- Estland	2	6	6	5	5	10	8	8	9	30	25	13	23	33
- Letland	9	8	13	9	12	19	16	19	16	31	37	26	30	88
- Litouwen	7	15	11	18	12	20	23	35	37	107	93	89	106	152
Roemenië	149	131	152	189	172	258	295	239	236	252	176	378	932	1.122
Bulgarije	47	57	88	70	99	107	118	148	172	115	125	162	2.456	2.843

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.3: Immigratie uit de MOE-landen 1995-2008 naar geboorteland (vrouwen)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
MOE EU-landen	1.457	2.008	2.151	2.547	1.827	2.515	2.806	2.982	2.845	5.080	5.180	5.620	9.780	11.795
<i>waaronder</i>														
Polen	878	1.042	1.043	1.193	736	1.133	1.297	1.469	1.400	2.946	3.254	3.729	4.541	6.208
vm. Tsjecho-Slowakije	171	296	306	453	330	443	424	359	265	596	536	523	562	730
Hongarije	147	256	297	318	239	260	292	266	203	350	332	362	483	756
Baltische Staten	47	93	101	124	81	90	140	159	149	396	358	296	330	447
- Estland	7	18	15	11	14	17	20	23	37	65	55	51	52	80
- Letland	10	25	32	36	21	28	26	47	34	93	87	81	86	131
- Litouwen	30	50	54	77	46	45	94	89	78	238	216	164	192	236
Roemenië	155	215	264	289	276	399	424	414	497	465	394	399	1.480	1.353
Bulgarije	59	106	140	170	165	190	229	315	331	327	306	311	2.384	2.301

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.4: Immigratie MOE-landers naar migratiemotief 1995-2008 (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal MOE-landen													
arbeid	8,8	11,4	13,0	18,5	19,6	25,7	33,0	25,5	27,2	34,7	44,2	51,1	61,3
familie	75,8	68,6	59,2	53,2	44,8	41,6	40,3	45,6	46,0	34,3	28,1	26,2	22,8
studie	4,2	8,4	11,3	11,6	19,4	14,2	14,2	18,5	17,5	13,3	13,6	9,1	5,9
overig/onbekend	11,3	11,6	16,2	16,8	16,2	18,5	12,4	10,2	9,2	17,7	14,1	13,6	10,0
Polen													
arbeid	7,0	12,7	13,5	17,2	22,4	31,3	38,2	30,9	35,9	39,6	50,3	54,2	63,9
familie	83,0	74,1	63,3	55,9	46,0	43,5	40,4	44,3	43,5	33,2	28,2	27,0	23,4
studie	3,5	4,6	6,6	8,2	15,7	11,7	12,5	15,4	13,3	9,0	8,0	4,5	3,5
overig/onbekend	6,7	8,6	16,6	18,8	15,8	13,4	8,9	9,4	7,3	18,2	13,6	14,2	9,2
vm Tsjecho-Slowakije													
arbeid	11,4	7,5	14,0	21,5	15,4	18,9	27,0	21,6	20,8	29,2	43,2	56,0	62,2
familie	67,5	70,6	51,4	48,1	45,4	32,4	32,0	41,4	42,1	33,3	22,6	19,6	17,1
studie	3,8	8,0	10,0	8,4	9,9	7,2	9,2	19,0	24,1	12,9	15,9	10,2	7,0
overig/onbekend	17,3	14,2	23,8	21,8	29,5	41,8	31,6	17,6	12,7	24,5	18,4	14,5	13,4
Hongarije													
arbeid	11,0	10,5	9,4	18,3	15,3	24,2	36,0	22,3	23,7	32,4	30,4	42,3	59,0
familie	70,6	59,8	51,1	37,8	30,5	30,5	32,9	33,6	30,8	28,7	16,8	16,3	17,6
studie	11,5	18,1	24,3	27,7	40,5	30,3	25,0	37,2	37,5	27,3	37,2	31,3	14,0
overig/onbekend	6,4	11,3	15,2	16,1	13,4	14,4	6,1	5,6	8,5	11,4	15,3	9,8	9,2
Baltische staten													
arbeid	1,7	3,7	4,1	9,2	7,3	6,8	13,6	12,1	10,8	29,3	21,4	18,9	54,6
familie	78,0	60,2	69,4	65,5	43,8	56,8	59,7	59,2	59,0	36,3	31,2	35,9	20,9
studie	0,0	13,9	15,3	12,7	32,3	15,3	15,3	18,0	20,5	15,1	26,9	25,8	6,2
overig/onbekend	18,6	21,3	10,2	12,0	17,7	20,3	10,8	10,2	8,7	19,0	20,7	19,8	18,0
Bulgarije													
arbeid	9,8	10,7	14,0	12,4	19,0	20,9	21,7	11,9	15,2	14,4	15,6	23,6	64,5
familie	56,9	55,3	52,9	63,9	48,1	41,1	45,1	51,8	50,7	41,0	35,9	25,3	20,6
studie	8,8	22,0	21,7	17,2	24,4	20,6	20,5	21,6	21,5	31,9	40,0	47,4	8,1
overig/onbekend	24,5	11,3	10,4	6,9	7,8	17,4	12,5	15,2	12,2	13,0	8,1	3,9	6,8
Roemenië													
arbeid	11,0	11,3	13,9	24,1	23,0	23,7	31,8	26,5	19,8	23,9	25,9	40,9	45,0
familie	66,8	64,1	62,4	55,9	50,9	50,4	46,3	52,8	57,1	44,3	41,8	32,1	30,0
studie	1,0	5,9	9,4	8,3	14,5	14,4	12,7	14,6	11,7	19,9	20,8	14,0	7,8
overig/onbekend	21,3	18,4	13,6	11,9	11,8	11,4	8,8	5,8	11,0	11,9	11,4	12,8	17,1

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.5: Emigratie van MOE-landers 1995-2008 naar geboorteland

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
MOE EU-landen	982	1.302	1.289	1.468	1.598	1.518	1.660	1.986	2.158	2.809	3.317	5.160	6.301	9.448
<i>waaronder</i>														
Polen	439	608	654	725	662	728	762	836	1.020	1.232	1.673	3.034	3.462	5.029
vm. Tsjecho-Slowakije	169	185	192	247	282	232	278	479	342	464	540	735	727	941
Hongarije	145	191	214	246	352	251	311	280	316	468	359	483	462	614
Baltische Staten	15	26	39	39	38	54	60	61	69	99	194	268	221	278
- Estland	5	7	11	8	4	16	9	13	17	25	44	62	34	44
- Letland	3	9	10	15	12	11	16	16	17	33	50	62	62	75
- Litouwen	7	10	18	16	22	27	35	32	35	41	100	144	125	159
Roemenië	156	213	130	127	167	168	163	224	253	378	354	383	645	1.083
Bulgarije	58	79	60	84	97	85	86	106	158	168	197	257	784	1.503

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.6: In de GBA geregistreerde MOE-landers naar nationaliteit per 1 januari, 1996-2009

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
MOE EU-landen	10.315	9.830	10.426	11.433	11.472	12.744	14.417	15.959	17.538	22.827	28.294	33.821	47.637	64.624
<i>waaronder</i>														
Pools	5.910	5.642	5.680	5.906	5.645	5.944	6.312	6.912	7.431	10.968	15.202	19.645	26.189	35.499
Vm. Tsjecho-Slowakije	891	1.021	1.210	1.493	1.593	1.893	2.297	2.374	2.508	3.015	3.497	3.933	4.468	5.232
Hongaars	1.133	1.164	1.272	1.404	1.385	1.538	1.719	1.832	1.886	2.029	2.271	2.386	2.921	4.044
Ests	65	86	99	100	111	121	147	165	187	284	318	321	365	444
Lets	63	88	112	140	146	173	188	244	283	361	450	491	564	713
Litouws	127	185	260	328	338	346	393	487	595	970	1.175	1.262	1.447	1.743
Sloveens	110	102	111	148	144	165	193	225	235	256	299	356	411	503
Roemeens	1.466	1.073	1.144	1.288	1.397	1.694	2.094	2.360	2.735	3.020	3.006	3.225	4.894	6.256
Bulgaars	550	469	538	626	713	870	1.074	1.360	1.678	1.924	2.076	2.202	6.378	10.190

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.7: In de GBA geregistreerde MOE-landers naar geboorteland (=1^e generatie) per 1 januari, 1996-2009

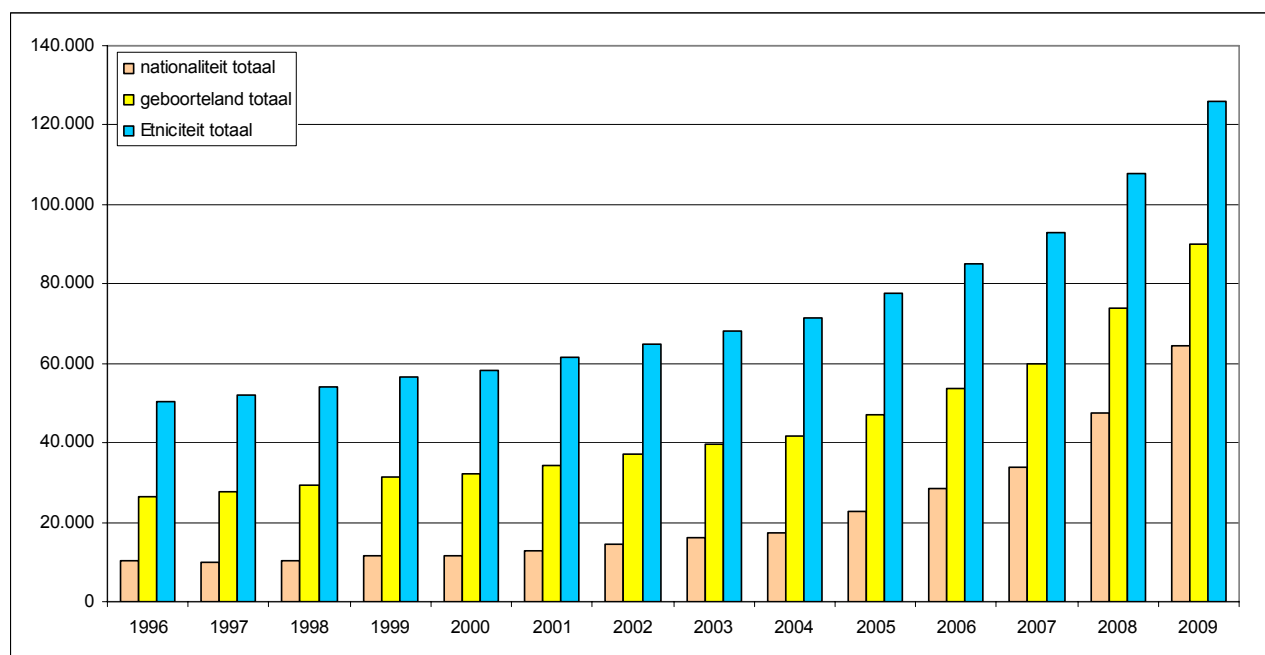
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
MOE EU-landen	26.420	27.801	29.319	31.203	32.137	34.452	37.292	39.794	41.887	47.262	53.615	60.070	73.812	90.053
<i>waaronder</i>														
Polen	13.323	14.112	14.818	15.648	16.015	17.028	18.277	19.716	20.773	24.566	29.567	34.831	41.533	50.518
Vm. Tsjecho-Slowakije	3.803	3.985	4.191	4.511	4.668	5.102	5.586	5.629	5.716	6.201	6.651	7.033	7.513	8.218
Hongarije	4.816	4.915	5.023	5.159	5.114	5.242	5.423	5.518	5.503	5.544	5.697	5.736	6.185	7.138
Estland	124	139	150	157	166	173	187	200	230	298	327	326	364	436
Letland	150	171	202	227	246	283	312	365	402	485	557	601	653	802
Litouwen	122	184	231	306	342	380	455	546	620	920	1.126	1.233	1.397	1.625
Slovenië	15	24	24	27	26	31	32	32	34	34	40	55	54	58
Roemenië	2.985	3.105	3.349	3.676	3.904	4.350	4.887	5.308	5.791	6.115	6.330	6.726	8.503	9.924
Bulgarije	1.082	1.166	1.331	1.492	1.656	1.863	2.133	2.480	2.818	3.099	3.320	3.529	7.610	11.334

Bron: CBS, Statline

Tabel b2.8: In de GBA geregistreerde MOE-landers naar etniciteit per 1 januari, 1996-2009

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
MOE EU-landen	50.305	52.185	54.290	56.748	58.315	61.417	64.999	68.323	71.336	77.720	85.148	92.748	107.970	125.935
<i>waaronder</i>														
Polen	25.125	26.248	27.315	28.483	29.180	30.600	32.210	34.051	35.542	39.815	45.402	51.339	58.853	68.844
Vm. Tsjecho-Slowakije	7.106	7.333	7.616	8.008	8.274	8.860	9.456	9.596	9.813	10.423	11.033	11.495	12.121	12.977
Hongarije	11.454	11.584	11.742	11.903	11.917	12.104	12.359	12.530	12.564	12.655	12.860	12.931	13.438	14.464
Estland	285	304	316	329	346	354	371	393	431	504	537	545	589	673
Letland	367	381	409	437	459	502	531	588	633	734	822	883	945	1.113
Litouwen	233	300	350	436	488	539	633	744	839	1.170	1.398	1.544	1.743	2.015
Slovenië	15	24	24	27	26	31	32	32	34	34	40	55	54	58
Roemenië	4.226	4.405	4.722	5.136	5.451	6.017	6.667	7.221	7.895	8.417	8.788	9.374	11.392	13.036
Bulgarije	1.494	1.606	1.796	1.989	2.174	2.410	2.740	3.168	3.585	3.968	4.268	4.582	8.835	12.755

Bron: CBS, Statline

Figuur b2.1: MOE-landers in Nederland naar nationaliteit, geboorteland en etniciteit 1996-2009 (Bron: CBS)

Tabel b2.9: Startende ondernemers naar nationaliteit over 2003-2008

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
MOE EU-landen	442	1.861	3.353	4.221	4.758	5.437
waaronder						
Polen	190	1.169	2.581	3.347	2.236	1.909
vm Tsjecho-Slowakije	30	196	289	286	189	147
Hongarije	65	175	163	189	144	119
Baltische staten	21	86	106	104	63	74
Slovenie	0	9	1	1	3	0
Roemenië	65	96	87	106	533	677
Bulgarije	71	130	126	188	1.590	2.511
Totaal	442	1.861	3.353	4.221	4.758	5.437

Bron: KVK, Startersprofiel 2006, 2007, 2008

Tabel b2.10: Gevestigde ondernemers per 1 januari 2006-2009

	2006	2007	2008	2009
MOE EU-landen	7.671	10.477		15.604
waaronder				
Polen	4.861	7.236		7.711
vm Tsjecho-Slowakije	1.009	1.160		1.179
Hongarije	606	656		680
Baltische staten	226	260		257
Slovenie	23	29		23
Roemenië	522	575		1.518
Bulgarije	424	561		4.236
Totaal	7.671	10.477		15.604

Bron: KVK

Bijlage bij hoofdstuk 3

Tabel b3.1: Gezin- en huishoudensamenstelling naar type migrant, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Heeft u een partner																
nee	200	27,7	35	20,7	165	29,8	140	26,7	21	18,9	39	44,3	119	29,4	73	24,3
ja	523	72,3	134	79,3	389	70,2	384	73,3	90	81,1	49	55,7	286	70,6	227	75,7
totaal	723	100,0	169	100,0	554	100,0	524	100,0	111	100,0	88	100,0	405	100,0	300	100,0
			chi ² =5,328;df=1;p<.05				chi ² =16,674;df=2;p<.01						Chi ² =2,217;df=1;ns			
Waar woont u partner?																
Bij mij	304	63,1	93	73,2	211	59,4	223	63,2	50	58,8	31	70,5	144	55,0	155	73,1
elders in Nederland	28	5,8	4	3,1	24	6,8	24	6,8	3	3,5	1	2,3	10	3,8	17	8,0
in mijn herkomstland	135	28,0	26	20,5	109	30,7	96	27,2	29	34,1	10	22,7	100	38,2	33	15,6
ergens anders, namelijk in	15	3,1	4	3,1	11	3,1	10	2,8	3	3,5	2	4,5	8	3,1	7	3,3
totaal	482	100,0	127	99,9	355	100,0	353	100,0	85	99,9	44	100,0	262	100,1	212	100,0
			chi ² =8,417;df=3; p<.05				chi ² =5,008;df=6;ns						chi ² =31,11;df=3; p<.01			
Partner en wonen partner																
alleenstaand	200	27,7	35	20,7	165	29,8	140	26,7	21	18,9	39	44,3	119	29,4	73	24,3
samen in NL	304	42,0	93	55,0	211	38,1	223	42,6	50	45,0	31	35,2	144	35,6	155	51,7
elders in NL	28	3,9	4	2,4	24	4,3	24	4,6	3	2,7	1	1,1	10	2,5	17	5,7
in herkomstland	135	18,7	26	15,4	109	19,7	96	18,3	29	26,1	10	11,4	100	24,7	33	11,0
ergens anders	15	2,1	4	2,4	11	2,0	10	1,9	3	2,7	2	2,3	8	2,0	7	2,3
wonen partner onbekend	41	5,7	7	4,1	34	6,1	31	5,9	5	4,5	5	5,7	24	5,9	15	5,0
totaal	723	100,1	169	100,0	554	100,0	524	100,0	111	99,9	88	100,0	405	100,1	300	100,0
			chi ² =16,263;df=5; p<.01				chi ² =22,55;df=10; p<.05						chi ² =34,257;df=5; p<.01			
Heeft u partner betaald werk?																
Nee	113	22,1	25	19,2	88	23,1	75	19,9	26	29,9	12	25,0	85	30,2	26	11,8
Ja, in Nederland	297	58,1	86	66,2	211	55,4	239	63,6	30	34,5	28	58,3	130	46,3	160	72,4
Ja, in mijn herkomstland	91	17,8	17	13,1	74	19,4	57	15,2	28	32,2	6	12,5	60	21,4	31	14,0
Ja, ergens anders, namelijk in	10	2,0	2	1,5	8	2,1	5	1,3	3	3,4	2	4,2	6	2,1	4	1,8
totaal	511	100,0	130	100,0	381	100,0	376	100,0	87	100,0	48	100,0	281	100,0	221	100,0
			chi ² =4,939;df=3;p=0,176				chi ² =28,915;df=6; p<.01						chi ² =37,47;df=3; p<.01			
Heeft u kinderen?																
nee	404	58,3	81	49,1	323	61,2	313	62,1	37	34,6	54	65,9	213	55,2	179	61,9
ja	289	41,7	84	50,9	205	38,8	191	37,9	70	65,4	28	34,1	173	44,8	110	38,1
totaal	693	100,0	165	100,0	528	100,0	504	100,0	107	100,0	82	100,0	386	100,0	289	100,0
			chi ² =7,55;df=1; p<.01				chi ² =29,687;df=2; p<.01						chi ² =3,098;df=1;ns			
Waar wonen uw kinderen?																
Bij mij	74	26,0	32	38,6	42	20,8	46	24,3	23	33,3	5	18,5	33	19,4	38	34,9
elders in Nederland	6	2,1	1	1,2	5	2,5	5	2,6	0	0,0	1	3,7	3	1,8	2	1,8
in mijn herkomstland	182	63,9	45	54,2	137	67,8	120	63,5	44	63,8	18	66,7	122	71,8	58	53,2
deels in Nederland, deels in herkom	10	3,5	2	2,4	8	4,0	8	4,2	1	1,4	1	3,7	5	2,9	5	4,6
ergens anders, namelijk in	13	4,6	3	3,6	10	5,0	10	5,3	1	1,4	2	7,4	7	4,1	6	5,5
totaal	285	100,1	83	100,0	202	100,1	189	99,9	69	99,9	27	100,0	170	100,0	109	100,0
			chi ² =9,93;df=4;p<.05				chi ² =7,57;df=8;ns						chi ² =10,55;df=4;p<.05			
Kinderen en wonen kinderen																
geen kinderen	404	58,3	81	49,1	323	61,2	313	62,1	37	34,6	54	65,9	213	55,2	179	61,9
samen in NL	74	10,7	32	19,4	42	8,0	46	9,1	23	21,5	5	6,1	33	8,5	38	13,1
elders in NL	6	0,9	1	0,6	5	0,9	5	1,0	0	0,0	1	1,2	3	0,8	2	0,7
in herkomstland	182	26,3	45	27,3	137	25,9	120	23,8	44	41,1	18	22,0	122	31,6	58	20,1
in NL en herkomstland	10	1,4	2	1,2	8	1,5	8	1,6	1	0,9	1	1,2	5	1,3	5	1,7
ergens anders	13	1,9	3	1,8	10	1,9	10	2,0	1	0,9	2	2,4	7	1,8	6	2,1
wonen kind onbekend	4	0,6	1	0,6	3	0,6	2	0,4	1	0,9	1	1,2	3	0,8	1	0,3
totaal	693	100,1	165	100,0	528	100,0	504	100,0	107	99,9	82	100,0	386	100,0	289	99,9
			chi ² =18,894;df=6; p<.01				chi ² =40,796;df=12; p<.01						chi ² =13,677;df=6; p<.05			
Aantal kinderen																
geen kinderen	404	58,3	81	49,1	323	61,2	313	62,1	37	34,6	54	65,9	213	55,2	179	61,9
ja, 1 kind	116	16,7	40	24,2	76	14,4	76	15,1	28	26,2	12	14,6	69	17,9	45	15,6
ja, 2 kinderen	89	12,8	19	11,5	70	13,3	53	10,5	28	26,2	8	9,8	49	12,7	39	13,5
ja, 3 kinderen of meer	50	7,2	16	9,7	34	6,4	38	7,5	5	4,7	7	8,5	30	7,8	19	6,6
ja, aantal onbekend	34	4,9	9	5,5	25	4,7	24	4,8	9	8,4	1	1,2	25	6,5	7	2,4
totaal	693	99,9	165	100,0	528	100,0	504	100,0	107	100,1	82	100,0	386	100,1	289	100,0
			chi ² =12,712;df=4;p<.05				chi ² =42,84;df=8; p<.01						chi ² =7,957;df=4;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b3.2: Migratiegeschiedenis naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang N %	Kort N %	Polen N %	Bul/Roe N %	ov MOE N %	Man N %	Vrouw N %							
Eerste jaar verlaten hland																
1980-2003	170	24,0	45	27,4	125	22,9	108	20,9	40	39,2	22	24,4	115	28,7	52	17,9
2004-2006	188	26,5	65	39,6	123	22,6	143	27,7	20	19,6	25	27,8	102	25,4	81	27,8
2007	127	17,9	53	32,3	74	13,6	95	18,4	20	19,6	12	13,3	63	15,7	59	20,3
2008	165	23,3	1	0,6	164	30,1	130	25,1	15	14,7	20	22,2	90	22,4	72	24,7
2009	59	8,3	0	0,0	59	10,8	41	7,9	7	6,9	11	12,2	31	7,7	27	9,3
totaal	709	100,0	164	99,9	545	100,0	517	100,0	102	100,0	90	99,9	401	99,9	291	100,0
			chi ² =104,463;df=4;p<.01				chi ² =21,405;df=8;p<.01						chi ² =11,385;df=4;p<.05			
Eerste keer naar NL werken																
1980-2003	72	10,1	21	12,7	51	9,3	37	7,2	26	24,1	9	9,7	44	11,0	26	8,8
2004-2006	145	20,3	72	43,6	73	13,2	108	21,0	23	21,3	14	15,1	71	17,7	71	24,0
2007	146	20,4	71	43,0	75	13,6	113	21,9	25	23,1	8	8,6	79	19,7	60	20,3
2008	228	31,8	1	0,6	227	41,2	174	33,8	19	17,6	35	37,6	129	32,2	95	32,1
2009	125	17,5	0	0,0	125	22,7	83	16,1	15	13,9	27	29,0	78	19,5	44	14,9
totaal	716	100,1	165	99,9	551	100,0	515	100,0	108	100,0	93	100,0	401	100,1	296	100,1
			chi ² =216,446;df=4;p<.01				chi ² =51,053;df=8;p<.01						chi ² =6,184;df=4;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b3.3: Migratiegeschiedenis: landen en sector naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang N %	Kort N %	Polen N %	Bul/Roe N %	ov MOE N %	Man N %	Vrouw N %							
Gewerkt in:																
alleen NL, 1 keer	167	22,6	42	24,1	125	22,1	119	22,2	18	16,2	30	32,3	82	19,9	83	26,9
alleen NL, 2 keer of vaker	224	30,3	56	32,2	168	29,7	158	29,5	51	45,9	15	16,1	117	28,3	98	31,8
alleen NL, aantal onbekend	37	5,0	6	3,4	31	5,5	31	5,8	4	3,6	2	2,2	12	2,9	23	7,5
NL en ander land	298	40,3	68	39,1	230	40,6	223	41,6	30	27,0	45	48,4	197	47,7	95	30,8
Alleen ander land	14	1,9	2	1,1	12	2,1	5	0,9	8	7,2	1	1,1	5	1,2	9	2,9
totaal	740	100,1	174	99,9	566	100,0	536	100,0	111	99,9	93	100	413	100,0	308	99,9
			chi ² =2,362;df=4;ns				chi ² =49,855;df=8;p<.01						chi ² =27,201;df=4;p<.01			
In welk land voor NL?																
in mijn herkomstland	613	89,5	137	89,0	476	89,6	451	91,3	95	91,3	67	77,0	330	87,3	271	92,8
in ander land, namelijk	72	10,5	17	11,0	55	10,4	43	8,7	9	8,7	20	23,0	48	12,7	21	7,2
totaal	685	100,0	154	100,0	531	100,0	494	100,0	104	100,0	87	100	378	100,0	292	100,0
			chi ² =0,059;df=1;ns				chi ² =16,495;df=2;p<.01						chi ² =5,408;df=1;p<.05			
Gewerkt in land: (meerdere antwoorden mogelijk)																
Duitsland	161	21,6	43	24,7	118	20,6	139	25,8	11	9,6	11	11,7	111	26,6	47	15,2
Vereinigd koninkrijk	68	9,1	14	8,0	54	9,4	50	9,3	4	3,5	14	14,9	47	11,3	19	6,1
Italië	25	3,4	6	3,4	19	3,3	17	3,2	5	4,4	3	3,2	14	3,4	11	3,5
Tsjecho-Slowakije	34	4,6	4	2,3	30	5,2	21	3,9	0	0,0	13	13,8	30	7,2	4	1,3
Frankrijk	18	2,4	3	1,7	15	2,6	12	2,2	4	3,5	2	2,1	15	3,6	3	1,0
Spanje	18	2,4	1	0,6	17	3,0	13	2,4	4	3,5	1	1,1	10	2,4	8	2,6
Zweden	20	2,7	5	2,9	15	2,6	17	3,2	3	2,6	0	0,0	15	3,6	5	1,6
Vereinigde Staten	11	1,5	5	2,9	6	1,0	5	0,9	1	0,9	5	5,3	5	1,2	5	1,6
Ander land	69	9,2	16	9,2	53	9,3	43	8,0	14	12,3	12	12,8	41	9,8	27	8,7
Totaal	424		97		327		317		46		61		288		129	
Gewerkt in sectoren: (meerdere antwoorden mogelijk)																
Land- en Tuinbouw	387	51,9	72	41,4	315	55,1	324	60,2	43	37,7	20	21,3	201	48,2	172	55,5
Bouw	162	21,7	49	28,2	113	19,8	114	21,2	27	23,7	21	22,3	161	38,6	1	0,3
Industrie (zoals metaalindustrie, v	141	18,9	27	15,5	114	19,9	111	20,6	4	3,5	26	27,7	101	24,2	38	12,3
Vervoer en opslag	94	12,6	27	15,5	67	11,7	76	14,1	6	5,3	12	12,8	79	18,9	13	4,2
Zakelijke dienstverlening	70	9,4	27	15,5	43	7,5	44	8,2	12	10,5	14	14,9	23	5,5	45	14,5
Horeca, recreatie en catering	68	9,1	10	5,7	58	10,1	42	7,8	5	4,4	21	22,3	30	7,2	36	11,6
Zorg	21	2,8	3	1,7	18	3,1	13	2,4	5	4,4	3	3,2	3	0,7	18	5,8
Detailhandel	17	2,3	5	2,9	12	2,1	10	1,9	6	5,3	1	1,1	10	2,4	6	1,9
Groothandel	13	1,7	7	4,0	6	1,0	11	2,0	0	0,0	2	2,1	11	2,6	2	0,6
Kinderopvang en onderwijs	26	3,5	10	5,7	16	2,8	19	3,5	4	3,5	3	3,2	1	0,2	25	8,1
Kunst, cultuur en amusement	8	1,1	1	0,6	7	1,2	6	1,1	1	0,9	1	1,1	6	1,4	2	0,6
Anders namelijk	73	9,8	17	9,8	56	9,8	48	8,9	13	11,4	12	12,8	33	7,9	37	11,9
Totaal	1080		255		825		818		126		136		659		395	

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b3.4: Redenen voor keuze Nederland naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (meerdere antwoorden mogelijk)

	Totaal		migrant				geboorteland				geslacht					
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Beschikbaarheid werk in Nederland	407	54,6	94	54,0	313	54,7	321	59,7	37	32,5	49	52,1	238	57,1	158	51,0
Loon in Nederland	345	46,2	74	42,5	271	47,4	245	45,5	62	54,4	38	40,4	199	47,7	138	44,5
Arbeidsomstandigheden in Nederland	188	25,2	46	26,4	142	24,8	136	25,3	28	24,6	24	25,5	116	27,8	67	21,6
Aanwezigheid vrienden en kennissen	155	20,8	35	20,1	120	21,0	119	22,1	22	19,3	14	14,9	87	20,9	62	20,0
Cultuur in Nederland	134	18,0	28	16,1	106	18,5	96	17,8	19	16,7	19	20,2	85	20,4	47	15,2
Huisvesting in Nederland	129	17,3	33	19,0	96	16,8	107	19,9	12	10,5	10	10,6	76	18,2	49	15,8
Reisafstand tot herkomstland	99	13,3	18	10,3	81	14,2	75	13,9	9	7,9	15	16,0	70	16,8	25	8,1
Aanwezigheid familieleden	99	13,3	36	20,7	63	11,0	70	13,0	18	15,8	11	11,7	39	9,4	59	19,0
Aanwezigheid landgenoten	91	12,2	16	9,2	75	13,1	75	13,9	11	9,6	5	5,3	59	14,1	29	9,4
Kosten levensonderhoud	66	8,8	19	10,9	47	8,2	51	9,5	6	5,3	9	9,6	41	9,8	22	7,1
Toegankelijkheid sociale voorzienin	60	8,0	20	11,5	40	7,0	46	8,6	6	5,3	8	8,5	40	9,6	19	6,1
Gezin/partner	15	2,0	3	1,7	12	2,1	9	1,7	4	3,5	2	2,1	2	0,5	13	4,2
zomaar/avontuur	12	1,6	2	1,1	10	1,7	7	1,3	1	0,9	4	4,3	10	2,4	2	0,6
Cannabis ed	7	0,9	0	0,0	7	1,2	7	1,3	0	0,0	0	0,0	6	1,4	1	0,3
Studie	6	0,8	1	0,6	5	0,9	2	0,4	2	1,8	2	2,1	4	1,0	2	0,6
totaal	1813		425		1388		1366		237		210		1072		693	

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b3.5: Pendelmigratie naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland				geslacht					
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Naar herkomstland werken?																
Niet	397	58,0	115	71,9	282	53,8	300	61,2	40	38,5	57	63,3	205	53,4	186	65,7
1 keer pj	123	18,0	22	13,8	101	19,3	75	15,3	37	35,6	11	12,2	70	18,2	48	17,0
2 keer pj	77	11,3	11	6,9	66	12,6	45	9,2	22	21,2	10	11,1	49	12,8	24	8,5
3 keer pj	39	5,7	8	5,0	31	5,9	32	6,5	1	1,0	6	6,7	27	7,0	11	3,9
4 keer pj	27	3,9	0	0,0	27	5,2	21	4,3	3	2,9	3	3,3	16	4,2	10	3,5
5 keer en meer pj	21	3,1	4	2,5	17	3,2	17	3,5	1	1,0	3	3,3	17	4,4	4	1,4
totaal	684	100,0	160	100,1	524	100,0	490	100,0	104	100,2	90	99,9	384	100,0	283	100,0
			chi ² =21,176;df=5;p<.01				chi ² =47,739;df=10;p<.01				chi ² =14,801;df=5;p<.05					
Hoelang gemiddeld?																
1-2 weken	97	48,0	16	51,6	81	47,4	70	54,3	9	19,6	18	66,7	67	54,9	27	38,0
3-4 weken	36	17,8	8	25,8	28	16,4	19	14,7	14	30,4	3	11,1	22	18,0	14	19,7
5-8 weken	21	10,4	1	3,2	20	11,7	8	6,2	9	19,6	4	14,8	11	9,0	10	14,1
9-12 weken	19	9,4	2	6,5	17	9,9	14	10,9	4	8,7	1	3,7	9	7,4	7	9,9
>12 weken	29	14,4	4	12,9	25	14,6	18	14,0	10	21,7	1	3,7	13	10,7	13	18,3
totaal	202	100,0	31	100,0	171	100,0	129	100,1	46	100,0	27	100,0	122	100,0	71	100,0
			chi ² =3,613;df=4;ns				chi ² =27,79;df=8;p<.01				chi ² =6,042;df=4;ns					
Naar herkomstland anders?																
Niet	36	5,7	6	4,1	30	6,2	20	4,4	13	14,6	3	3,6	25	7,1	11	4,1
1 keer pj	147	23,3	31	20,9	116	24,0	86	18,8	44	49,4	17	20,2	84	24,0	58	21,7
2 keer pj	167	26,5	42	28,4	125	25,9	126	27,5	17	19,1	24	28,6	82	23,4	81	30,3
3 keer pj	117	18,5	28	18,9	89	18,4	94	20,5	8	9,0	15	17,9	55	15,7	60	22,5
4 keer pj	92	14,6	24	16,2	68	14,1	75	16,4	3	3,4	14	16,7	47	13,4	43	16,1
5 keer en meer pj	72	11,4	17	11,5	55	11,4	57	12,4	4	4,5	11	13,1	57	16,3	14	5,2
totaal	631	100,0	148	100,0	483	100,0	458	100,0	89	100,0	84	100,1	350	99,9	267	99,9
			chi ² =2,02;df=5;ns				chi ² =65,758;df=10;p<.01				chi ² =25,953;df=5;p<.01					
Hoelang gemiddeld?																
1-2 weken	299	66,6	83	77,6	216	63,2	233	72,1	20	33,3	46	69,7	158	65,6	133	67,5
3-4 weken	89	19,8	20	18,7	69	20,2	49	15,2	29	48,3	11	16,7	49	20,3	40	20,3
5-8 weken	22	4,9	2	1,9	20	5,8	12	3,7	6	10,0	4	6,1	15	6,2	7	3,6
9-12 weken	23	5,1	1	0,9	22	6,4	19	5,9	2	3,3	2	3,0	10	4,1	11	5,6
>12 weken	16	3,6	1	0,9	15	4,4	10	3,1	3	5,0	3	4,5	9	3,7	6	3,0
totaal	449	100,0	107	100,0	342	100,0	323	100,0	60	99,9	66	100,0	241	99,9	197	100,0
			chi ² =12,8;df=4;p<.05				chi ² =46,336;df=8;p<.01				chi ² =2,217;df=4;ns					

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b4.3: Arbeidspositie in herkomstland naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	totaal		migrant				geboorteland						geslacht				
			middellang		kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		man		vrouw		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Bruto loon																	
1 t/m 249 euro	74	13,1	19	14,8	55	12,6	41	10,1	30	33,0	3	4,3	37	10,9	37	17,7	
250-499 euro	188	33,3	43	33,6	145	33,2	142	35,1	26	28,6	20	29,0	97	28,5	86	41,1	
500-999 euro	143	25,3	29	22,7	114	26,1	94	23,2	23	25,3	26	37,7	91	26,8	49	23,4	
1000-1499 euro	96	17,0	16	12,5	80	18,3	79	19,5	7	7,7	10	14,5	68	20,0	25	12,0	
1500 euro of meer	64	11,3	21	16,4	43	9,8	49	12,1	5	5,5	10	14,5	47	13,8	12	5,7	
Totaal	565	100,0	128	100,0	437	100,0	405	100,0	91	100,0	69	100,0	340	100,0	209	100,0	
			chi ² =6,584;df=4;ns				chi ² =50,401;df=8;p<.01						chi ² =24,014;df=4;p<.01				
Netto loon																	
1 t/m 249 euro	139	24,6	37	28,9	102	23,3	90	22,2	40	44,0	9	13,0	65	19,1	73	34,8	
250-499 euro	197	34,8	38	29,7	159	36,3	137	33,7	29	31,9	31	44,9	113	33,2	77	36,7	
500-999 euro	139	24,6	26	20,3	113	25,8	106	26,1	18	19,8	15	21,7	93	27,4	43	20,5	
1000-1499 euro	55	9,7	14	10,9	41	9,4	44	10,8	3	3,3	8	11,6	39	11,5	12	5,7	
1500 euro of meer	36	6,4	13	10,2	23	5,3	29	7,1	1	1,1	6	8,7	30	8,8	5	2,4	
totaal	566	100,1	128	100,0	438	100,0	406	99,9	91	100,0	69	100,0	340	100,0	210	100,0	
			chi ² =7,733;df=4;ns				chi ² =32,046;df=8;p<.01						chi ² =28,694;df=4;p<.01				

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b4.4: Arbeidspositie in Nederland naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht				
			Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Maatschappelijk positie																	
werkend	705	94,5	162	93,1	543	94,9	515	95,7	100	87,7	90	95,7	401	96,2	285	91,9	
werkzoekend	24	3,2	5	2,9	19	3,3	9	1,7	11	9,6	4	4,3	14	3,4	10	3,2	
huishouden	17	2,3	7	4,0	10	1,7	14	2,6	3	2,6	0	0,0	2	0,5	15	4,8	
totaal	746	100,0	174	100,0	572	99,9	538	100,0	114	99,9	94	100,0	417	100,1	310	99,9	
			chi ² =3,16;df=2;ns				chi ² =22,069;df=4;p<.01						chi ² =14,795;df=2;p<.01				
Arbeidspositie																	
loondienst via uitzendbureau	306	43,1	49	30,1	257	47,0	268	51,6	7	6,9	31	34,8	174	43,1	122	42,4	
loondienst tijdelijk contract	202	28,5	46	28,2	156	28,5	139	26,8	42	41,2	21	23,6	110	27,2	87	30,2	
loondienst vast contract	89	12,5	30	18,4	59	10,8	68	13,1	6	5,9	15	16,9	45	11,1	42	14,6	
eigen bedrijf	88	12,4	31	19,0	57	10,4	36	6,9	32	31,4	20	22,5	63	15,6	24	8,3	
(uitsluitend) zwart werk	25	3,5	7	4,3	18	3,3	8	1,5	15	14,7	2	2,2	12	3,0	13	4,5	
totaal	710	100,0	163	100,0	547	100,0	519	99,9	102	100,1	89	100,0	404	100,0	288	100,0	
			chi ² =22,012;df=4;p<.01				chi ² =145,21;df=8;p<.01						chi ² =10,291;df=4;p<.05				
Sector																	
Land- en Tuinbouw	333	46,6	48	29,1	285	51,9	280	54,3	39	36,4	14	15,4	167	41,3	156	53,2	
Bouw	88	12,3	32	19,4	56	10,2	48	9,3	23	21,5	17	18,7	86	21,3	2	0,7	
Industrie	104	14,6	23	13,9	81	14,8	85	16,5	2	1,9	17	18,7	63	15,6	39	13,3	
Vervoer en opslag	52	7,3	15	9,1	37	6,7	35	6,8	6	5,6	11	12,1	38	9,4	11	3,8	
Zakelijke/financiële dienstverlening	59	8,3	27	16,4	32	5,8	31	6,0	15	14,0	13	14,3	22	5,4	35	11,9	
Horeca, recreatie en catering	19	2,7	7	4,2	12	2,2	10	1,9	3	2,8	6	6,6	9	2,2	10	3,4	
Zorg	6	0,8	1	0,6	5	0,9	1	0,2	4	3,7	1	1,1	2	0,5	4	1,4	
Detailhandel	5	0,7	1	0,6	4	0,7	3	0,6	2	1,9	0	0,0	1	0,2	4	1,4	
Groothandel	6	0,8	2	1,2	4	0,7	5	1,0	0	0,0	1	1,1	3	0,7	3	1,0	
Kinderopvang/onderwijs/onderzoek	14	2,0	1	0,6	13	2,4	8	1,6	4	3,7	2	2,2	2	0,5	12	4,1	
Anders namelijk	28	3,9	8	4,8	20	3,6	10	1,9	9	8,4	9	9,9	11	2,7	17	5,8	
totaal	714	100,0	165	99,9	549	99,9	516	100,1	107	99,9	91	100,1	404	99,8	293	100,0	
			chi ² =45,945;df=10;p<.01				chi ² =115,788;df=20;p<.01						chi ² =99,849;df=10;p<.01				
Beroepsniveau																	
Elementair beroep	246	37,3	40	26,7	206	40,4	202	42,7	18	17,5	26	31,0	123	32,3	114	43,5	
Lager beroep	263	39,8	67	44,7	196	38,4	192	40,6	41	39,8	30	35,7	161	42,3	95	36,3	
Middelbaar beroep	99	15,0	29	19,3	70	13,7	59	12,5	25	24,3	15	17,9	69	18,1	30	11,5	
Hoog beroep	52	7,9	14	9,3	38	7,5	20	4,2	19	18,4	13	15,5	28	7,3	23	8,8	
totaal	660	100,0	150	100,0	510	100,0	473	100,0	103	100,0	84	100,1	381	100,0	262	100,1	
			chi ² =9,941;df=3;p<.05				chi ² =53,03;df=6;p<.01						chi ² =11,585;df=3;p<.01				

Bron: EMOE 2009, Risbo

Bijlage bij hoofdstuk 5

Tabel b5.1: Gemiddeld inkomen naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	totaal		migrant				geboorteland				geslacht					
	N	gem	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	gem	N	gem	N	gem	N	gem	N	gem	N	gem	N	gem
Bruto maandloon	519	1480	121	1777	398	1390	190	1762	208	1330	121	1295	310	1591	194	1303
			F=22,914; p<.01				F=4,988; p<.01				F=15,8; p<.01					
Netto maandloon	519	1137	121	1346	398	1074	190	1347	208	1030	121	993	310	1221	194	1009
			F=19,325; p<.01				F=8,216; p<.01				F=14,75; p<.01					
Bruto inkomsten per uur	506	9,70	119	10,75	387	9,38	183	11,34	205	8,62	118	9,05	306	10,21	185	8,91
			F=4,025; p<.05				F=10,987; p<.01				F=4,491; p<.05					
Netto inkomsten per uur	506	7,51	119	8,27	387	7,28	183	8,65	205	6,76	118	7,03	306	7,88	185	6,96
			F=3,095; ns				F=13,026; p<.01				F=3,319; ns					

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b5.2: Effecten van de arbeidsmarktpositie op het inkomen

	B	SE B	Beta	T	p
Model 1					
constante	14,86	1,82		8,19	0,00
migrant (referentiecategorie: middellange termijn migrant)	-1,71	0,68	-0,11	-2,54	0,01
Bulgaren/Roemenen (referentiecategorie: Polen)	3,58	0,85	0,19	4,23	0,00
Overig MOE	2,03	0,86	0,11	2,36	0,02
Leeftijd	-0,04	0,03	-0,06	-1,25	0,21
Geslacht (referentiecategorie: mannen)	-1,19	0,59	-0,09	-2,03	0,04
F=5,95; P<.01					
R ² =,06					
Model 2					
constante	11,43	1,88		6,08	0,00
migrant (referentiecategorie: middellange termijn migrant)	-0,70	0,67	-0,05	-1,04	0,30
Bulgaren/Roemenen (referentiecategorie: Polen)	2,49	0,84	0,13	2,94	0,00
Overig MOE	0,63	0,87	0,03	0,72	0,47
Leeftijd	-0,03	0,03	-0,04	-0,95	0,34
Geslacht (referentiecategorie: mannen)	-1,22	0,60	-0,09	-2,04	0,04
Bouw (referentiecategorie: landbouw)	3,28	0,92	0,18	3,57	0,00
Industrie	2,30	0,81	0,13	2,83	0,01
Vervoer en Opslag	0,27	1,09	0,01	0,25	0,80
Zakelijke Dienstverlening	5,69	1,13	0,23	5,03	0,00
Overige sectoren	4,64	0,99	0,22	4,68	0,00
F=7,91; P<.01					
R ² =,14					
Model 3					
constante	9,99	1,91		5,23	0,00
migrant (referentiecategorie: middellange termijn migrant)	-0,37	0,68	-0,03	-0,55	0,58
Bulgaren/Roemenen (referentiecategorie: Polen)	1,81	0,88	0,10	2,05	0,04
Overig MOE	0,51	0,86	0,03	0,59	0,56
Leeftijd	-0,02	0,03	-0,03	-0,77	0,44
Geslacht (referentiecategorie: mannen)	-1,31	0,60	-0,10	-2,19	0,03
Bouw (referentiecategorie: landbouw)	1,84	1,06	0,10	1,74	0,08
Industrie	2,30	0,81	0,13	2,86	0,00
Vervoer en Opslag	0,05	1,09	0,00	0,05	0,96
Zakelijke Dienstverlening	4,87	1,15	0,20	4,22	0,00
Overige sectoren	4,10	1,00	0,19	4,10	0,00
Tijdelijk werk (referentiecategorie: uitzendwerk)	1,63	0,67	0,12	2,42	0,02
Vast werk	2,22	0,89	0,12	2,48	0,01
Eigen Bedrijf	3,47	1,12	0,17	3,10	0,00
Zwart werk	1,61	1,65	0,05	0,97	0,33
F=6,74; P<.01					
R ² =,17					

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b5.3: Gemiddelde uitgaven naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht*

	totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	gem	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	gem	N	gem	N	gem	N	gem	N	gem	N	gem	N	gem
Huur (inclusief gas, water, licht) ...	483	334	120	420	363	305	184	462	186	260	113	247	279	338	193	331
			F=16,779;p<.01				F=8,894; p<.01						F=0,08; ns			
Levensonderhoud	483	260	120	331	363	236	184	317	186	225	113	222	279	255	193	267
			F=17,404; p<.01				F=1,313;ns						F=0,338;ns			
Sparen ...	483	281	120	324	363	267	184	326	186	266	113	231	279	312	193	247
			F=2,108;ns				F=0,735;ns						F=3,384;ns			
Remittances	483	132	120	144	363	128	184	152	186	110	113	134	279	155	193	102
			F=0,317;ns				F=4,677;p<.05						F=4,585;p<.05			
Overige uitgaven	483	52	120	85	363	42	184	79	186	44	113	23	279	61	193	38
			F=5,773;p<.05				F=1,499;ns						F=1,994; ns			

*selectie van respondenten die alle uitgavenvragen hebben ingevuld.

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b5.4: Verandering in financiële situatie naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Financiële situatie bij vertrek uit herkomstland																
had schulden	143	20,2	32	19,8	111	20,3	101	20,0	29	25,9	13	14,3	90	22,4	50	17,3
moest spaarmiddelen aanspreken	118	16,7	23	14,2	95	17,4	92	18,2	16	14,3	10	11,0	56	13,9	59	20,4
kon precies rondkomen	285	40,3	65	40,1	220	40,3	221	43,8	35	31,3	29	31,9	151	37,6	125	43,3
kon een beetje geld overhouden	130	18,4	32	19,8	98	17,9	74	14,7	25	22,3	31	34,1	81	20,1	47	16,3
kon veel geld overhouden	32	4,5	10	6,2	22	4,0	17	3,4	7	6,3	8	8,8	24	6,0	8	2,8
totaal	708	100,1	162	100,1	546	99,9	505	100,1	112	100,1	91	100,1	402	100,0	289	100,1
			chi ² =2,281;df=4;ns				chi ² =34,505;df=8;p<.01						chi ² =12,852;df=4;p<.05			
Financiële situatie nu																
heb schulden	73	10,3	9	5,4	64	11,9	43	8,5	18	16,5	12	13,0	40	10,0	29	10,0
moet spaarmiddelen aanspreken	41	5,8	7	4,2	34	6,3	22	4,3	15	13,8	4	4,3	24	6,0	17	5,9
kan precies rondkomen	207	29,2	41	24,4	166	30,7	163	32,1	25	22,9	19	20,7	116	29,0	86	29,7
kan een beetje geld overhouden	305	43,1	83	49,4	222	41,1	219	43,2	41	37,6	45	48,9	176	44,0	122	42,1
kan veel geld overhouden	82	11,6	28	16,7	54	10,0	60	11,8	10	9,2	12	13,0	44	11,0	36	12,4
totaal	708	100,0	168	100,1	540	100,0	507	99,9	109	100,0	92	99,9	400	100,0	290	100,1
			chi ² =14,968;df=4;p<.01				chi ² =28,011;df=8;p<.01						chi ² =0,465;df=4;ns			
Financiële situatie nu tov situatie in herkomstland																
veel slechter	26	3,8	6	3,8	20	3,8	11	2,3	9	8,3	6	6,6	14	3,6	12	4,3
slechter	34	5,0	4	2,5	30	5,7	25	5,1	4	3,7	5	5,5	23	5,9	10	3,6
gelijk	252	36,7	47	29,4	205	39,0	164	33,7	47	43,1	41	45,1	152	38,7	93	33,7
beter	236	34,4	61	38,1	175	33,3	170	35,0	35	32,1	31	34,1	128	32,6	100	36,2
veel beter	138	20,1	42	26,3	96	18,3	116	23,9	14	12,8	8	8,8	76	19,3	61	22,1
totaal	686	100,0	160	100,1	526	100,1	486	100,0	109	100,0	91	100,1	393	100,1	276	99,9
			chi ² =10,361;df=4;p<.05				chi ² =27,458;df=8;p<.01						chi ² =4,232;df=4;ns			
huis in uw herkomstland?																
ja	389	54,7	89	53,6	300	55,0	291	57,1	67	60,9	31	34,1	224	56,6	158	52,8
nee	322	45,3	77	46,4	245	45,0	219	42,9	43	39,1	60	65,9	172	43,4	141	47,2
totaal	711	100,0	166	100,0	545	100,0	510	100,0	110	100,0	91	100,0	396	100,0	299	100,0
			chi ² =0,105;df=1;ns				chi ² =18,493;df=2;p<.01						chi ² =0,954;df=1;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b5.5: Verzekering en belasting naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Verzekerd tegen ziektekosten?																
ja, zelf geregeld in Nederland	195	27,1	76	45,2	119	21,6	127	24,5	36	32,1	32	35,6	100	24,9	90	30,1
ja, zelf geregeld in herkomstland	93	12,9	17	10,1	76	13,8	56	10,8	18	16,1	19	21,1	55	13,7	36	12,0
ja, via werkgever in Nederland	261	36,3	45	26,8	216	39,1	219	42,3	20	17,9	22	24,4	151	37,6	100	33,4
ja, via werkgever in herkomstland	22	3,1	3	1,8	19	3,4	14	2,7	7	6,3	1	1,1	11	2,7	11	3,7
nee	83	11,5	16	9,5	67	12,1	47	9,1	26	23,2	10	11,1	48	11,9	34	11,4
weet niet	55	7,6	10	6,0	45	8,2	49	9,5	1	0,9	5	5,6	31	7,7	23	7,7
zeg ik niet	11	1,5	1	0,6	10	1,8	6	1,2	4	3,6	1	1,1	6	1,5	5	1,7
totaal	720	100,0	168	100,0	552	100,0	518	100,1	112	100,1	90	100,0	402	100,0	299	100,0
			chi ² =37,393;df=6;p<.01				chi ² =65,241;df=12;p<.01						chi ² =3,463;df=6;ns			
Betaalt u belasting?																
ja, zelf in Nederland	374	51,9	114	67,5	260	47,1	298	56,8	46	41,4	30	35,3	214	52,6	151	51,2
ja, zelf in herkomstland	86	11,9	11	6,5	75	13,6	68	13,0	11	9,9	7	8,2	42	10,3	43	14,6
ja, via werkgever in Nederland	150	20,8	28	16,6	122	22,1	97	18,5	16	14,4	37	43,5	94	23,1	48	16,3
ja, via werkgever in herkomstland	12	1,7	1	0,6	11	2,0	7	1,3	5	4,5	0	0,0	7	1,7	5	1,7
nee	42	5,8	8	4,7	34	6,2	25	4,8	12	10,8	5	5,9	23	5,7	19	6,4
weet niet	31	4,3	3	1,8	28	5,1	16	3,0	10	9,0	5	5,9	13	3,2	17	5,8
zeg ik niet	26	3,6	4	2,4	22	4,0	14	2,7	11	9,9	1	1,2	14	3,4	12	4,1
totaal	721	100,0	169	100,1	552	100,1	525	100,1	111	99,9	85	100,0	407	100,0	295	100,1
			chi ² =23,862;df=6;p<.01				chi ² =71,649;df=12;p<.01						chi ² =9,563;df=6;ns			
Betaalt u pensioenpremie?																
ja, zelf in Nederland	156	21,8	60	35,7	96	17,6	125	24,2	21	18,9	10	11,5	89	22,1	60	20,3
ja, zelf in herkomstland	106	14,8	17	10,1	89	16,3	68	13,2	23	20,7	15	17,2	61	15,2	45	15,3
ja, via werkgever in Nederland	107	15,0	22	13,1	85	15,5	68	13,2	11	9,9	28	32,2	62	15,4	40	13,6
ja, via werkgever in herkomstland	12	1,7	2	1,2	10	1,8	5	1,0	7	6,3	0	0,0	6	1,5	5	1,7
nee	173	24,2	38	22,6	135	24,7	117	22,6	34	30,6	22	25,3	91	22,6	81	27,5
weet niet	131	18,3	23	13,7	108	19,7	112	21,7	9	8,1	10	11,5	76	18,9	51	17,3
zeg ik niet	30	4,2	6	3,6	24	4,4	22	4,3	6	5,4	2	2,3	17	4,2	13	4,4
totaal	715	100,0	168	100,0	547	100,0	517	100,2	111	99,9	87	100,0	402	99,9	295	100,1
			chi ² =26,541;df=6;p<.01				chi ² =62,656;df=12;p<.01						chi ² =2,566;df=6;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Bijlage bij hoofdstuk 6

Tabel b6.1: Huisvesting naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Woonsituatie																
Op een kamer	288	41,9	42	26,6	246	46,4	211	42,8	44	40,7	33	37,9	163	41,7	115	40,9
In zelfstandige woonruimte	259	37,6	95	60,1	164	30,9	163	33,1	56	51,9	40	46,0	140	35,8	115	40,9
In een recreatie of vakantiewoning	35	5,1	6	3,8	29	5,5	31	6,3	2	1,9	2	2,3	19	4,9	15	5,3
In een caravan, woonwagen	22	3,2	2	1,3	20	3,8	12	2,4	1	0,9	9	10,3	14	3,6	8	2,8
In een hotel/ hostel/ pension	73	10,6	12	7,6	61	11,5	69	14,0	3	2,8	1	1,1	45	11,5	27	9,6
anders	11	1,6	1	0,6	10	1,9	7	1,4	2	1,9	2	2,3	10	2,6	1	0,4
totaal	688	100,0	158	100,0	530	100,0	493	100,0	108	100,1	87	99,9	391	100,1	281	99,9
			chi ² =44,992;df=5;p<.01				chi ² =51,409;df=10; p<.01						chi ² =6,888;df=5;ns			
Met hoeveel personen op slaapkamer?																
0 of met partner	137	22,3	41	31,3	96	19,8	79	17,5	37	43,5	21	26,9	89	25,6	48	18,9
1 ander persoon	282	45,9	63	48,1	219	45,2	216	47,8	24	28,2	42	53,8	142	40,9	134	52,8
2 anderen	140	22,8	17	13,0	123	25,4	111	24,6	18	21,2	11	14,1	81	23,3	52	20,5
3 anderen en meer	56	9,1	10	7,6	46	9,5	46	10,2	6	7,1	4	5,1	35	10,1	20	7,9
totaal	615	100,1	131	100,0	484	99,9	452	100,1	85	100,0	78	99,9	347	99,9	254	100,1
			Chi ² =13,663;df=3; p<.01				chi ² =35,492;df=6; p<.01						chi ² =8,734;df=3;p<.05			
Koop of huurwoning																
Gekocht	48	8,1	18	12,8	30	6,7	28	6,8	12	11,7	8	11,0	29	8,7	19	7,8
Gehuurd	542	91,9	123	87,2	419	93,3	386	93,2	91	88,3	65	89,0	304	91,3	224	92,2
totaal	590	100,0	141	100,0	449	100,0	414	100,0	103	100,0	73	100,0	333	100,0	243	100,0
			Chi ² =5,315;df=1;p<.05				chi ² =3,524;df=2;ns						Chi ² =0,146;df=1;ns			
Hoe komt u aan uw woning?																
Bij partner ingetrokken	41	5,9	10	6,3	31	5,8	25	5,1	8	7,1	8	9,3	11	2,8	29	10,2
Via familie	39	5,6	7	4,4	32	6,0	22	4,5	13	11,6	4	4,7	21	5,4	17	6,0
Via vrienden/ kennissen	126	18,2	28	17,6	98	18,4	73	14,8	33	29,5	20	23,3	75	19,3	49	17,2
Via werkgever	201	29,1	38	23,9	163	30,6	165	33,5	25	22,3	11	12,8	113	29,0	82	28,8
Via uitzendbureau	147	21,3	22	13,8	125	23,5	132	26,8	1	0,9	14	16,3	86	22,1	58	20,4
Via gemeente	5	0,7	3	1,9	2	0,4	3	0,6	1	0,9	1	1,2	3	0,8	2	0,7
Via makelaar	52	7,5	19	11,9	33	6,2	27	5,5	13	11,6	12	14,0	30	7,7	21	7,4
Via bemiddelaar	14	2,0	6	3,8	8	1,5	4	0,8	5	4,5	5	5,8	9	2,3	4	1,4
Via de krant/ internet gevonden	30	4,3	12	7,5	18	3,4	16	3,2	6	5,4	8	9,3	18	4,6	12	4,2
Zelf rondgevraagd	13	1,9	8	5,0	5	0,9	10	2,0	2	1,8	1	1,2	9	2,3	4	1,4
Nog geen huisvesting gevonden	8	1,2	0	0,0	8	1,5	6	1,2	2	1,8	0	0,0	5	1,3	2	0,7
Anders, namelijk	15	2,2	6	3,8	9	1,7	10	2,0	3	2,7	2	2,3	9	2,3	5	1,8
totaal	691	99,9	159	99,9	532	99,9	493	100,0	112	100,1	86	100,2	389	99,9	285	100,2
			chi ² =40,896;df=11; p<.01				chi ² =97,5;df=22; p<.01						chi ² =17,989;df=11;ns			
Woonduur																
0 t/m 6 maanden	233	49,9	31	26,5	202	57,7	166	51,2	29	37,2	38	58,5	139	52,7	89	46,1
7-12 maanden	122	26,1	29	24,8	93	26,6	80	24,7	26	33,3	16	24,6	60	22,7	58	30,1
1 tot 2 jaar	68	14,6	34	29,1	34	9,7	48	14,8	16	20,5	4	6,2	37	14,0	31	16,1
2 tot 4 jaar	34	7,3	22	18,8	12	3,4	25	7,7	4	5,1	5	7,7	19	7,2	14	7,3
4 jaar en langer	10	2,1	1	0,9	9	2,6	5	1,5	3	3,8	2	3,1	9	3,4	1	0,5
totaal	467	100,0	117	100,1	350	100,0	324	99,9	78	99,9	65	100,1	264	100,0	193	100,1
			chi ² =69,451;df=4; p<.01				chi ² =12,992;df=8;p=,112a						chi ² =7,845;df=4;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.2: Tevredenheid met woning naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht				
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw		
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Tevredenheid met woning?																	
Zeer ontevreden	54	7,9	11	6,9	43	8,2	27	5,5	13	12,0	14	16,5	28	7,2	24	8,5	
ontevreden	107	15,6	15	9,4	92	17,5	79	16,1	9	8,3	19	22,4	61	15,8	43	15,2	
niet tevreden/niet ontevreden	182	26,6	36	22,6	146	27,8	143	29,1	22	20,4	17	20,0	116	30,0	61	21,6	
tevreden	276	40,3	73	45,9	203	38,6	191	38,8	56	51,9	29	34,1	146	37,7	124	44,0	
zeer tevreden	66	9,6	24	15,1	42	8,0	52	10,6	8	7,4	6	7,1	36	9,3	30	10,6	
totaal	685	100,0	159	99,9	526	100,1	492	100,1	108	100,0	85	100,1	387	100,0	282	99,9	
			chi ² =14,548;df=4;p<.01				chi ² =30,428;df=8;p<.01						chi ² =6,533;df=4;ns				

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.3: Tevredenheid met woning naar kenmerken huisvesting (in %)

	zeer ontevreden	ontevreden	neutraal	tevreden	zeer tevreden	totaal (N)
Op een kamer	7,5	19,2	32,7	36,3	4,3	281
In zelfstandige woonruimte	9,1	7,9	15,4	50,6	17,0	253
In een recreatie of vakantiewoning	3,0	36,4	33,3	21,2	6,1	33
In een caravan, woonwagen	23,8	33,3	28,6	14,3		21
In een hotel/ hostel/ pension	4,3	13,0	39,1	34,8	8,7	69
anders	12,5	37,5	12,5	25,0	12,5	8
valide N						665
chi ² =98,8;df=4;p<.01						

	zeer ontevreden	ontevreden	neutraal	tevreden	zeer tevreden	totaal (N)
0 of met partner	5,3	13,0	21,4	48,1	12,2	131
1 ander persoon	6,9	13,9	24,5	42,7	12,0	274
2 anderen	8,1	20,7	37,0	31,9	2,2	135
3 anderen en meer	13,2	28,3	24,5	30,2	3,8	53
valide N						593
chi ² =37,6;df=12;p<.01						

	zeer ontevreden	ontevreden	neutraal	tevreden	zeer tevreden	totaal (N)
Gekocht	14,9	2,1	8,5	51,1	23,4	47
Gehuurd	7,7	15,0	28,6	40,4	8,4	535
valide N						582
chi ² =25,6;df=4;p<.01						

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.4: Tevredenheid met woning naar vindkanaal woning (in %)

	zeer ontevreden	ontevreden	neutraal	tevreden	zeer tevreden	totaal (N)
Bij partner ingetrokken	17,5	15,0	17,5	42,5	7,5	40
Familie	11,1	13,9	22,2	47,2	5,6	36
Vrienden/ kennissen	6,5	13,8	20,3	52,0	7,3	123
Werkgever	5,2	16,0	32,0	38,7	8,2	194
Uitzendbureau	8,6	21,4	33,6	30,7	5,7	140
Makelaar/bemiddelaar	6,3	10,9	20,3	42,2	20,3	64
Zelf (krant/internet/rondgevraagd)	9,3	11,6	27,9	32,6	18,6	43
valide N						640
chi ² =55,312;df=28;p<.01						

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.5: Woningbehoefte naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

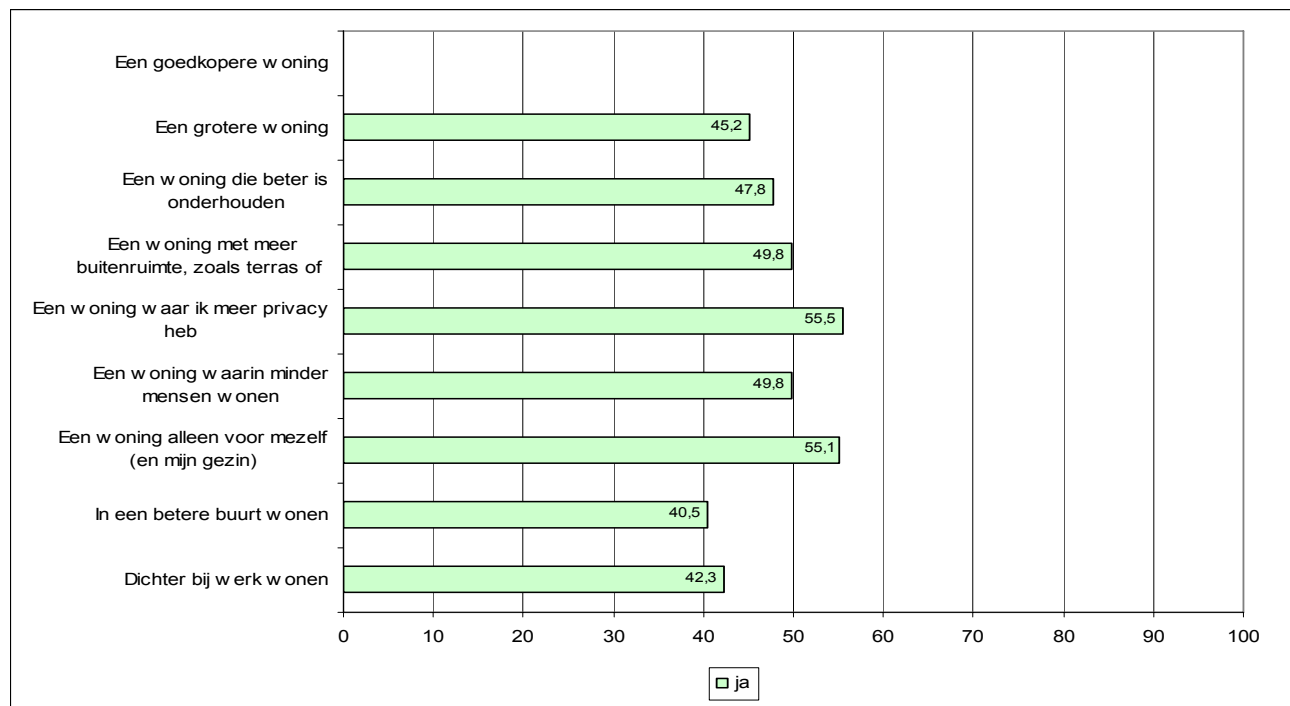
	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Een goedkopere woning?																
onbelangrijk	103	19,0	27	23,7	76	17,7	75	20,0	19	20,0	9	12,3	64	20,6	36	16,1
neutraal	177	32,6	42	36,8	135	31,5	138	36,8	16	16,8	23	31,5	102	32,8	74	33,0
belangrijk	263	48,4	45	39,5	218	50,8	162	43,2	60	63,2	41	56,2	145	46,6	114	50,9
totaal	543	100,0	114	100,0	429	100,0	375	100,0	95	100,0	73	100,0	311	100,0	224	100,0
			chi ² =4,882;df=2;p<.05				chi ² =18,527;df=4; p<.05						chi ² =1,908;df=2; ns			
Een grotere woning																
onbelangrijk	128	27,3	29	27,6	99	27,2	88	27,9	21	24,4	19	27,9	79	29,0	47	25,0
neutraal	175	37,3	38	36,2	137	37,6	119	37,8	30	34,9	26	38,2	96	35,3	75	39,9
belangrijk	166	35,4	38	36,2	128	35,2	108	34,3	35	40,7	23	33,8	97	35,7	66	35,1
totaal	469	100,0	105	100,0	364	100,0	315	100,0	86	100,0	68	99,9	272	100,0	188	100,0
			chi ² =0,075;df=2; ns				chi ² =1,329;df=4; ns						chi ² =1,306;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
ja	128	45,2	30	44,8	98	45,4	90	45,9	24	45,3	14	41,2	74	43,8	49	46,2
nee	155	54,8	37	55,2	118	54,6	106	54,1	29	54,7	20	58,8	95	56,2	57	53,8
totaal	283	100,0	67	100,0	216	100,0	196	100,0	53	100,0	34	100,0	169	100,0	106	100,0
			chi ² =0,007;df=1; ns				chi ² =0,263;df=2; ns						chi ² =0,157;df=1; ns			
Beter onderhouden woning																
onbelangrijk	104	23,4	27	27,3	77	22,3	71	23,2	18	24,0	15	23,4	64	24,3	38	21,5
neutraal	154	34,6	35	35,4	119	34,4	118	38,6	18	24,0	18	28,1	88	33,5	65	36,7
belangrijk	187	42,0	37	37,4	150	43,4	117	38,2	39	52,0	31	48,4	111	42,2	74	41,8
totaal	445	100,0	99	100,1	346	100,1	306	100,0	75	100,0	64	99,9	263	100,0	177	100,0
			chi ² =1,505;df=2; ns				chi ² =8,063;df=4; ns						chi ² =0,703;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
ja	128	47,8	30	50,8	98	46,9	89	50,0	18	36,7	21	51,2	80	47,3	45	47,4
nee	140	52,2	29	49,2	111	53,1	89	50,0	31	63,3	20	48,8	89	52,7	50	52,6
totaal	268	100,0	59	100,0	209	100,0	178	100,0	49	100,0	41	100,0	169	100,0	95	100,0
			chi ² =0,289;df=1; ns				chi ² =2,942;df=2; ns						chi ² =0;df=1; ns			
Meer buitenruimte																
onbelangrijk	110	23,4	22	19,8	88	24,4	75	22,9	16	20,0	19	29,7	65	24,0	42	21,8
neutraal	146	31,0	29	26,1	117	32,5	107	32,7	22	27,5	17	26,6	86	31,7	59	30,6
belangrijk	215	45,6	60	54,1	155	43,1	145	44,3	42	52,5	28	43,8	120	44,3	92	47,7
totaal	471	100,0	111	100,0	360	100,0	327	99,9	80	100,0	64	100,1	271	100,0	193	100,1
			chi ² =4,137;df=2;ns				chi ² =3,54;df=4; ns						chi ² =0,574;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
ja	138	49,8	41	60,3	97	46,4	97	52,2	25	48,1	16	41,0	79	48,5	55	50,9
nee	139	50,2	27	39,7	112	53,6	89	47,8	27	51,9	23	59,0	84	51,5	53	49,1
totaal	277	100,0	68	100,0	209	100,0	186	100,0	52	100,0	39	100,0	163	100,0	108	100,0
			chi ² =3,955;df=1; ns *				chi ² =1,674;df=2; ns						chi ² =0,157;df=1; ns			
Meer privacy																
onbelangrijk	88	17,7	26	26,3	62	15,6	64	18,6	12	15,2	12	16,4	45	15,7	38	18,8
neutraal	141	28,4	33	33,3	108	27,1	98	28,4	30	38,0	13	17,8	93	32,5	48	23,8
belangrijk	268	53,9	40	40,4	228	57,3	183	53,0	37	46,8	48	65,8	148	51,7	116	57,4
totaal	497	100,0	99	100,0	398	100,0	345	100,0	79	100,0	73	100,0	286	99,9	202	100,0
			chi ² =10,375;df=2;p<.01				chi ² =8,607;df=4; ns						chi ² =4,505;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
ja	146	55,5	30	54,5	116	55,8	105	57,7	15	34,1	26	70,3	90	58,1	52	50,5
nee	117	44,5	25	45,5	92	44,2	77	42,3	29	65,9	11	29,7	65	41,9	51	49,5
totaal	263	100,0	55	100,0	208	100,0	182	100,0	44	100,0	37	100,0	155	100,0	103	100,0
			chi ² =0,026;df=1; ns				chi ² =11,789;df=2;p<.01						chi ² =1,436;df=1; ns			
Waar minder mensen in wonen																
onbelangrijk	102	22,2	28	29,5	74	20,3	70	21,7	15	20,5	17	27,0	60	21,9	38	21,3
neutraal	152	33,1	32	33,7	120	33,0	103	31,9	29	39,7	20	31,7	95	34,7	57	32,0
belangrijk	205	44,7	35	36,8	170	46,7	150	46,4	29	39,7	26	41,3	119	43,4	83	46,6
totaal	459	100,0	95	100,0	364	100,0	323	100,0	73	99,9	63	100,0	274	100,0	178	99,9
			chi ² =4,487;df=2; ns				chi ² =2,714;df=4; ns						chi ² =0,487;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
ja	119	49,8	23	46,9	96	50,5	90	53,3	13	33,3	16	51,6	71	50,0	42	46,7
nee	120	50,2	26	53,1	94	49,5	79	46,7	26	66,7	15	48,4	71	50,0	48	53,3
totaal	239	100,0	49	100,0	190	100,0	169	100,0	39	100,0	31	100,0	142	100,0	90	100,0
			chi ² =0,201;df=1; ns				chi ² =5,077;df=2; ns						chi ² =0,245;df=1; ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.5: Woningbehoefte naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht (vervolg)

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Een woning alleen mezelf/gezin																
onbelangrijk	97	22,7	21	22,3	76	22,8	70	23,6	11	16,4	16	24,6	59	23,0	34	20,7
neutraal	131	30,6	27	28,7	104	31,1	91	30,7	26	38,8	14	21,5	81	31,5	49	29,9
belangrijk	200	46,7	46	48,9	154	46,1	135	45,6	30	44,8	35	53,8	117	45,5	81	49,4
totaal	428	100,0	94	99,9	334	100,0	296	99,9	67	100,0	65	99,9	257	100,0	164	100,0
			chi ² =0,271;df=2; ns				chi ² =5,448;df=4; ns						chi ² =0,63;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
Ja	130	55,1	32	57,1	98	54,4	88	54,3	19	47,5	23	67,6	79	56,8	46	50,5
nee	106	44,9	24	42,9	82	45,6	74	45,7	21	52,5	11	32,4	60	43,2	45	49,5
totaal	236	100,0	56	100,0	180	100,0	162	100,0	40	100,0	34	100,0	139	100,0	91	100,0
			chi ² =0,126;df=1; ns				chi ² =3,137;df=2; ns						chi ² =0,876;df=1; ns			
Betre buurt																
onbelangrijk	128	28,3	26	25,7	102	29,0	94	30,0	19	24,7	15	23,8	71	26,8	54	29,8
neutraal	180	39,7	36	35,6	144	40,9	132	42,2	29	37,7	19	30,2	111	41,9	68	37,6
belangrijk	145	32,0	39	38,6	106	30,1	87	27,8	29	37,7	29	46,0	83	31,3	59	32,6
totaal	453	100,0	101	99,9	352	100,0	313	100,0	77	100,1	63	100,0	265	100,0	181	100,0
			chi ² =2,61;df=2;ns				chi ² =9,52;df=4;p<.05						chi ² =0,91;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
Ja	87	40,5	25	44,6	62	39,0	55	37,4	17	44,7	15	50,0	51	38,3	33	42,3
nee	128	59,5	31	55,4	97	61,0	92	62,6	21	55,3	15	50,0	82	61,7	45	57,7
totaal	215	100,0	56	100,0	159	100,0	147	100,0	38	100,0	30	100,0	133	100,0	78	100,0
			chi ² =0,549;df=1;ns				chi ² =1,988;df=2;ns						chi ² =0,322;df=1; ns			
Dichter bij het werk																
onbelangrijk	116	25,4	27	28,7	89	24,6	84	27,2	19	25,0	13	18,3	63	23,6	47	26,0
neutraal	163	35,7	33	35,1	130	35,9	112	36,2	27	35,5	24	33,8	102	38,2	61	33,7
belangrijk	177	38,8	34	36,2	143	39,5	113	36,6	30	39,5	34	47,9	102	38,2	73	40,3
totaal	456	99,9	94	100,0	362	100,0	309	100,0	76	100,0	71	100,0	267	100,0	181	100,0
			chi ² =0,729;df=2;ns				chi ² =3,807;df=4;ns						chi ² =0,973;df=2; ns			
Bereid hiervoor meer te betalen?																
Ja	93	42,3	26	49,1	67	40,1	59	39,9	14	37,8	20	57,1	60	42,9	30	40,0
nee	127	57,7	27	50,9	100	59,9	89	60,1	23	62,2	15	42,9	80	57,1	45	60,0
totaal	220	100,0	53	100,0	167	100,0	148	100,0	37	100,0	35	100,0	140	100,0	75	100,0
			chi ² =1,317;df=1; ns				chi ² =3,821;df=2; ns						chi ² =0,164;df=1; ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Figuur b6.1: Bereidheid om meer te betalen voor woonbehoeften (in %)

Bijlage

Tabel b6.6: Woongemeente

	N	%	valid %
Den Haag	117	15,7	24,1
Rotterdam	96	12,9	19,8
Westland	55	7,4	11,3
Opmeer	26	3,5	5,3
Schiedam	26	3,5	5,3
Alkmaar	21	2,8	4,3
Amsterdam	18	2,4	3,7
Breda	15	2	3,1
Zundert	13	1,7	2,7
Oss	12	1,6	2,5
Zeist	10	1,3	2,1
Dronten/Noordoostpolder	11	1,5	2,3
overige gemeenten	66	8,8	13,6
buitenland	18	2,4	-
geen antwoord	242	32,4	-
tal	260	34,9	-
totaal	746	100	100

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.7: Gemiddelde huurprijs wonen naar migrant en woonkenmerken

Woonplaats	gemiddelde	std dev.	N	F	p
Den Haag	433	317	91		
Rotterdam	362	222	75		
Westland	241	101	37		
Opmeer	187	69	19		
Schiedam	287	212	16		
Alkmaar	224	163	21		
Amsterdam	466	293	17		
Breda	460	323	10		
Zundert	267	266	11		
Oss	440	266	10		
Zeist	296	9	5		
Dronten/Noordoostpolder	226	432	11		
overig	477	345	48		
				3,955	p<.01

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b6.8: Type huisvesting naar gemeente (in %)

	op een kamer	zelfstandige woonruimte	recreatie/vakantie	caravan/woonwagen	hotel/hostel/pension	anders	totaal (N)
totaal	38,6	42,6	3,6	2,5	11,9	0,8	472
Den Haag	31,9	62,8	1,8	0,0	1,8	1,8	113
Rotterdam	50,5	47,3	0,0	1,1	1,1	0,0	91
Westland	40,0	5,5	3,6	10,9	40,0	0,0	55
Opmeer	38,5	0,0	0,0	0,0	61,5	0,0	26
Schiedam	48,0	48,0	4,0	0,0	0,0	0,0	25
Alkmaar	28,6	19,0	4,8	0,0	47,6	0,0	21
Amsterdam	27,8	72,2	0,0	0,0	0,0	0,0	18
Breda	7,1	64,3	21,4	0,0	0,0	7,1	14
Zundert	66,7	16,7	16,7	0,0	0,0	0,0	12
Oss	8,3	66,7	16,7	8,3	0,0	0,0	12
Zeist	50,0	0,0	20,0	30,0	0,0	0,0	10
Dronten/Noordoostpolder	54,5	18,2	0,0	0,0	27,3	0,0	11
overig	37,5	53,1	3,1	1,6	3,1	1,6	64

Bron: EMOE 2009, Risbo

Bijlage

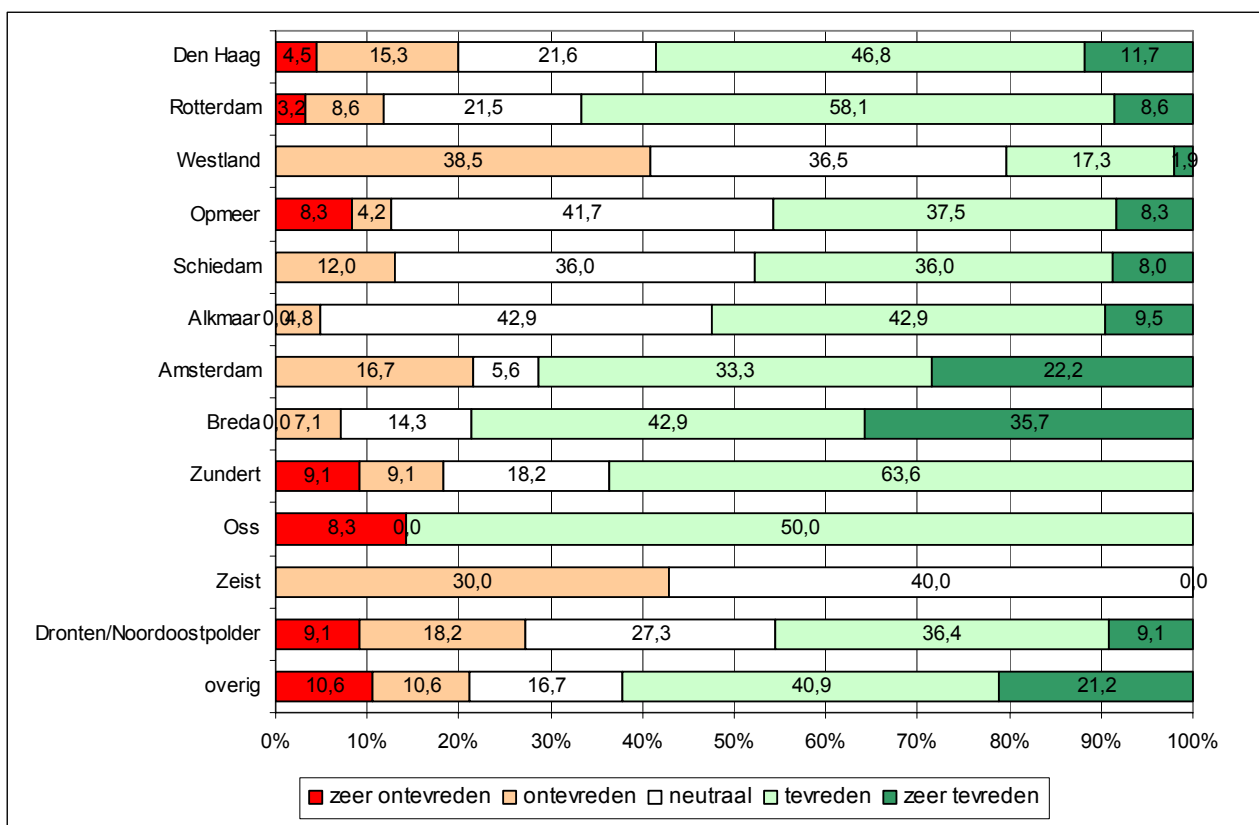
Tabel b6.9: Tevredenheid met woning naar gemeente (in %)

	zeer ontevreden	ontevreden	neutraal	tevreden	zeer tevreden	Gemiddeld*	totaal (N)
Totaal	7,9	15,6	26,6	40,3	9,6	3,3	
Den Haag	4,5	15,3	21,6	46,8	11,7	3,5	111
Rotterdam	3,2	8,6	21,5	58,1	8,6	3,6	93
Westland		38,5	36,5	17,3	1,9	2,7	52
Opmeer	8,3	4,2	41,7	37,5	8,3	3,3	24
Schiedam		12,0	36,0	36,0	8,0	3,2	25
Alkmaar	0,0	4,8	42,9	42,9	9,5	3,6	21
Amsterdam		16,7	5,6	33,3	22,2	3,2	18
Breda	0,0	7,1	14,3	42,9	35,7	4,1	14
Zundert	9,1	9,1	18,2	63,6		3,4	11
Oss	8,3	0,0		50,0		3,3	12
Zeist		30,0	40,0	0,0		2,1	10
Dronten/Noordoostpolder	9,1	18,2	27,3	36,4	9,1	3,2	11
overig	10,6	10,6	16,7	40,9	21,2	3,5	66
valide N							468

Chi=114,4;df=48;p <.01

*1=zeer ontevreden tm 5=zeer tevreden

Bron: EMOE 2009, Risbo

Figuur b6.2: Tevredenheid met woning naar woongemeente (in %)

Bijlage bij hoofdstuk 7

Tabel b7.1: Taalbeheersing naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nederlands																
niet	337	46,0	39	22,7	298	53,1	254	48,2	51	44,7	32	34,8	183	44,5	146	47,9
matig	212	28,9	58	33,7	154	27,5	153	29,0	25	21,9	34	37,0	117	28,5	89	29,2
redelijk	110	15,0	46	26,7	64	11,4	80	15,2	15	13,2	15	16,3	65	15,8	43	14,1
goed	64	8,7	22	12,8	42	7,5	34	6,5	21	18,4	9	9,8	40	9,7	24	7,9
zeer goed	10	1,4	7	4,1	3	0,5	6	1,1	2	1,8	2	2,2	6	1,5	3	1,0
totaal	733	100,0	172	100,0	561	100,0	527	100,0	114	100,0	92	100,1	411	100,0	305	100,1
			chi ² =65,259;df=4;p<.01				chi ² =23,745;df=8;p<.01						chi ² =1,795;df=4;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.2: Taalbeheersing naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Duits																
niet	125	16,8	24	13,8	101	17,7	87	16,2	24	21,1	14	14,9	64	15,3	59	19,0
matig	127	17,0	28	16,1	99	17,3	95	17,7	7	6,1	25	26,6	77	18,5	49	15,8
redelijk	60	8,0	13	7,5	47	8,2	45	8,4	4	3,5	11	11,7	35	8,4	23	7,4
goed	43	5,8	8	4,6	35	6,1	33	6,1	2	1,8	8	8,5	22	5,3	21	6,8
zeer goed	16	2,1	5	2,9	11	1,9	11	2,0	3	2,6	2	2,1	10	2,4	6	1,9
onbekend	375	50,3	96	55,2	279	48,8	267	49,6	74	64,9	34	36,2	209	50,1	152	49,0
totaal	746	100,0	174	100,1	572	100,0	538	100,0	114	100,0	94	100,0	417	100,0	310	99,9
			chi ² =3,58;df=5;ns				chi ² =32,539;df=10;p<.01						chi ² =3,254;df=5;ns			
Engels																
niet	61	8,2	13	7,5	48	8,4	39	7,2	17	14,9	5	5,3	34	8,2	26	8,4
matig	152	20,4	29	16,7	123	21,5	117	21,7	13	11,4	22	23,4	75	18,0	73	23,5
redelijk	126	16,9	27	15,5	99	17,3	100	18,6	9	7,9	17	18,1	76	18,2	47	15,2
goed	156	20,9	40	23,0	116	20,3	119	22,1	21	18,4	16	17,0	87	20,9	65	21,0
zeer goed	72	9,7	16	9,2	56	9,8	36	6,7	20	17,5	16	17,0	42	10,1	30	9,7
onbekend	179	24,0	49	28,2	130	22,7	127	23,6	34	29,8	18	19,1	103	24,7	69	22,3
totaal	746	100,1	174	100,1	572	100,0	538	99,9	114	99,9	94	99,9	417	100,1	310	100,1
			chi ² =4,082;df=5;ns				chi ² =41,206;df=10;p<.01						chi ² =4,178;df=5;ns			
Spreekt u Nederlands op werk met baas/manager																
nooit	233	39,3	31	21,8	202	44,8	188	43,4	21	23,6	24	33,8	119	35,5	109	44,5
bijna nooit	76	12,8	17	12,0	59	13,1	55	12,7	15	16,9	6	8,5	38	11,3	36	14,7
soms	139	23,4	33	23,2	106	23,5	97	22,4	25	28,1	17	23,9	91	27,2	45	18,4
vaak	72	12,1	26	18,3	46	10,2	50	11,5	12	13,5	10	14,1	43	12,8	27	11,0
zeer vaak	73	12,3	35	24,6	38	8,4	43	9,9	16	18,0	14	19,7	44	13,1	28	11,4
totaal	593	99,9	142	99,9	451	100,0	433	99,9	89	100,1	71	100,0	335	99,9	245	100,0
			chi ² =43,532;df=4;p<.01				chi ² =19,179;df=8;p<.05						chi ² =9,528;df=4;p<.05			
Spreekt u Nederlands op werk met collega's																
nooit	210	39,8	26	20,8	184	45,7	170	44,5	17	21,8	23	33,8	105	34,8	103	47,0
bijna nooit	66	12,5	14	11,2	52	12,9	44	11,5	17	21,8	5	7,4	41	13,6	24	11,0
soms	124	23,5	31	24,8	93	23,1	91	23,8	18	23,1	15	22,1	76	25,2	48	21,9
vaak	66	12,5	27	21,6	39	9,7	39	10,2	12	15,4	15	22,1	44	14,6	19	8,7
zeer vaak	62	11,7	27	21,6	35	8,7	38	9,9	14	17,9	10	14,7	36	11,9	25	11,4
totaal	528	100,0	125	100,0	403	100,1	382	99,9	78	100,0	68	100,1	302	100,1	219	100,0
			chi ² =39,566;df=4;p<.01				chi ² =27,51;df=8;p<.01						chi ² =9,716;df=4;ns			
Spreekt u Nederlands in vrije tijd met vrienden/kennissen																
nooit	258	50,3	42	35,6	216	54,7	210	58,3	26	29,9	22	33,3	140	48,8	116	53,0
bijna nooit	86	16,8	19	16,1	67	17,0	53	14,7	19	21,8	14	21,2	52	18,1	33	15,1
soms	102	19,9	27	22,9	75	19,0	60	16,7	21	24,1	21	31,8	51	17,8	47	21,5
vaak	39	7,6	15	12,7	24	6,1	22	6,1	12	13,8	5	7,6	26	9,1	13	5,9
zeer vaak	28	5,5	15	12,7	13	3,3	15	4,2	9	10,3	4	6,1	18	6,3	10	4,6
totaal	513	100,1	118	100,0	395	100,1	360	100,0	87	99,9	66	100,0	287	100,1	219	100,1
			chi ² =27,353;df=4;p<.01				chi ² =36,401;df=8;p<.01						chi ² =4,217;df=4;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.3: Taalbeheersing naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Welke taal spreekt u het meest met manager																
Nederland	121	16,2	49	28,2	72	12,6	87	16,2	16	14,0	18	19,1	71	17,0	47	15,2
Duits	44	5,9	10	5,7	34	5,9	32	5,9	2	1,8	10	10,6	31	7,4	13	4,2
Engels	312	41,8	62	35,6	250	43,7	247	45,9	27	23,7	38	40,4	180	43,2	124	40,0
moedertaal	102	13,7	20	11,5	82	14,3	92	17,1	4	3,5	6	6,4	51	12,2	46	14,8
anders	12	1,6	2	1,1	10	1,7	9	1,7	1	0,9	2	2,1	6	1,4	5	1,6
onbekend	155	20,8	31	17,8	124	21,7	71	13,2	64	56,1	20	21,3	78	18,7	75	24,2
totaal	746	100,0	174	99,9	572	99,9	538	100,0	114	100,0	94	99,9	417	99,9	310	100,0
			chi ² =24,081;df=5;p<.01				chi ² =119,841;df=10;p<.01						chi ² =7,38;df=5;ns			
Welke taal spreekt u het meest met collega's																
Nederland	91	12,2	40	23,0	51	8,9	67	12,5	14	12,3	10	10,6	54	12,9	35	11,3
Duits	21	2,8	5	2,9	16	2,8	16	3,0	1	0,9	4	4,3	14	3,4	7	2,3
Engels	184	24,7	45	25,9	139	24,3	133	24,7	26	22,8	25	26,6	105	25,2	73	23,5
moedertaal	309	41,4	53	30,5	256	44,8	266	49,4	9	7,9	34	36,2	173	41,5	128	41,3
anders	9	1,2	4	2,3	5	0,9	5	0,9	1	0,9	3	3,2	5	1,2	4	1,3
onbekend	132	17,7	27	15,5	105	18,4	51	9,5	63	55,3	18	19,1	66	15,8	63	20,3
totaal	746	100,0	174	100,1	572	100,1	538	100,0	114	100,1	94	100,0	417	100,0	310	100,0
			chi ² =31,229;df=5;p<.01				chi ² =157,779;df=10;p<.01						chi ² =3,376;df=5;ns			
Welke taal spreekt u het meest met vrienden/kennissen																
Nederland	25	3,4	11	6,3	14	2,4	16	3,0	7	6,1	2	2,1	13	3,1	12	3,9
Duits	4	0,5	1	0,6	3	0,5	3	0,6	0	0,0	1	1,1	3	0,7	1	0,3
Engels	83	11,1	23	13,2	60	10,5	52	9,7	16	14,0	15	16,0	44	10,6	35	11,3
moedertaal	494	66,2	108	62,1	386	67,5	405	75,3	32	28,1	57	60,6	272	65,2	209	67,4
anders	2	0,3	0	0,0	2	0,3	1	0,2	0	0,0	1	1,1	2	0,5	0	0,0
onbekend	138	18,5	31	17,8	107	18,7	61	11,3	59	51,8	18	19,1	83	19,9	53	17,1
totaal	746	100,0	174	100,0	572	99,9	538	100,1	114	100,0	94	100,0	417	100,0	310	100,0
			chi ² =8,131;df=5;ns				chi ² =126,183;df=10;p<.01						chi ² =3,257;df=5;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.4: Redzaamheid met huidige taalbeheersing naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kunt u zich redden met taalbeheersing																
Ja, altijd	125	18,1	32	20,1	93	17,5	65	13,2	33	31,1	27	30,3	78	19,9	46	16,3
Ja, meestal	264	38,3	61	38,4	203	38,3	165	33,4	52	49,1	47	52,8	158	40,3	103	36,5
Nee, meestal niet	241	35,0	55	34,6	186	35,1	216	43,7	13	12,3	12	13,5	129	32,9	105	37,2
Nee, nooit	59	8,6	11	6,9	48	9,1	48	9,7	8	7,5	3	3,4	27	6,9	28	9,9
totaal	689	100,0	159	100,0	530	100,0	494	100,0	106	100,0	89	100,0	392	100,0	282	99,9
			chi ² =1,11;df=3;ns				chi ² =76,997;df=6;p<.01						chi ² =4,495;df=3;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.5: "Nederlands geleerd?" naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nederlands geleerd?																
nee, geen Nederlands geleerd	480	68,1	85	52,5	395	72,7	376	73,0	60	57,7	44	51,2	268	68,2	198	67,6
ja, zelf aangeleerd	82	11,6	20	12,3	62	11,4	42	8,2	23	22,1	17	19,8	57	14,5	24	8,2
Curus gevolgd	119	16,9	45	27,8	74	13,6	82	15,9	19	18,3	18	20,9	58	14,8	57	19,5
Curus gevolgd en zelf aangeleerd	24	3,4	12	7,4	12	2,2	15	2,9	2	1,9	7	8,1	10	2,5	14	4,8
totaal	705	100,0	162	100,0	543	99,9	515	100,0	104	100,0	86	100,0	393	100,0	293	100,1
			chi ² =32,327;df=3; p<.01				chi ² =35,109;df=6; p<.01						chi ² =10,276;df=3;p<.05			
Waar cursus gevolgd																
taal cursus in land van herkomst	16	2,1	4	2,3	12	2,1	12	2,2	3	2,6	1	1,1	7	1,7	9	2,9
taal cursus in Nederland	100	13,4	45	25,9	55	9,6	68	12,6	16	14,0	16	17,0	47	11,3	50	16,1
taal cursus via mijn werk	28	3,8	8	4,6	20	3,5	21	3,9	1	0,9	6	6,4	18	4,3	9	2,9
totaal	144	19,3	57	32,8	87	15,2	101	18,7	20	17,5	23	24,5	72	17,3	68	21,9

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.6: Wensen t.a.v. taalbeheersing en cultuur naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						geslacht				
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw		
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Wilt u beter Nederlands leren																	
Ja, heel graag	292	40,6	76	45,2	216	39,2	189	36,5	52	47,7	51	55,4	161	40,0	124	41,3	
Ja	308	42,8	69	41,1	239	43,4	236	45,6	41	37,6	31	33,7	168	41,8	134	44,7	
Nee	101	14,0	22	13,1	79	14,3	80	15,4	13	11,9	8	8,7	66	16,4	32	10,7	
Nee, zeker niet	18	2,5	1	0,6	17	3,1	13	2,5	3	2,8	2	2,2	7	1,7	10	3,3	
totaal	719	99,9	168	100,0	551	100,0	518	100,0	109	100,0	92	100,0	402	99,9	300	100,0	
			chi ² =4,645;df=3;ns				chi ² =14,895;df=6;p<.05						chi ² =6,268;df=3;ns				
Wilt u meer over Nederlandse cultuur leren?																	
Ja, heel graag	18	2,5	1	0,6	17	3,1	13	2,5	3	2,8	2	2,2	7	1,7	10	3,3	
Ja	226	32,7	51	31,7	175	33,0	129	25,9	47	44,8	50	56,8	129	33,4	94	32,5	
Nee	365	52,8	82	50,9	283	53,4	297	59,6	43	41,0	25	28,4	191	49,5	164	56,7	
Nee, zeker niet	92	13,3	27	16,8	65	12,3	68	13,7	12	11,4	12	13,6	60	15,5	29	10,0	
	8	1,2	1	0,6	7	1,3	4	0,8	3	2,9	1	1,1	6	1,6	2	0,7	
totaal	691	100,0	161	100,0	530	100,0	498	100,0	105	100,1	88	99,9	386	100,0	289	99,9	
			chi ² =2,615;df=3;ns				chi ² =47,956;df=6;p<.01						chi ² =6,54;df=3;ns				

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.7: Sociale contacten naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)

	Totaal		migrant		geboorteland			Geslacht								
	N	gem	Middellang ^a	Kort ^b	Polen ^a	Bul/Roe ^b	ov MOE ^c	Man ^a	Vrouw ^b							
			N	Gem	N	gem	N	gem	N	gem						
Contact op het werk																
(autochtone) Nederlanders op uw werk	635	3,9	151	4,2 ^b	484	3,8	468	3,9 ^b	90	3,5	77	4,0 ^b	357	3,9	262	3,9
landgenoten op uw werk	549	3,8	117	3,9	432	3,8	391	4,0 ^c	87	3,7	71	3,3	306	3,9	231	3,8
andere Oost-Europeanen op het werk	528	3,2	126	3,3	402	3,2	386	3,2 ^b	73	2,7	69	3,6 ^{ab}	293	3,2	222	3,2
Turken, Marokkanen, Surinamers e.d. op uw werk	547	2,9	125	3,0	422	2,9	398	3,1 ^b	79	2,1	70	2,8 ^b	303	3,0	231	2,9
Contact in de wijk																
(autochtone) Nederlanders in de wijk	548	3,3	130	3,6 ^b	418	3,2	394	3,4 ^b	86	2,7	68	3,3 ^b	307	3,2	229	3,3
landgenoten in de wijk	541	3,3	122	3,3	419	3,4	389	3,3	81	3,4	71	3,3	302	3,4	228	3,3
andere Oost-Europeanen in de wijk	491	2,8	113	2,8	378	2,8	349	2,8	76	2,5	66	3,1 ^b	276	2,8	203	2,7
Turken, Marokkanen, Surinamers e.d. in de wijk	507	2,4	119	2,6	388	2,4	368	2,5 ^b	76	2,0	63	2,4	279	2,5	216	2,4
Contact in vrije tijd																
(autochtone) Nederlanders in uw vrije tijd	538	2,9	127	3,2 ^b	411	2,8	382	2,9	86	2,9	70	3,0	307	2,9	218	2,9
landgenoten in uw vrije tijd	512	3,7	120	3,8	392	3,7	361	3,7	84	3,8	67	3,9	288	3,7 ^d	212	3,9
andere Oost-Europeanen in uw vrije tijd	498	2,7	110	2,6	388	2,7	356	2,6	77	2,5	65	3,2 ^{ab}	287	2,8	199	2,5
Turken, Marokkanen, Surinamers e.d. in uw vrije tijd	496	2,1	112	2,1	384	2,1	358	2,1	74	1,9	64	2,0	284	2,1	202	2,0
Contact herkomstland																
Hoe vaak heeft u contact met familie in uw herkomstland?	643	4,1	147	4,1	496	4,1	465	4,0	100	4,6 ^{ac}	78	4,1	355	4,1	271	4,1
Hoe vaak heeft u contact met vrienden en kennissen in u	612	3,9	144	3,9	468	3,9	440	3,8	98	4,2 ^a	74	3,9	338	3,8 ^d	260	4,0

a,b,c=p<.05 t.o.v. benoemde categorie, dus middellange termijn migranten hebben significant meer contact op het werk met Nederlanders dan korte termijn migranten

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b7.8: Vrije tijdsbesteding naar type migrant, herkomstgroep en geslacht (in %)?

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
café, uiteten, disco	213	28,6	59	33,9	154	26,9	150	27,9	27	23,7	36	38,3	107	25,7	98	31,6
museum, theater, bioscoop	81	10,9	31	17,8	50	8,7	51	9,5	14	12,3	16	17,0	40	9,6	39	12,6
winkelen	308	41,3	70	40,2	238	41,6	248	46,1	36	31,6	24	25,5	145	34,8	156	50,3
lezen, tv kijken, muziek luisteren	383	51,3	89	51,1	294	51,4	270	50,2	57	50,0	56	59,6	190	45,6	182	58,7
internetten, computeren	334	44,8	89	51,1	245	42,8	238	44,2	40	35,1	56	59,6	184	44,1	138	44,5
sporten	191	25,6	48	27,6	143	25,0	124	23,0	30	26,3	37	39,4	131	31,4	53	17,1
andere hobby's	102	13,7	28	16,1	74	12,9	69	12,8	18	15,8	15	16,0	69	16,5	33	10,6
kerk	94	12,6	19	10,9	75	13,1	69	12,8	18	15,8	7	7,4	44	10,6	48	15,5
vrijwilligerswerk	16	2,1	7	4,0	9	1,6	10	1,9	5	4,4	1	1,1	9	2,2	7	2,3
familie, vrienden	235	31,5	66	37,9	169	29,5	155	28,8	53	46,5	27	28,7	108	25,9	120	38,7
anders, namelijk	44	5,9	11	6,3	33	5,8	27	5,0	8	7,0	9	9,6	29	7,0	14	4,5

Bron: EMOE 2009, Risbo

Bijlage bij hoofdstuk 8

Tabel b8.1: Voornemens in Nederland te blijven werken naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht				
	N %		Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw		
Hoe lang wilt u in Nederland blijven werken?																	
0 - 3 maanden	60	12,2	8	7,7	52	13,4	39	11,1	16	22,5	5	7,4	34	11,9	24	12,3	
4 - 6 maanden	57	11,6	2	1,9	55	14,2	43	12,2	8	11,3	6	8,8	34	11,9	22	11,3	
7- 12 maanden	54	11,0	7	6,7	47	12,1	47	13,4	3	4,2	4	5,9	32	11,2	22	11,3	
1 - 2 jaar	82	16,7	11	10,6	71	18,3	68	19,3	4	5,6	10	14,7	43	15,0	38	19,5	
3 - 5 jaar	84	17,1	20	19,2	64	16,5	58	16,5	6	8,5	20	29,4	46	16,1	36	18,5	
5 - 10 jaar	53	10,8	24	23,1	29	7,5	34	9,7	11	15,5	8	11,8	37	12,9	14	7,2	
tot mijn pensioen	31	6,3	11	10,6	20	5,2	20	5,7	6	8,5	5	7,4	21	7,3	9	4,6	
ik wil definitief in Nederland	70	14,3	21	20,2	49	12,7	43	12,2	17	23,9	10	14,7	39	13,6	30	15,4	
totaal	491	100,0	104	100,0	387	99,9	352	100,1	71	100,0	68	100,1	286	99,9	195	100,1	
			chi ² =43,872;df=7;p<.01				chi ² =39,319;df=14;p<.01						chi ² =7,058;df=7;ns				
Hoe lang wilt u in Nederland blijven werken?																	
0 - 3 maanden	60	8,4	8	4,9	52	9,5	39	7,6	16	14,7	5	5,6	34	8,5	24	8,2	
4 - 6 maanden	57	8,0	2	1,2	55	10,0	43	8,4	8	7,3	6	6,7	34	8,5	22	7,5	
7- 12 maanden	54	7,6	7	4,3	47	8,6	47	9,2	3	2,8	4	4,4	32	8,0	22	7,5	
1 - 2 jaar	82	11,5	11	6,7	71	12,9	68	13,3	4	3,7	10	11,1	43	10,7	38	13,0	
3 - 5 jaar	84	11,8	20	12,3	64	11,7	58	11,3	6	5,5	20	22,2	46	11,5	36	12,3	
5 - 10 jaar	53	7,4	24	14,7	29	5,3	34	6,6	11	10,1	8	8,9	37	9,2	14	4,8	
tot mijn pensioen	31	4,4	11	6,7	20	3,6	20	3,9	6	5,5	5	5,6	21	5,2	9	3,1	
ik wil definitief in Nederland	70	9,8	21	12,9	49	8,9	43	8,4	17	15,6	10	11,1	39	9,7	30	10,2	
weet niet	221	31,0	59	36,2	162	29,5	161	31,4	38	34,9	22	24,4	115	28,7	98	33,4	
totaal	712	99,9	163	99,9	549	100,0	513	100,1	109	100,1	90	100,0	401	100,0	293	100,0	
			chi ² =44,119;df=8; p<.01				chi ² =41,49;df=16; p<.01						chi ² =8,785;df=8;ns				

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b8.2: Logistisch regressiemodel factoren voornemen permanent verblijf

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
leeftijd	0,02	0,02	1,03	1,00	0,31	1,016
mannen						1
vrouwen	0,00	0,28	0,00	1,00	0,99	0,996
lo/vmbo						1
havo/vwo/mbo	-0,44	0,32	1,93	1,00	0,17	0,646
hbo/wo	-0,65	0,42	2,45	1,00	0,12	0,52
Polen						1
Bulgarije/Roemenië	0,24	0,38	0,39	1,00	0,53	1,266
Overig MOE	0,17	0,39	0,18	1,00	0,67	1,182
niet ingeschreven in de GBA						1
ingeschreven in de GBA	0,77	0,28	7,58	1,00	0,01	2,156
beheersing nederlands	0,55	0,13	19,22	1,00	0,00	1,731
geen kinderen(in Nederland)						1
kinderen in Nederland	1,20	0,39	9,20	1,00	0,00	3,305
Verblijf in Nederland (jaren)	0,19	0,11	3,08	1,00	0,08	1,212
	chi ² =66,2;df=10;p<.01					
	Nagelkerke's R2=.23					

Bron: EMOE 2009, Risbo

Tabel b8.3: Voornemens in Nederland te blijven werken naar migratietermijn, herkomstgroep en geslacht

	Totaal		migrant				geboorteland						Geslacht			
	N	%	Middellang		Kort		Polen		Bul/Roe		ov MOE		Man		Vrouw	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Partner en kinderen naar NL?																
Ja, zo snel mogelijk	69	13,5	17	13,9	52	13,4	46	12,4	11	12,9	12	22,6	44	15,1	24	11,4
Ja, ik weet nog niet wanneer	45	8,8	10	8,2	35	9,0	31	8,3	10	11,8	4	7,5	33	11,3	10	4,8
Misschien, ik weet het niet zeker	125	24,5	23	18,9	102	26,3	92	24,7	21	24,7	12	22,6	78	26,7	46	21,9
Nee, nooit	116	22,7	24	19,7	92	23,7	91	24,5	19	22,4	6	11,3	71	24,3	44	21,0
N.v.t., want ze zijn al in Nederland	155	30,4	48	39,3	107	27,6	112	30,1	24	28,2	19	35,8	66	22,6	86	41,0
totaal	510	99,9	122	100,0	388	100,0	372	100,0	85	100,0	53	99,8	292	100,0	210	100,1
			chi ² =7,079;df=4;ns				chi ² =8,952;df=8;ns						chi ² =22,623;df=4;p<.01			
Ooit weer naar NL voor werk?																
Ja, zo snel mogelijk	149	23,2	27	20,0	122	24,1	114	24,8	25	25,0	10	12,3	81	22,4	64	24,2
Ja, ik weet nog niet wanneer	166	25,9	28	20,7	138	27,3	123	26,7	23	23,0	20	24,7	97	26,8	65	24,6
Misschien, ik weet het niet zeker	286	44,6	68	50,4	218	43,1	193	42,0	47	47,0	46	56,8	159	43,9	122	46,2
Nee, nooit	40	6,2	12	8,9	28	5,5	30	6,5	5	5,0	5	6,2	25	6,9	13	4,9
totaal	641	99,9	135	100,0	506	100,0	460	100,0	100	100,0	81	100,0	362	100,0	264	99,9
			chi ² =5,721;df=3;ns				chi ² =9,088;df=6;ns						chi ² =1,675;df=3;ns			

Bron: EMOE 2009, Risbo

Risbo is een zelfstandig onderzoeksinstituut op het gebied van leren en samenleven. Het instituut is verbonden aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Wij richten ons op drie belangrijke thema's: Grote Steden, Openbaar Bestuur en Onderwijs. Research, training en consultancy zijn de instrumenten die wij inzetten bij onze zoektochten naar antwoorden op zeer uiteenlopende vragen en inzichten in complexe vraagstukken.

Risbo
Erasmus Universiteit Rotterdam
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
010-4082124
info@risbo.eur.nl
www.risbo.nl